

Редакційна колегія:
 КІРЕЄВ О.І. (голова),
 БУРЯК С.В., БАЖАЛ Ю.М., ГАЙДАР Є.Т.,
 ГАЛЬ В.М., ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С., ГЕСЬ В.М.,
 ГРЕБЕНІК Н.І., ГРУШКО В.І., ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,
 ІЛАРІОНОВ А.М., КРАВЕЦЬ В.М.,
 КРОТЮК В.Л., КРЮЧКОВА І.В.,
 ЛАНДІНА Т.В., МАТВІЄНКО В.П.,
 МЕЛЬНИЧУК М.О., МІЩЕНКО В.І.,
 МОРОЗ А.М., ОСАДЕЦЬ С.С.,
 ПАЛАМАРЧУК А.Б., ПАСІЧНИК В.В.,
 ПАТРИКАЦ Л.М., ПЕТРИК О.І.,
 ПОДОЛЕВ І.В., РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
 РИЧАКІВСЬКА В.І., САВЛУК М.І., САВЧЕНКО А.С.,
 СЕНИЦЬ П.М., СМОВЖЕНКО Т.С.,
 ФЕДОСОВ В.М., ХОФМАНН Лутц,
 ШЕВЦОВА О.І., ШЛАПАК О.В.,
 ШУМИЛО І.А., ЮЩЕНКО В.А.,
 ЯРЕМЕНКО С.О., ЯЦЕНЮК А.П.

Номер підготовлено редакцією
 періодичних видань НБУ

Головний редактор
ПАТРИКАЦ Л.М.

Заступник головного редактора
КРОХМАЛЮК Д.І.

Відділ з випуску журналу "Вісник НБУ"
 Начальник відділу **ПАПУША А.В.**

Редактор з питань бухгалтерського обліку, розрахунків
 та інформаційно-програмного забезпечення
КОМПАНИЄЦЬ С.О.

Редактор з питань валютного регулювання
 та міжнародних банківських зв'язків **БАКУН О.В.**
 Відповідальний секретар **ЛІПІНСЬКА С.М.**

Головний художник **КОЗИЦЬКА С.Г.**
 Літературний редактор **КУХАРЧУК М.В.**

Дизайнери **ПЛАТОНОВА Н.Г., ХАРУК О.В.**

Коректори **СІЛЬВЕРСТОВА А.І., ГОРБАНЬ Н.В., ПОНУР Л.О.**

Оператор **ЛИТВИНОВА Н.В.**

Реклама і розповсюдження:

ГРЕБІШКОВ В.І., ГРИЦЕНКО М.Р.

Фото **НЕГРЕБЕЦЬКОГО В.С., МІЛЕВСЬКОГО Л.А.**

Черговий редактор
ПАПУША А.В.

Адреса редакції:

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
 тел./факс: (044) 264-96-25
 тел.: (044) 267-38-06, 265-38-25
 E-mail: litvinova@bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець:

Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку

Вченою радою Київського національного
 економічного університету

Публікація в журналі Вищою атестаційною комісією
 України визнано фаховими

Видається у комплекті з додатком "Законодавчі
 і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн

Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета

відділом видавничого обслуговування

Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна
 Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний.
 Фіз. друк. арк. 9.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.1

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
 посилання на "Вісник Національного банку України"
 обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали
 в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.

Відповідальність за точність викладених фактів
 несе автор, а за зміст рекламних матеріалів —
 рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2005

Вісник Національного банку України

4/2005

**Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України**

Видається з березня 1995 року

№ 4 (110) ♦ Квітень 2005

Здано до друку 29.03.2005 р.

ЗМІСТ

ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

М.Фатєєв, 3 Світовий ринок дорогоцінних металів

Л.Галіяпа

БАНКИ УКРАЇНИ

В.Галасюк, 8 Оцінка майна банків, що ліквідують-
В.Галасюк ся, за ліквідаційною вартістю

27 Ігор Гіленко — "Фінансист року — 2004"

В.Лопін 52 Мотивація роботи з охорони праці та її економічні аспекти у банківській установі

64 Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2005 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2005 р.

68 Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2005 року

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

В.Харченко 9 Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2004 році

С.Компанієць 33 Перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Н.Гришук 15 Правове регулювання іпотечного кредитування та іпотечних ринків в Україні

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В.Фурман 20 Перспективи створення альянсів страхових компаній і банків в Україні

В.Батковський 28 Проблеми кредитування малого підприємництва

І.Лютий,
О.Юрчук

- 39 Фінансова стабільність банків як основа розвитку ринку фінансових послуг
- 69 Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2005 року

ФОНДОВИЙ РИНОК

І.Брітченко,
Р.Перепелиця

- 23 Роль комерційних банків у розбудові фондового ринку України
- 70 Ринок державних цінних паперів України у лютому 2005 року

МАКРОЕКОНОМІКА

Т.Унковська

- 35 Взаємозв'язок процентних ставок у контексті монетарної трансмісії та оптимізації політики рефінансування
- 69 Основні макроекономічні показники розвитку України у лютому 2000—2005 років

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Л.Снігурська

- 43 Операції банків з андеррайтингу та їх облік

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

Д.Попов,
Р.Лисенко

- 48 Міжнародний досвід побудови системи оцінки фінансової стійкості як елемента загальнодержавного управління економікою країни

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

Г.Білокінь

- 54 Застосування економіко-математичних моделей у внутрібанківському аудиті

Р.Гриценко

- 57 Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

- 43 Загальний зовнішній довгостроковий борг України за кредитами в іноземній валюті (за станом на 31.12.2004 р.)
- 59 Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за лютий 2005 року)
- 60 Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за лютий 2005 року)

ЛІТОПИС БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Т.Смовженко,
З.Комаринська

- 62 Неповторна архітектурна пам'ятка Львова

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

- 66 Про введення в обіг ювілейної монети "Павло Вірський"
- 66 Про введення в обіг ювілейної монети "Максим Рильський"

АНОТАЦІЇ

- 71

Світовий ринок дорогоцінних металів

СТРУКТУРА ТА СКЛАДОВІ РИНКУ

Моменту, коли дорогоцінний метал потрапляє на ринок (у торговельно-фінансову сферу), передувє ряд етапів — розвідка, видобуток, афінаж (переробка). Зосередимось на торговельно-фінансовій та банківській сферах, де відбувається взаємодія суб'єктів ринку дорогоцінних металів.

Об'єктами торгівлі на цьому ринку є дорогоцінні метали: золото, срібло, платина, паладій, інші метали платинової групи (родій, рутеній, іридій та осмій). Регулярно угоди укладаються щодо золота, срібла, платини та паладію (так званих "банківських металів"), рештою металів торгують епізодично і котируються вони здебільшого спеціалізованими фірмами.

Сучасний світовий ринок дорогоцінних металів (сукупність міжнародних та внутрішніх ринків) — це розгалужена структура глобальної цілодобової торгівлі фізичним металом і похідними інструментами, значною мірою звільнена від державного регулювання.

Як відомо, в умовах ринкової економіки ціна на товар визначається взаємодією попиту і пропозиції. На обидва параметри, інакше кажучи — на рівноважну ціну, впливає чимало факторів різних напрямів і ваги. Не є винятком і світовий ринок дорогоцінних металів.

Завдяки своїм унікальним властивостям золото практично не зникає після видобутку з надр. Це ключова обставина для розуміння структури пропозиції металу. За деякими оцінками, загальний обсяг накопичень золота нині сягнув 140 тисяч тонн, при цьому за останні 20 років обсяг накопичень збільшився втричі. На фоні скорочення приблизно на 5 тисяч тонн запасів монетарного золота приватні накопичення зросли на 43 тисячі тонн. У результаті величезна маса металу, еквівалентна видобутку за п'ять з половиною десятиліть, є практично невичерпним джерелом пропозиції, що, безумовно, позначається на ринковій кон'юктурі.

Незважаючи на поступове зростання пропозиції тезавраційного металу, основну частку поставок на ринок за-

безпечує первинний видобуток. Нині золото видобувається більш як у 70 країнах, у деяких із них — упродовж тисячоліть. Проте близько 75% виробництва золота припадає на провідну десятку країн-лідерів, серед яких ПАР, США, Австралія, Китай, Росія.

Необхідно звернути увагу на основні процеси і тенденції, характерні для світового комплексу видобутку наприкінці ХХ ст., а саме:

— тривале зростання первинного видобутку та його географічна диверсифікація;

— зниження галузевих витрат за рахунок концентрації видобутку на рентабельніших родовищах. Доларова собівартість видобутку теж мала тенденцію до зниження. Так, у 2000 році загальні витрати виробників металу в світі, за даними Gold Fields Mineral Services, становили в середньому 238 доларів США за 1 тройську унцію, а в 2003 році — 220 доларів за унцію;

— посилення концентрації капіталу в рамках галузі під впливом інтернаціоналізації економіки та глобалізації економічних процесів у комплексі з негативною ціновою кон'юктурою на ринку золота. Типовий прояв тенденції — злиття і поглинання компаній. Загалом слід зазначити, що завдяки концентрації капіталу формується його критична маса, здатна протистояти непередбачуваній поведінці котирувань на ринку дорогоцінних металів.

Попри різномірну цінову кон'юктuru світового ринку, домінуючою тенденцією останніх двох десятиліть було неухильне збільшення обсягів споживання жовтого металу. Причому якщо до середини 1980-х років головними споживачами золота були економічно розвинуті країни, то з кінця 1980-х зростання попиту на нього відбувалося передусім за рахунок споживання металу в країнах третього світу. Саме країни, що розвиваються, є головними споживачами фізичного металу. За останні 20 років попит на нього у провідних країнах зріс на 50%, тоді як у країнах, що розвиваються, цей показник становить сотні відсотків.

Лібералізація економічних процесів у 1990-х роках, у тому числі валютних ринків та руху капіталу, спричинилася до появи та розвитку нових фінансових

Микола Фатєєв

Директор Державної скарбниці
Національного банку України

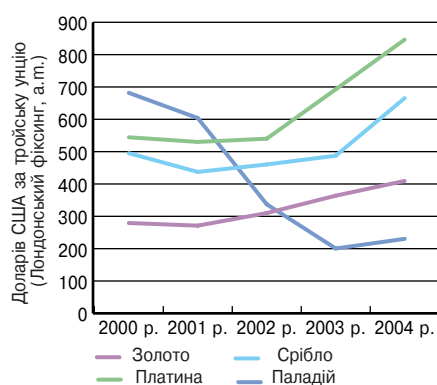
Лариса Галяпа

Головний економіст відділу
операцій із цінностями Державної
скарбниці Національного банку
України

Подвійна природа золота — товару та засобу платежу — зумовила його тріумфальну ходу крізь тисячоліття. Змінювалися структура ринку золота, склад його учасників, але благородний метал, як і раніше, відіграє важливу роль у системі економічних відносин, є надійним, перевіреном засобом регулювання балансу економічних і політичних інтересів. Останнім часом увага до ринкового обігу дорогоцінних металів значно посилилася.

інструментів, що дало інвесторам змогу використовувати широкий спектр альтернативних вкладень. Зважаючи на незмінне зростання золотовидобутку та зростаючу кількість операцій із хеджування (форвардний продаж), а також на активність офіційного сектору, можна скласти уявлення про причини, які спочатку загальмували зростання цін, а потім, із 1996 року, сформували потужний знижувальний тренд, що діяв до середини 2001 року (див. графік 1).

Графік 1. Динаміка цін на дорогоцінні метали у 2000–2004 рр.

Формування ціни на дорогоцінний метал — багатофакторний процес, на який впливає сукупність фундамен-

стабільної фінансової ситуації та швидкого зростання цін на споживчі товари. За такої ситуації інвестори звертають увагу на дорогоцінні метали, прагнучи застрахувати частину своїх вкладень, що призводить до певного зростання вартості золота.

2. Система валютних курсів. Ціни на жовтий метал залежать від змін валютних курсів відносно американського долара, в зв'язку з чим змінюється ціна золота в інших валютах. Якщо курс певної валюти щодо долара падає, це призводить до подорожчання золота у даній валюті, що стимулює продаж металу на місцевому ринку, та навпаки. Особливу увагу заслуговують валюти країн — великих споживачів або виробників золота. Зміни курсів валют цих країн щодо долара безпосередньо впливають на регіональні ринки, стимулюючи або попит, або пропозицію (передусім — форвардний продаж золотодобувачів).

3. Система процентних ставок. Це один із найважливіших факторів, на який зважають, приймаючи рішення щодо інвестування в дорогоцінні метали. За інших рівних умов при вищих процентних ставках золото стає менш привабливим для інвестицій, хоча зростання ставок може свідчити про посилення інфляційних тенденцій в економіці.

Таблиця 1. Попит і пропозиція золота у світі

Попит і пропозиція	Тонн				
	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2004 р. порівняно з 2003 р., %
<i>Пропозиція, тонн</i>					
Видобуток золота	2 623	2 590	2 592	2 478	-4.4
Продаж із офіційних резервів	529	559	617	497	-19.4
Брухт золота	707	837	944	829	-12.2
Разом	3 859	3 986	4 153	3 804	-7.4
<i>Попит, тонн</i>					
Виробництво, всього	3 513	3 173	3 040	3 179	+3.9
У тому числі:					
— ювелірне	3 038	2 689	2 524	2 622	+7.7
— промислове та інше	475	484	516	556	+4.6
Хеджування виробників	151	423	279	424	+51.9
Тезаврація у злитки	248	252	183	245	+34.5
Разом	3 912	3 425	3 502	3 848	+9.8
Баланс	-53	+138	+651	-43	

Джерело: GFMS, London. (Дані за 2004 рік попередні).

тальних, технічних, спекулятивних факторів. Їх дія може бути передбачуваною чи навпаки — неявною. Розглянемо **основні фактори**, які враховують, прогнозуючи динаміку цін на *золото*.

1. Інфляційні очікування. Це один із головних чинників, який визначає попит на золото. Купівельна активність на ринках дорогоцінних металів посилюється насамперед на фоні не-

які спричиняють зниження курсу долара (насамперед погіршення економічної ситуації у США), тією чи іншою мірою можуть стимулювати зростання цін на дорогоцінні метали. Однією з головних переваг останніх є те, що ціни на них змінюються у протифазі із цінами на фондові активи, інакше кажучи, мають з ними негативну кореляцію. Цією властивістю можуть користуватися як консервативні, так і агресивні інвестори.

Не випадково багато консультантів з інвестування рекомендують частину портфеля тримати в дорогоцінних металах, особливо, якщо в ньому домінують такі активи, як акції та облігації (див. таблицю 2). Це пояснюється тим, що ціноутворюючі фактори на фондових і металевих ринках суттєво відрізняються. Зокрема, ціни акцій залежать від спроможності компанії генерувати дохід своїм акціонерам у вигляді зростання курсової вартості цінних паперів та дивідендів, що, в свою чергу, визначається конкурентоспроможністю емітентів. На ціни облігацій впливають такі чинники, як надійність емітента, запропонована дохідність і те, чи вища вона порівняно з дохідністю інших інструментів. Зіставляючи їх із факторами, які визначають ціну на дорогоцінні метали, неважко помітити суттєву різницю, що пояснює відносно незалежну поведінку цін на метали.

Вагомим чинником ціноутворення на ринку золота залишається політика центральних банків. За підрахунками фахівців, у офіційних резервах центрбанків знаходиться понад 23% від загального обсягу світових запасів золота. В цілому вони володіють майже 32 тисячами тонн золота, що еквівалентно видобутку за 12 років.

Яка частка золота утримується в загальних валютних резервах? Кожна країна та її центральний банк вирішують цю проблему залежно від економічних і політичних обставин. Середня міжнародна величина становить 11–12% за поточними ринковими цінами (див. таблицю 3).

Тривалий час державне золото продавалося безсистемно та неkoordin-

Таблиця 2. Кореляція між цінами на золото і деякі альтернативні активи (США)¹

	Акції	Нерухомість	Казначейські векселі	Облігації	Іноземні акції
Золото	-0.23	-0.18	-0.08	-0.16	-0.08

4. Зміна дохідності альтернативних фінансових інструментів. Історичні особливості конкурентної боротьби між золотом і долларом зумовили різноспрямованість руху курсу долара та ціни на золото. Відтак фактори,

новано. Однак, коли через таку практику ледь не стався обвал ринку, довелося вдаватися до заходів міжнародного фінансового співробітництва. Во-

¹ За даними World Gold Council, September 2003 p.

Таблиця 3. Офіційні світові резерви золота

За станом на січень 2005 р.*			
№ п/п	Країни світу і міжнародні інституції	Тонн	Частка золота у резервах**, %
1	США 8 135.1 61.1		
2	Німеччина	3 433.2	51.1
3	Міжнародний валютний фонд	3 217.3	—
4	Франція	2 993.4	55.1
5	Італія	2 451.8	55.8
6	Швейцарія	1 374.1	28.0
7	Нідерланди	777.5	50.5
8	Європейський центральний банк	766.9	—
9	Японія	765.2	1.3
10	Китай	600.0	1.5
...			
14	Росія	386.9	4.7
...			
40	Казахстан	56.8	9.9
...			
53	УКРАЇНА	15.9	2.3
...			
РАЗОМ			
Світ (у тому числі міжнародні інституції)		31 587.1	
Країни ЄС		12 117.6	45.4
Країни, що підписали угоду між центральними банками		13 673.8	39.5

* Дані взято із видання "Міжнародна фінансова статистика" Міжнародного валютного фонду (випуск за січень 2005 р.) і джерел Світової ради із золота. В таблиці наведено дані лише щодо тих власників золота, які звітували перед МВФ протягом останніх 6 місяців.

** Відсоткова частка золота у загальних валютних резервах розрахована Світовою радою із золота. Вартість резервів узятю зі статистичної таблиці МВФ "Валютні та загальні резерви мінус золото".

сени 1999 року було підписано угоду між центральними банками 14 європейських країн та Європейським центральним банком про узгоджену програму продажу золота з резервів упродовж 5 років. Це певною мірою впорядкувало і стабілізувало ринок. Із вересня 2004 року угоду пролонговано ще на 5 років із незначними змінами: щорічну квоту продажу підвищено до 500 тонн (загалом за 5 років — до 2 500 тонн). Зі складу учасників вибула Великобританія. Її місце зайняла Греція.

Срібло багато в чому схоже на золото і вважається другим за значенням дорогоцінним металом. До кінця XIX ст. його, як і золото, активно використовували у системі грошового обігу різних країн. Лише на рубежі століть воно поступилося місцем золоту, зате його стали широко використовувати у сфері виробництва. Інфраструктура сучасного ринку срібла аналогічна організації ринкового обігу золота. У структурі пропозиції 70% становить видобуток, 22% — переробка брухту, 8% — державний продаж. Попит формується за трьома напрямками: промислове споживання (43%), кінофото (22%) і ювелірна промисловість (30%). При цьому на останні дві складові при-

падає більше половини світового споживання срібла — 200 млн. унцій². Ринок срібла привертає увагу багатьох великих інвесторів і відрізняється достатньо високою волатильністю. Одна з причин зацікавленості інвесторів полягає в тому, що державні органи в особі центральних банків не мають значних накопичень металу, а тому не можуть впливати на ринкову ситуацію.

У **платині та паладію** історія менш поважна, ніж у золота і срібла, відомих зі стародавніх часів. Платину віднесено до дорогоцінних металів лише у 1751 році, а паладій виділено в окремий метал лише 200 років тому. Торгівля платиною та паладієм розпочалася у перші десятиліття XX ст. поряд із торгівлею золотом та сріблом. Після спроби карбування платинових монет у Росії в XIX ст. інтерес до платини на деякий час згас. Новий сплеск зацікавленості цим металом спостерігається вже у XX ст.

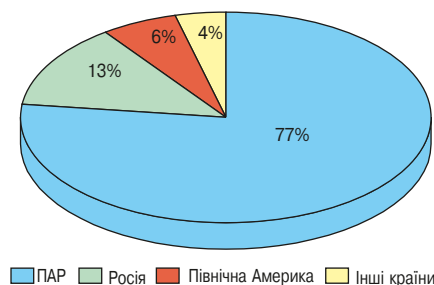
За деякими даними, нині платина є складовою у виробництві близько 20% усіх споживчих товарів. На відміну від золота, яке використовується переважно в ювелірній справі, значна частка

платини споживається у промисловості. Із 1979 року домінуючим став попит автомобільних концернів — автомобільний сектор пов'язує з використанням цього металу великі плани. Вперше за чотири роки зріс попит на каталітичні конвертори; попри негативний ефект підвищення цін, збільшуються обсяги закупівель платини виробниками ювелірних виробів. Окрім технічних характеристик, головним чинником зростання споживання платини є стабільність поставок (близько двох третин пропозиції забезпечує ПАР). За прогнозами, до 2010 року потреба автомобільного сектору в цьому металі становитиме мільйон унцій щорічно (приблизно 20% від нинішнього видобутку)³.

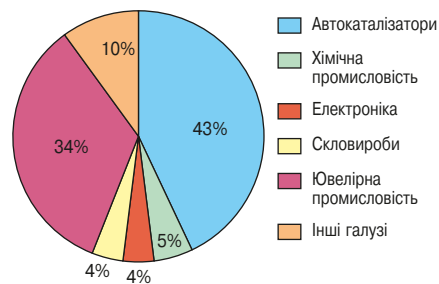
Особливістю останніх років є все ширше використання платини в ювелірній промисловості, зокрема в Японії, на яку припадає 37% світової ювелірної платини. Зазначимо, що, на відміну від інших банківських металів, обсяг світових накопичень платини не перевищує обсягу її річного видобутку. Структуру загального попиту і пропозиції платини та паладію у світі за станом на кінець 2004 року відображено на графіках 2.1, 2.2 і 3.1, 3.2.

Ще одним дорогоцінним металом платинової групи, який користується постійним міжбанківським попитом, є **паладій**. Інтерес до нього, як і до платини, виник у XX ст. з розвитком нових галузей промисловості. Головна

Графік 2.1. Структура видобутку платини у світі у 2004 році

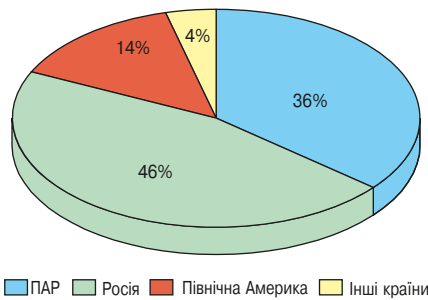
Графік 2.2. Структура попиту на платину за напрямками використання у 2004 році

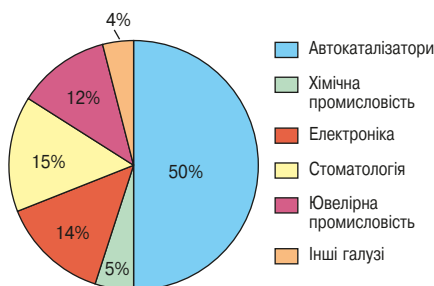
² The Silver Market in 2004. — GFMS. — 2004 p. — November.

³ Платиновая лихорадка // Мировые дискуссии. — 2001. — 2 февраля.

Графік 3.1. Структура видобутку паладію у світі у 2004 році

Графік 3.2. Структура попиту на паладій за напрямками використання у 2004 році

сфера використання паладію — виробництво каталітичних конверторів, призначених для детоксикації шкідливих газів у вихлопі автомобілів.

Як зазначалося, характерною рисою видобутку дорогоцінних металів є високий ступінь концентрації капіталу. Серед виробників платиноїдів ринкова олігополія ще очевидніша. Південноафриканські компанії Amplats та Implats (Англо-Американ Платинум) після реорганізації свого платинового бізнесу контролюють практично 60% світових запасів платини та 37% її поставок. Що до паладію, то монополізація його видобутку ще вища — практично весь російський паладій (половину світових поставок) видобуває РАТ “Норильський нікель”, що відкриває широкі можливості для маніпулювання цінами та обсягами продажу.

Розглянемо особливості цінового співвідношення “золото — платина”. Тривалий час цінові фази руху двох дорогоцінних металів збігалися. Ситуація змінилася із 1997 року, коли багато інвесторів почали закуповувати платину та продавати золото. Такий підхід добре спрацював, і його рекомендувало чимало відомих аналітиків. Він базувався на тому, що фундаментальні фактори, які визначають динаміку цін на ці два метали, суттєво відрізняються. У результаті на тлі падіння цін на золото платина за рік подорожчала на 17%, а з кінця 1990-х ціни на метали почали змінюватися незалежно один від одного [1].

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ

Дуже важливо комплексно аналізувати процеси у сфері обігу дорогоцінних металів. За всієї спорідненості ринків золота, срібла, платини та паладію необхідно розрізняти дію фундаментальних факторів, які визначають кон'юнктуру кожного з них. Навіть питання щодо співвідношення цін на метали не є суто теоретичним. На ньому базується цілий блок системи управління фінансовими активами, пов'язаний із дороговідними металами, — спредові стратегії, тобто відкриття різноспрямованих позицій у різних дорогоцінних металах.

Тенденції до зростання ринкової вартості **золота** стали проявлятися на початку 2001 року після того, як ціна впала до 253 доларів США за унцію. Відтоді вона збільшилася майже на 80% і в грудні 2004 року сягнула максимального за останні 16 років значення — 457 доларів за унцію. Середня ціна унції золота за січень — грудень 2004 року порівняно з відповідним періодом 2003 року зросла на 12.5% і становила 409.5 долара за унцію. Цінову гонку стимулювали кілька факторів, а саме: послаблення валюти США, подальші процеси деhedжування з боку виробників, зростання як ювелірного попиту, так і попиту на метал узагалі, інвестиційна купівля. На своєму шляху вгору ціна на золото тричі суттєво коригувалася, однак потому знову відновлювалася і долала чергові вершини. Інтерес до жовтого металу за останні два роки посилювався, що дало змогу відомим фахівцям світового ринку інвестицій говорити про його “реабілітацію” [3].

Що спонукало до встановлення так званого “бічачого” тренду на ринку золота? По-перше, структурні зміни у видобувній промисловості, пов'язані зі злиттям та поглинанням компаній, зміна ставлення виробників до процесу hedжування, внаслідок чого збільшилися обсяги операцій на відкритому ринку, закрилося чимало hedж-фондів та активізувалася інвестиційна діяльність. По-друге, на тлі зростання торговельного дефіциту Сполучених Штатів Америки знизився курс американського долара. Ціна на золото, котирування якої подаються у валюті США, почала зростати, а відтак метал став привабливішим для європейських інвесторів. Третім впливовим фактором, без сумніву, є погіршення геополітичної ситуації у світі. Учасники фінансових

ринків, прагнучи знизити ризики, диверсифікували портфелі та збільшили у них частку золота.

Окреслимо чинники, котрі найбільше впливали на ринкову ситуацію у 2004 році: це подальше зниження курсу долара, збільшення торговельного та бюджетного дефіциту США, високі ціни на енергоносії, перехід до жорсткої монетарної політики, швидкі темпи зростання економіки Китаю, війна в Іраку. Більшість із них відіграватимуть таку ж важливу роль і в 2005 році, що передбачає позитивний прогноз щодо золота й у подальшому. На думку аналітиків, ціна на золото в 2005 році зросте на 6% і становитиме в середньому 435 доларів за унцію. Експерти прогнозують, що з 2006 року додатковий вплив справлятиме також відсутність нових проєктів освоєння нових родовищ. Як позитивні оцінюються перспективи інвестиційного попиту: впродовж останнього року інвестори посилили увагу до товарного ринку (commodities). Дуже успішно розпочали свою діяльність у США (в листопаді 2004 року) два нових фонди, які торгують жовтим металом; це значний потенціал для істотного розширення відповідної інвестиційної бази. Достатньо сказати, що лише чотири фонди (Exchange Trade Funds), які знаходяться під патронатом Світової ради із золота, оперують 200 тоннами золота.

Ціни на **срібло** 2004 року двічі перевищували рекордний рівень — 8 доларів США за унцію. Цінове “раллі”, яке розпочалося з початку року, вийшло у квітні на максимальну за останні 17 років відмітку — 8.44 долара за унцію. Подорожчанням сприяла ситуація як на ринку золота, так і на ринку промислових металів. Волатильність ринку срібла у першому кварталі 2004 року перейшла у фазу консолідації упродовж літа — осені, але знову відновилася у грудні, коли на багатьох товарних ринках проявилася купівельна активність фондів. Загалом ціна на срібло порівняно з 2003 роком підвищилася у середньому на 36% і становила 6.657 долара за унцію. За останні два роки срібло набуло популярності в інвесторів. Очікується, що саме інвестиційний попит найбільше впливатиме на його ціну в 2005 році і часом підніматиме її до торішніх максимумів. Та найвірогідніше вона коливатиметься в межах 6.40—7.50 долара США за тройську унцію.

Ситуація на ринку **платини** в 2004 році також характеризувалася зростанням. Ціни на “біле золото” підвищувалися не вельми динамічно, але у квітні сягнули 24-річного максимуму — 937

доларів за унцію (вперше з початку вторгнення СРСР в Афганістан у 1980 році). Загальний підвищувальний тренд, який розпочався в 2002 році, утримувався і в 2004-му. Попит автомобільної промисловості рекордно збільшився — до 3.43 млн. унцій, що на 7% перевищило торішній показник. Комбінація різних складових індустріального попиту, розробка альтернативних джерел енергії з використанням платини та розширення застосування металу в Азії (+45% попиту) підтримували ціну на рівні понад 800 доларів за унцію. Постійний інвестиційний попит на ф'ючерсному ринку теж не сприяв зниженню котирувань. Однак через високий рівень цін скоротилося (в середньому на 10%) споживання металу в ювелірній промисловості, спричинивши перехід до дешевого палладію та менше використання дорогої платини. Аналогічні тенденції, напевно, збережуться і наступного року.

Завдяки розширенню виробничих потужностей у Північній Америці та ПАР поставки металу на ринок зросли на 4%, тому вперше з 1998 року річний показник попиту і пропозиції був майже збалансований. Очікуване підвищення на 8% поставок платини на ринок протягом 2005 року дає підставу прогнозувати зниження її середньорічної ціни до 814 доларів за тройську унцію (в 2004 році — 846 доларів за унцію) при збереженні досить широкого цінового діапазону — 760—900 доларів за унцію.

Паладій — єдиний дорогоцінний метал, ціна якого на світовому ринку демонструє знижувальний тренд. Поведінку учасників ринку з 2000 року формує позитивна різниця між пропозицією та попитом. Надлишок в 1 млн. унцій у 2003—2004 рр. не сприятиме підвищенню вартості паладію, навіть якщо темпи зростання попиту залишатимуться на такому ж рівні й у 2005-му. Видобуток металу зростатиме, тому обсяги ринкового надлишку залежатимуть від того, яку кількість металу вирішить продати Росія. Попит на паладій у 2004 році зріс у середньому на 13.5%, причому ювелірна промисловість приголомшила зростанням на 196% порівняно з попереднім роком. У 2005 році попит, за прогнозами, теж має збільшуватися, особливо з боку американських автовиробників, які вміло використовують 600-доларову різницю між цінами на платину та паладій. Основний ціновий інтервал для паладію у 2005 році становитиме 160—240 доларів за унцію, очікувана середня ціна знизиться із 230 до 205 доларів за унцію [2].

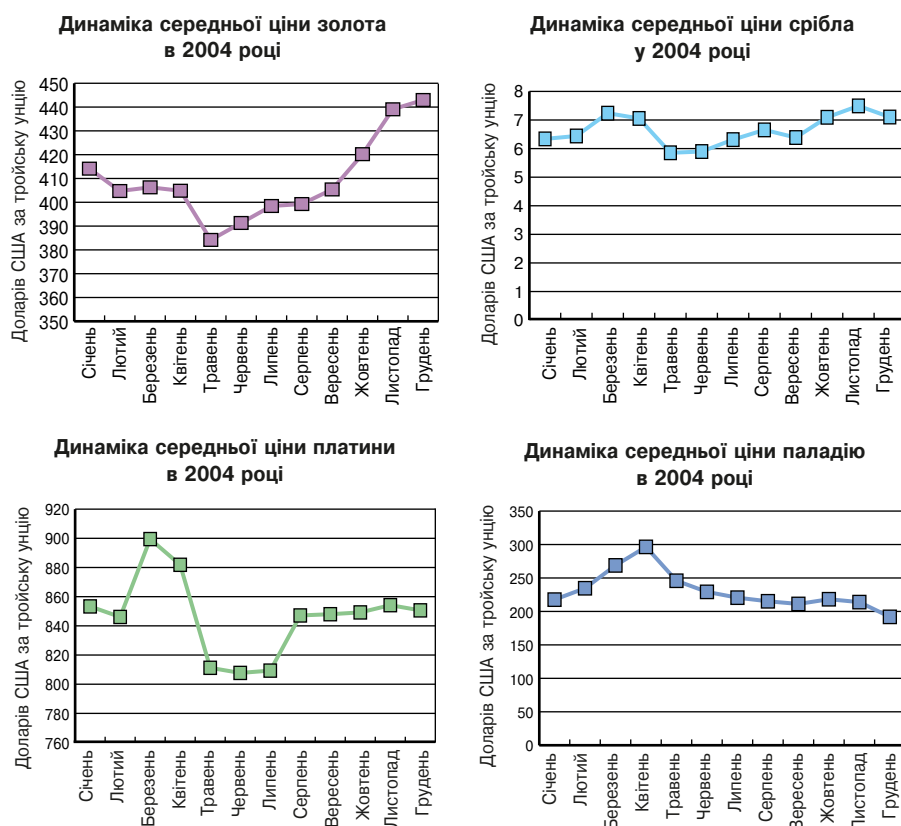
ВІТЧИЗНЯНИЙ РИНОК ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ

З а відсутності розвинутого первинного ринку дорогоцінних металів головна увага в Україні приділяється розвитку ринку банківських металів, лібералізації податкової, митної та ліцензійної політики, цивілізованій організації правил торгівлі та обігу на внутрішньому ринку. 39 уповноважених банків отримали ліцензію для проведення операцій з банківськими металами на вітчизняному валютному ринку; 9 із них (за станом на грудень 2004 ро-

періоди політичної нестабільності. Широке використання банківських металів може послабити тиск на гривню на готівковому валютному ринку, причому вони не конкуруватимуть у сферах платежів і виконання функції міри вартості. В міру збільшення інвестиційних вкладень зростає нагальність диверсифікації активів та їх хеджування від можливого знецінення. Не слід ігнорувати також загальні тенденції зростання попиту на довгострокові інструменти грошового ринку і ринку капіталів.

Роль керівного центру з формування нормативної бази й надалі відіграватиме Національний банк, але з розширен-

Графік 4. Динаміка цін на банківські метали у 2004 році (Лондонський фіксинг, а.м.)

ку) працюють на міжнародному ринку. Українські банки, орієнтовані на універсалізацію діяльності, зацікавлені в активізації ринку банківських металів в аспекті розширення спектра банківських продуктів. Відтак упродовж останніх трьох років імпорт банківських металів (передусім золота) в Україну стрімко зростає: 2002 рік — близько 3 тонн, 2003 рік — 10, 2004 рік — 16 тонн. 80% ввезеного дорогоцінного металу куплено фізичними особами. Ажіотажний попит населення України на злитки золота у жовтні — листопаді 2004 року та вкладення його на металеві рахунки — підтвердження одвічної ролі жовтого металу як “безпечної гавані” в

ням усіх сегментів вітчизняного фінансового ринку ринок банківських металів повинен поступово розвиватися і перетворюватися з жорстко регульованого державними органами у лібералізований і конкурентний. □

Література

1. Абалов А.Э. *Международный рынок драгоценных металлов: основные принципы функционирования*. — СПб.: Издательство ДНК, 2001.
2. *Metal Matters*. — Scotia Mocatta. — January 2005.
3. *The LBMA Bullion Market*. — Forum Proceedings. — June 2004.
4. *Platinum 2004 Interim review*. — Johnson Matthey. — November 2004.

**Валерій
Галасюк**

Академік АЕН України, генеральний директор аудиторської фірми "Каупервуд" (м. Дніпропетровськ), член Аудиторської палати України, голова ревізійної комісії Українського товариства оцінювачів, заступник голови правління Асоціації платників податків України, заступник голови комісії з оцінки ефективності інвестиційної діяльності Українського товариства фінансових аналітиків

**Віктор
Галасюк**

Магістр економіки, директор департаменту економічного консалтингу інформаційно-консалтингової фірми "ІНКОН-ЦЕНТР" (консалтингова група "Каупервуд")

Методика/

Оцінка майна банків, що ліквідуються, за ліквідаційною вартістю

Однією з ключових процедур процесу ліквідації банків є оцінка їх майна з метою його подальшого продажу. Причому ця оцінка, на наше переконання, має встановлюватися за ліквідаційною вартістю, що, як відомо, завжди нижча від ринкової. Необхідність застосування зазначеної вартості обумовлена об'єктивними економічними умовами, які виникають у процесі ліквідації підприємств, передусім — вимушеністю продажу та коротким періодом експозиції майна.

Незважаючи на те, що оцінка майна за ліквідаційною вартістю стала і де-юре, і де-факто світовим стандартом, в Україні, на жаль, далеко не всі оцінювачі її застосовують. Наслідки цього невтішні — реалізація майна, як правило, затягується, через що часом накопичуються нові борги, пов'язані з витратами на його утримання.

Вирішити проблему застосування в процесі оцінки майна його ліквідаційної вартості в Україні в принципі не складно, адже необхідні передумови для цього вже практично створено.

По-перше, вітчизняним законодавством передбачено саму можливість застосування ліквідаційної вартості.

По-друге, розроблено методологію її оцінки. Про один із методів — GMLV, створений фахівцями консалтингової групи "Каупервуд" (м. Дніпропетровськ), уже розповідалося на сторінках "Вісника НБУ". Він також детально описаний у книзі "Кредитование под залог и ликвидационная стоимость", яка свого часу була рекомендована до опублікування радою Українського товариства оцінювачів та управлінням інспектування банків департаменту пруденційного нагляду Національного банку України. Нині планується до друку третє видання цієї праці під назвою "Оценка ликвидационной стоимости по методу Галасюков (GMLV)".

По-третє, в Україні створено спеціальну комп'ютерну програму "gQuickDecision", яка відкриває широкі можливості для практичного застосування зазначеного методу. Програму успішно апробовано Державною акціонерною компанією "Національна мережа аукціонних центрів" у процесі оцінки майна ліквідованого банку "Україна".

Нині назріла потреба в поширенні набутого позитивного досвіду щодо проведення об'єктивної оцінки

майна підприємств, передусім — банків, що ліквідуються. У зв'язку з цим Фонду державного майна України та іншим зацікавленим організаціям варто було б узагальнити відповідний досвід і на його основі розробити концептуальні рекомендації щодо методології оцінки ліквідаційної вартості.

Забезпечення ліквідності об'єктів застави завжди було однією з ключових передумов ефективної та стабільної кредитної діяльності комерційних банків. Неліквідна застава — це ніби міна вповільненої дії. Якщо позичальник належним чином погашає свою кредитну заборгованість, особливих проблем не виникає. Та тільки справа доходить до необхідності продажу об'єкта застави з метою погашення кредитної заборгованості позичальника, міна почасті "вибухає" — учасники процесу, на своє розчарування, виявляють, що швидко продати заставу просто неможливо. Це не означає, що той чи інший об'єкт не можна було взагалі брати в заставу. Просто його потрібно було свого часу оцінювати з урахуванням специфічних умов продажу — вимушеності і терміновості, тобто за ліквідаційною вартістю.

Серед українських кредитно-фінансових установ, які постійно наполягають на проведенні оцінки об'єктів саме за ліквідаційною вартістю, — такі авторитетні банки, як "Аваль", "Надра", Райффайзенбанк Україна, ХФБ банк Україна, Альфа-банк та інші. Виважена кредитна політика, однією зі складових якої, на нашу думку, є оцінка заставного майна за ліквідаційною вартістю, дасть змогу й іншим банківським установам суттєво мінімізувати свої кредитні ризики, що у кінцевому підсумку позитивно позначатиметься на стабільності банківської системи України в цілому.

Підсумки діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2004 році

Ринок банківських платіжних карток є одним з найтехнологічніших та найдинамічніших ринків: протягом минулого року він знову продемонстрував упевнене зростання. Кількість емітованих банками платіжних карток збільшилася на 48%. У 2004 році держателі карток українських банків здійснили операцій з платіжними картками більш як на 63.7 млрд. грн. Сума, безумовно, значна, проте більша її частина припадає на отримання готівки за картками, емітованими банками в рамках зарплатних проектів. Але на самих лише зарплатних проектах — які б вигідні вони не були — стратегію розвитку цього напрямку діяльності банку не побудуєш. І банкіри та представники платіжних систем це розуміють. Вони зацікавлені у збільшенні прибутку і шукають можливості для розширення бізнесу за рахунок залучення нових клієнтів і пропозиції нових послуг.

2004 рік банкіри загалом оцінюють як вельми вдалий, незважаючи на політичну кризу наприкінці року. І хоча внаслідок тимчасового зниження довіри клієнтів деякі банки зупинили або на певний період припинили обслуговування карток, емітованих іншими українськими банками, кризові явища було швидко подолано, і вони практично не позначилися на темпах розширення ринку банківських платіжних карток в Україні.

ЕМІСІЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

За станом на 1 січня 2005 року 93 банки (57% від загальної кількості) є членами внутрідержавних і міжнародних платіжних систем і здійснюють емісію та еквайринг платіжних карток. Протягом 2004 року 6 нових банків долучилися до випуску та обслуговування платіжних карток. Причому дев'ять українських банків розповсюджували емітовані ними платіжні картки міжнародних платіжних систем через 46 банків-агентів, які не є членами цих систем.

Загальна кількість платіжних карток, емітованих вітчизняними банками (за якими здійснено хоча б одну опе-

рацію протягом року), упродовж 2004 року збільшилася на 48% — із 11 529 тис. до 17 080 тис. штук (див. таблицю 1). Із них за станом на 1 січня 2005 року кількість платіжних карток різних платіжних систем змінилася так:

- ◆ Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) — зросла на 68% (329 тис.) і становила більш як 812 тис.;
- ◆ MasterCard — на 49% (2 332 тис.) — близько 7 126 тис.;
- ◆ VISA — на 58% (2 578 тис.) — понад 7 059 тис.;
- ◆ Укркарт — на 108% (44 тис.) — більш як 85 тис.;
- ◆ одноемітентних (внутрібанківських) платіжних систем — на 20% (322 тис.) — майже 1 946 тис.;

Володимир Харченко

Начальник відділу методології та моніторингу розрахунків спеціальними платіжними засобами департаменту платіжних систем Національного банку України

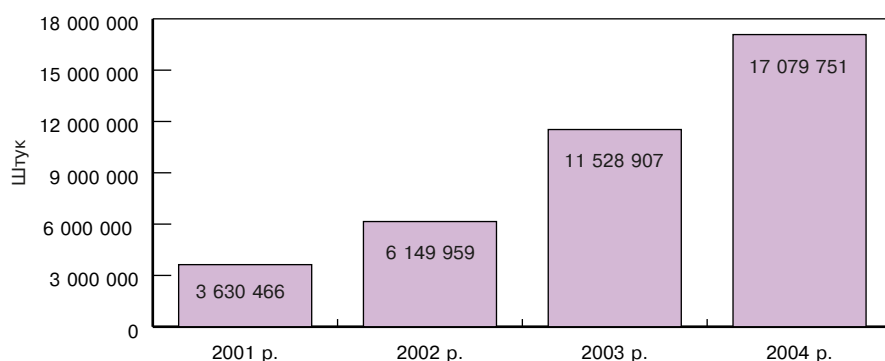
Таблиця 1. Кількість платіжних карток, емітованих банками України

Платіжні системи	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	Штук	
			Приріст за 2004 рік штуки	відсотки
Усього, з них:	11 528 907	17 079 751	5 550 844	48
НСМЕП ¹	482 848	812 316	329 468	68
Укркарт ²	40 947	85 141	44 194	108
Одноемітентні	1 623 627	1 945 968	322 341	20
MasterCard	4 793 067	7 125 517	2 332 450	49
VISA	4 481 780	7 059 422	2 577 642	58
Інші	106 638	51 387	-55 251	-52

¹ Без урахування карток, емітованих Національним банком України.

² Без урахування карток Укркарт/Maestro, які включаються до показників платіжної системи MasterCard.

Графік 1. Динаміка зростання кількості емітованих карток

♦ інших банківських та небанківських платіжних систем — зменшилася майже вдвічі (55 тис.) і становить понад 51 тис.

Протягом останніх трьох-чотирьох років (за винятком 2004 року) спостерігалася стала тенденція до щорічного збільшення українськими банками емісії платіжних карток майже вдвічі. Водночас торік їх кількість зросла всього на 48%. Це свідчить насамперед про те, що вітчизняний картковий ринок досягнув певної критичної точки відліку, після якої розпочинається новий етап розвитку. Цей етап пов'язаний як із необхідністю утримання банками старих своїх клієнтів шляхом розробки та надання нових послуг, так і з залученням нових потенційних клієнтів. З огляду на це відтепер абсолютно нереальним видається збереження тієї динаміки збільшення кількості емітованих банками карток, яка спостерігалася раніше та можливості подвоєння їх кількості протягом року. Про це красномовно свідчать підсумки 2004 року (див. графік 1).

Водночас слід зазначити, що кількість платіжних карток, емітованих банками у 2004 році, порівняно з 2003 роком збільшилася на 171 896 шт. (із 5 378 948 до 5 550 844 шт.). При цьому не можна не брати до уваги той факт, що на зниження динаміки приросту емітованих торік платіжних карток також вплинула політична криза. Це, зокрема, засвідчують показники: протягом IV кварталу 2004 року банки емітували карток менше, ніж у середньому за квартал протягом I — III кварталів цього року — відповідно 1 313 тис. шт. та 1 413 тис. шт.

Найбільшу частку українського карткового ринку (41.7% від загальної кількості карток) на 01.01.2005 р. становили картки міжнародної платіжної системи MasterCard — 7 126 тис. шт. Друге місце за кількістю емітованих карток посідає VISA — 41.3% (7 059 тис. шт.).

Частка карток локальних одноемітентних систем — 11.4% (1 946 тис. шт.), НСМЕП — 4.8% (812 тис. шт.), Укркарт — 0.5% (85 тис. шт.), інших платіжних систем — 0.3% (51 тис. шт.).

Протягом 2004 року простежувалася тенденція до зменшення (з 14.1% до 11.4%) частки карток одноемітентних внутрідержавних платіжних систем.

Водночас порівняно з 2003 роком частка карток MasterCard збільшилася із 41.6 до 41.7%, VISA — із 38.9% до 41.3%, НСМЕП — із 4.2% до 4.8% та Укркарт — з 0.4% до 0.5%.

Збільшення на українському ринку частки платіжної системи VISA пояснюється передусім активним просуванням у 2004 році напередоплачених платіжних карток та неперсоніфікованих карток “миттєвого” випуску. Спрощений порядок емісії та розповсюдження таких карток дав деяким банкам змогу прискорити темпи їх випуску, чому сприяла реалізація різноманітних акцій і програм.

Серед банків у 2004 році найвидніше нарощували емісію карток Укрпромбанк (приріст на 256%), банк “Надра” (156.6%), Укрсоцбанк (104.6%) та Укргазбанк (102.6%). Найбільший кількісний приріст емітованих платіжних карток за підсумками 2004 року забезпечили Приватбанк (1 453 тис. шт.), банки “Надра” (1 430 тис. шт.), “Аваль” (770 тис. шт.) та Промінвестбанк (577 тис. шт.). Завдяки цьому Приватбанку (загалом 6 008 тис. шт. карток), Промінвестбанку (2 215 тис. шт.) та банкам “Надра” (2 016 тис. шт.) й “Аваль” (1 958 тис. шт.) вдалося зберегти лідерство на цьому сегменті карткового ринку в загальному рейтингу емітентів платіжних карток. Високі темпи випуску платіжних карток дали змогу Укрпромбанку (199 тис. шт.) відразу увійти до п'ятнадцяти найбільших емітентів (див. таблицю 2).

Є ще група банків, які за станом на 01.01.2005 року емітували від 50 до 100 тис. штук карток. Це Морський транспортний банк (99 тис. шт.), Кредитбанк (97 тис. шт.), Кредитпромбанк (86 тис. шт.), Донгорбанк (80 тис. шт.), “Кредит-Дніпро” (79 тис. шт.), “Металург” (73 тис. шт.), Індустріалбанк (71 тис. шт.), ВАБанк (63 тис. шт.), Мегабанк (61 тис. шт.), Брокбізнесбанк (52 тис. шт.) і МТ-банк (51 тис. шт.).

ІНФРАСТРУКТУРА ПРИЙМАННЯ КАРТОК

2004 рік став роком випробування на стійкість термінальних мереж

Таблиця 2. Банки України — лідери з емісії платіжних карток за станом на 01.01.2005 р. (штук)

№ п/п	Назва банку	Усього 01.01. 2004 р.	Усього 01.01. 2005 р.	З них за платіжними системами:				Приріст за 2004 рік, %
				НСМЕП	Master Card	VISA	одноемітентні та інші	
1	Приватбанк	4 555 005	6 008 158	—	2 743 227	3 264 931	—	31.9
2	Промінвестбанк	1 637 940	2 215 399	—	971 475	1 264 037	1 117 521	35.3
3	“Надра”	785 712	2 016 108	—	837 191	1 178 737	180	156.6
4	“Аваль”	1 188 802	1 958 466	—	725 229	976 713	256 524	64.7
5	Ощадбанк	549 252	708 585	—	289 626	88 803	330 156	29.0
6	ПУМБ	469 194	450 597	—	283 744	166 853	—	-4.0
7	Експрес-банк	245 724	409 408	409 408	—	—	—	66.6
8	Укрсоцбанк	177 361	362 933	—	137 366	225 567	—	104.6
9	Правекс-банк	249 730	285 016	—	87 214	197 780	22	14.1
10	Імекс-банк	165 399	283 748	276 644	7 104	—	—	71.6
11	Укрсиббанк	143 340	242 600	—	93 453	118 796	30 351	69.2
12	Укррексбанк	157 740	219 912	—	115 877	104 035	—	39.4
13	Укрпромбанк	56 028	199 445	—	145 193	54 252	—	256.0
14	“Фінанси та кредит”	1 44 435	184 955	—	43 831	141 124	—	28.1
15	Укргазбанк	82 383	166 629	—	75 864	90 765	—	102.3

банків. Особливо це стосується банкоматних мереж та можливості їх підтримки в періоди пікових навантажень. Останні два місяці 2004 року були саме такими. Політична криза висвітлювала ті проблеми або недоліки в роботі, які мали окремі банки-еквайри. Маємо на увазі, зокрема, систему моніторингу та управління, службу інкасації, технічну підтримку власних мереж банкоматів. В окремі дні кризового періоду в деяких банках не працювало взагалі або працювало з перебоями від 5% до 10% всіх наявних банкоматів. Деякі банки за рекомендацією Національного банку України встановили добові ліміти на зняття готівки. Водночас були і позитивні приклади. Протягом цього часу окремі банки, в яких належним чином функціонує система моніторингу та інкасації банкоматів, не запроваджували добових лімітів на зняття готівки держателями платіжних карток і підтримували роботу банкоматів на належному рівні.

Листопадово-груднева криза 2004 року підштовхнула банки до перегляду системи організації та підтримки власних мереж банкоматів. Крім того, для уникнення в майбутньому подібних випадків життя знову поставило перед нами питання входження до цієї сфери діяльності українських банків небанківських сервісних компаній (еквайрингових компаній, технічних еквайрів) та запровадження можливості видачі готівки на підприємствах торгівлі й послуг. Вирішення цих питань сприяло б значному збільшенню банкоматного і термінального парку, поліпшенню комплексу клієнтських можливостей, генерації додаткових прибутків учасників платіжних систем і збільшенню конкуренції на картковому ринку.

Стосовно статистичних даних значимо, що, як і 2003 року, динаміка розширення термінальної інфраструктури протягом 2004 року не за всіма її складовими відповідала темпам збільшення банками обсягів емісії платіжних карток. Усі свої зусилля та інвестиції банки спрямовували здебільшого на забезпечення необхідної інфраструктури для організації видачі готівкових коштів держателям карток. Лише динаміка розвитку мережі банкоматів у 2004 році була вищою порівняно з емісією платіжних карток.

Так, якщо кількість емітованих банками платіжних карток протягом 2004 року збільшилася на 48%, то кількість банкоматів, що їх обслуговують, — на 3 077 одиниць (61.2%), або до 8 104

Таблиця 3. Інфраструктура приймання карток у розрізі платіжних систем (одиниць)

Платіжні системи	Банкомати				Платіжні термінали			
	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	Приріст, од.	Приріст, %	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	Приріст, од.	Приріст, %
Усього, з них:	5 027	8 104	3 077	61.2	26 433	33 411	6 978	26.4
НСМЕП	150	268	118	78.7	731	1 356	625	85.5
Укркарт	206	407	201	97.6	363	622	259	71.3
Одноемітентні	1 088	1 538	450	41.4	4 175	5 382	1 207	28.9
MasterCard	4 132	6 909	2 777	67.2	24 166	30 630	6 464	26.7
VISA	3 729	6 334	2 605	69.9	23 260	29 333	6 073	26.1

одиниць, платіжних терміналів — на 6 978 (26.4%), або до 33 411 (див. таблицю 3), кількість імпринтерів — на 5 362 (16.8%), до 37 338 одиниць.

Із загальної кількості 33 411 платіжних терміналів для здійснення безготівкових платежів у сфері торгівлі та послуг застосовуються 21 594 (64.6%) торговельні термінали та 27 838 (74.6%) імпринтерів. Ці показники засвідчують, що в 2004 році відносно банківського обладнання, яке використовується для зняття готівки, дещо збільшилася частка торговельних терміналів та імпринтерів. Так, частка торговельних терміналів зросла з 63.7% до 64.6%, а імпринтерів, які використовуються в торгівлі, — з 69.5% до 74.6%.

Порівнюючи інфраструктуру приймання карток у розрізі платіжних систем, зауважуємо фактично однакову динаміку збільшення кількості встановленого термінального обладнання міжнародних платіжних систем. Так, кількість банкоматів, які обслуговують картки платіжної системи MasterCard, зросла на 67.2%, а платіжної системи VISA — на 69.9%, платіжних терміналів — відповідно на 26.7 і 26.1%.

Продовжують швидкими темпами розвивати інфраструктуру приймання карток Укркарт і НСМЕП. За минулий рік кількість встановлених банкоматів цих платіжних систем збільшилася відповідно на 201 (97.6%) і 118

(78.7%) одиниць, а платіжних терміналів — відповідно на 259 (71.3%) і 625 (85.5%) одиниць.

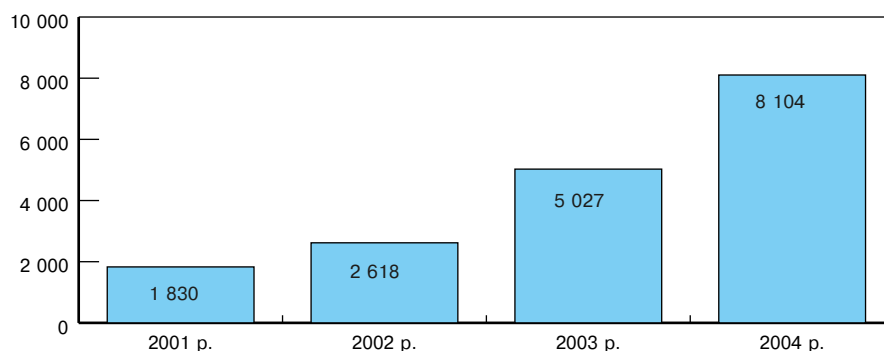
У 2004 році банки встановили на 668 банкоматів більше, аніж у 2003-му. Хоча в процентному відношенні приріст встановлених торік банкоматів зменшився з 92% до 61.2%, у кількісному вираженні зафіксовано збільшення кількості встановлених банкоматів відповідно у 2003 році — 2409 одиниць, у 2004 році — 3 077 одиниць. Таким чином, лише протягом 2004 року банки встановили більше банкоматів, ніж за всі попередні роки до 2002 року (див. графік 2).

Кількість банкоматів у розрахунок на мільйон чоловік населення України протягом 2004 року збільшилася на 65 одиниць і на 01.01.2005 року становила 171 одиницю. Цей показник в Україні майже у 4 рази нижчий, ніж у середньому в країнах Європейського Союзу (за даними Європейського центрального банку на кінець 2002 року — 700 одиниць), але вже значно наблизився до таких країн, як Польща (185 од.) та Чехія (220 од.).

Якщо порівнювати кількість банкоматів із кількістю емітованих платіжних карток, то за станом на 01.01.2005 року 8 104 встановлених в Україні банкомати обслуговували 17.1 млн. емітованих карток, тобто в середньому на один банкомат припадало 2 107 карток, тоді як у 2002 році — 2 293.

За кількістю встановлених банко-

Графік 2. Динаміка зростання кількості встановлених банкоматів (одиниць)

Таблиця 4. Банки-лідери за кількістю встановлених банкоматів за станом на 01.01.2005 р. (одиниць)

№ п/п	Назва банку	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	Приріст за 2004 рік	
				одиниці	відсотки
1	Приватбанк	1 164	2 029	865	74.3
2	“Аваль”	623	1 130	507	81.4
3	Промінвестбанк	738	976	238	32.2
4	“Надра”	258	429	171	66.3
5	ПУМБ	338	341	3	0.9
6	Ощадбанк	100	282	182	182.0
7	Укргазбанк	140	273	133	95.0
8	Укрексімбанк	192	253	61	31.8
9	Укрсоцбанк	137	250	113	82.5
10	Укрсиббанк	130	241	111	85.4
11	Правекс-банк	178	214	36	20.2
12	Експрес-банк	107	178	71	66.4
13	Укрпромбанк	45	104	59	131.1
14	“Фінанси та кредит”	64	102	38	59.4
15	ВАБанк	45	76	31	68.9

матів лідерами серед банків залишаються Приватбанк, “Аваль” та Промінвестбанк, які разом встановили більше половини всіх банкоматів в Україні. Темпи приросту кількості банкоматів цих банків у 2004 році становили відповідно 74.3% (865 од.), 81.4% (507 од.) і 32.2% (238 од.).

Із 84 банків, які на кінець 2004 року мали власні банкомати, 14 банків встановили понад 100 банкоматів (див. таблицю 4). На ці банки припадає майже 84% всіх банкоматів, які функціонують в Україні.

Динамічніше за всіх (із числа банків, які встановили понад 100 банкоматів) у 2004 році розвивав свою банкоматну мережу Ощадбанк, який за рік збільшив кількість встановлених банкоматів майже втриє (до 282 штук, що дало йому змогу в цьому рейтингу переміститися з дванадцятої позиції відразу на шосту), а також Укрпромбанк, приріст банкоматів якого становив 131.1% (це дало йому змогу увійти до групи банків, які встановили більше 100 банкоматів).

Як і в 2003 році, високі темпи приросту кількості банкоматів зберегли у 2004 році Укргазбанк (95%), Укрсиббанк (85.4%), Укрсоцбанк (82.5%) та банк “Аваль” (81.4%).

Дев'ять банків на 01.01.2005 р. встановили від 50 до 100 банкоматів. Це, зокрема, ВАБанк (76 од.), Кредитбанк (69 од.), “Хрещатик” (64 од.), Кредитпромбанк (63 од.), МТ-банк (62 од.), “Південний” (58 од.), Імекс-банк (54 од.), “Форум” (52 од.), Морський транспортний банк (51 од.).

За кількістю встановлених платіжних терміналів на ринку еквайрингу безумовним лідером продовжує зали-

шатися Приватбанк, хоча його частка на ринку, незважаючи на найбільшу кількість встановлених терміналів за рік (1 423 од.), на 01.01.2005 року зменшилася майже на 7% (з 53% до 46%).

Серед банків, які у 2003 році встановили понад 200 платіжних терміналів, найдинамічніше розвивав цей напрям діяльності Експрес-банк (див. таблицю 5), який збільшив кількість встановлених платіжних терміналів на 170.9% (до 493 одиниць), а також банк “Надра” — на 136.6% (до 1 893 одиниць).

Помітні темпи приросту кількості платіжних терміналів у 2004 році мали

банки “Південний” (95.4 %), Імекс-банк (70.6%), банк “Фінанси та кредит” (70.2%), Укргазбанк (62.7%) та Укрпромбанк (62.4%). За кількісним приростом встановлених протягом звітного року платіжних терміналів, окрім згаданих вище Приватбанку (1 423 од.) та банку “Надра” (1 093 од.), слід згадати “Аваль”, який встановив у 2004 році 1 304 платіжні термінали.

Із загальної кількості платіжних терміналів на кінець 2004 року 21 594 одиниці (64.6%) застосовувалися як торговельні — для здійснення платежів за товари та послуги у торговельно-сервісній сфері. Торговельним еквайрингом, як і протягом кількох останніх років, займаються переважно банки, які є лідерами з емісії платіжних карток і які в змозі вкладати значні інвестиції у цей напрям діяльності.

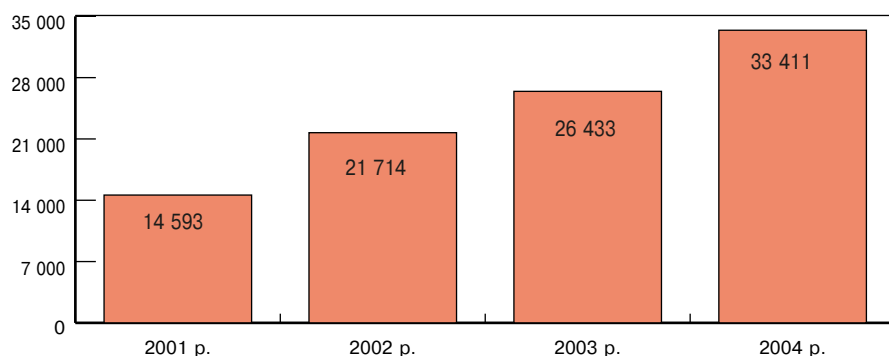
Динаміка зростання кількості платіжних терміналів у 2004 році порівняно з 2003 роком дещо поліпшилася (з 21.7% до 26.4%), але, зважаючи на інші сегменти цього ринку, є найнижчою (див. графік 3).

Число платіжних терміналів у розрахунку на мільйон чоловік населення України протягом 2004 року збільшилося на 148 одиниць і на 01.01.2005 року становить 707 одиниць. Цей показник в Україні значно нижчий, ніж у середньому в країнах Європейського Союзу (за даними Європейського центрального банку, на кінець 2002 року — 12 781 одиниця, які приймають картки з дебетовою

Таблиця 5. Банки-лідери щодо кількості встановлених платіжних терміналів за станом на 01.01.2005 р. (одиниць)

№ п/п	Назва банку	01.01.2004 р.	01.01.2005 р.	Приріст за 2004 рік	
				одиниці	відсотки
1	Приватбанк	13 886	15 309	1 423	10.2
2	“Аваль”	3 167	4 471	1 304	41.2
3	“Надра”	800	1 893	1 093	136.6
4	Ощадбанк	1 493	1 722	229	15.3
5	Промінвестбанк	897	1 172	275	30.7
6	“Фінанси та кредит”	668	1 137	469	70.2
7	Укрексімбанк	745	974	229	30.7
8	ПУМБ	484	717	233	48.1
9	Імекс-банк	299	510	211	70.6
10	Укрсоцбанк	452	505	53	11.7
11	Експрес-банк	182	493	311	170.9
12	Правекс-банк	336	427	91	27.1
13	Укрсиббанк	347	376	29	8.4
14	Укргазбанк	228	371	143	62.7
15	МТ-банк	293	352	59	20.1
16	“БІГ Енергія”	249	256	7	2.8
17	“Південний”	130	254	124	95.4
18	Укрінбанк	161	208	47	29.2
19	Укрпромбанк	125	203	78	62.4

Графік 3. Динаміка зростання кількості встановлених платіжних терміналів (одиниць)

функцією). Для порівняння, за даними Європейського центрального банку, на кінець 2002 року в Польщі в розрахунку на мільйон чоловік населення було встановлено 1 750 платіжних терміналів, а в Чехії — 2 471 термінал.

Якщо порівнювати кількість платіжних терміналів із кількістю емітованих платіжних карток, то за станом на 01.01.2005 року 33 411 встановлених в Україні платіжні термінали обслуговували 17.1 млн. емітованих карток, тобто в середньому на один термінал припадало 511 карток, тоді як у 2003 році — 436. Ці показники свідчать про нерозвинутість торговельного еквайрингу в Україні та інфраструктури приймання платіжних карток у торгівлі і сфері послуг. Звідси й низькі показники безготівкових платежів з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками (близько 5%).

З прийняттям змін до Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" очікується, що 2005 рік буде переломним для розвитку інфраструктури у сфері масових безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток. Це пов'язано з тим, що відповідно до статті 14 даного закону торговці, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері продажу товарів, громадського харчування та послуг і які відповідно до закону повинні використовувати реєстратори розрахункових операцій, зобов'язані забезпечити можливість здійснення держателями платіжних карток розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням цих платіжних карток (як мінімум трьох міжнародних та/або внутрідержавних платіжних систем).

Очікується, що вже найближчим часом Кабінет Міністрів України затвердить постанову щодо переведення торговців на обов'язкове приймання платіжних карток в оплату за продані ними товари (надані послуги)

та про винятки щодо виконання таких розрахунків окремими категоріями торговців.

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

Порівняно з 2003 роком кількість операцій із застосуванням платіжних карток збільшилася торік на 91.5 млн. (62.5%) і становить 237.9 млн., причому сума операцій за картками зросла на 29 354.6 млн. грн. (85.3%) — до 63 758.5 млн. грн. Обсяг операцій з отримання готівки за платіжними картками збільшився на 27 595.9 млн. грн. (84%) і сягнув близько 60 341.0 млн. грн. (94.6% від загальної суми операцій за картками); безготівкових платежів — на 1 758.7 млн. грн. (106%) і становить близько 3 417.5 млн. грн. (5.4% від загальної суми операцій за картками).

Найбільшу частку в загальних обсягах операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками, становлять операції з використанням карток міжнародних платіжних систем MasterCard і VISA — відповідно 38.1% (24 320.0 млн. грн.) і 40% (25 514.9 млн. грн.). Порівняно з минулим роком частка обсягів операцій за картками MasterCard збільшилася на 6.4 в. п. (з 31.7% до 38.1%), а за картками VISA — змен-

шилася на 6.8 в. п. (з 46.8 до 40%).

Найбільші темпи приросту в 2004 році отримані за операціями, які виконувалися з використанням платіжних карток НСМЕП, MasterCard та Укркарт: загальна їх сума збільшилася порівняно з 2003 роком відповідно на 126% (до 5 275.8 млн. грн.), 123% (до 24 320 млн. грн.) і 102.9 (до 748.1 млн. грн.).

Такі темпи приросту обсягів та кількості операцій дали змогу платіжній системі MasterCard практично зрівнятися за цими показниками з платіжною системою VISA, а НСМЕП — збільшити свою частку в загальних обсягах операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками, до 8.3% (див. таблицю 6).

Протягом 2004 року за картками всіх діючих в Україні платіжних систем щомісяця здійснювалося 19.8 млн. операцій, а середньомісячний оборот становив 5 313.2 млн. грн.

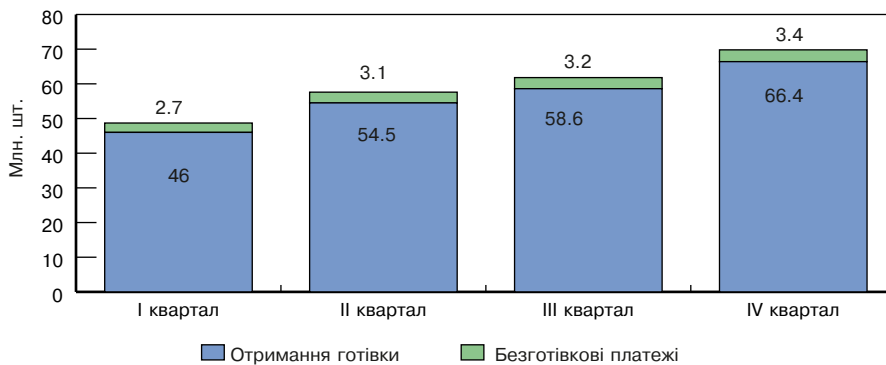
Враховуючи середню кількість функціонуючих в Україні протягом 2004 року карток загалом за усіма платіжними системами (14.3 млн. шт.), середній оборот за однією картою зріс порівняно з 2003 роком на 565 грн. і становив 4 457 грн., а середня сума однієї операції дорівнювала 268 грн., що на 33 грн. більше, ніж у 2003 році. За однією платіжною картою, емітованою українськими банками, протягом 2004 року здійснювалося 16.63 операції, що майже відповідає показникам 2003-го року (16.56 шт.). Це означає, що активність використання платіжних карток їх держателями залишилася практично майже на тому ж рівні. Водночас збільшення річного обороту за однією картою засвідчує зростання кількості платіжних карток, які реально використовуються їх держателями.

Операції, які здійснюються в Україні за всіма картками, емітованими вітчизняними банками, становлять

Таблиця 6. Кількість та сума операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками

Платіжні системи	Кількість операцій (млн. шт.)				Сума операцій (млн. грн.)			
			Відхилення за 2004 рік, млн. шт.	Відхилення за 2004 рік, %			Приріст за 2004 рік	
	2003 р.	2004 р.			2003 р.	2004 р.	Млн. грн.	Відсотки
Усього, з них:	146.4	237.9	91.5	62.5	34 403.9	63 758.5	29 354.6	85.3
НСМЕП	4.1	11.9	7.8	190.2	2 334.3	5 275.8	2 941.5	126.0
Укркарт	3.7	1.4	-2.3	-62.2	368.7	748.1	379.4	102.9
Одноремітентні	18.8	25.5	6.7	35.6	3 506.0	6 086.4	2580.4	73.6
MasterCard	51.6	98.3	46.7	90.5	10 903.6	24 320.0	13 416.4	123.0
VISA	65.4	98.7	33.3	50.9	16 100.5	25 514.9	9 414.4	58.5
Інші	2.8	2.1	-0.7	-25.0	1 190.8	1 813.3	622.5	52.3

Графік 4. Кількість операцій, здійснених у 2004 році з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками

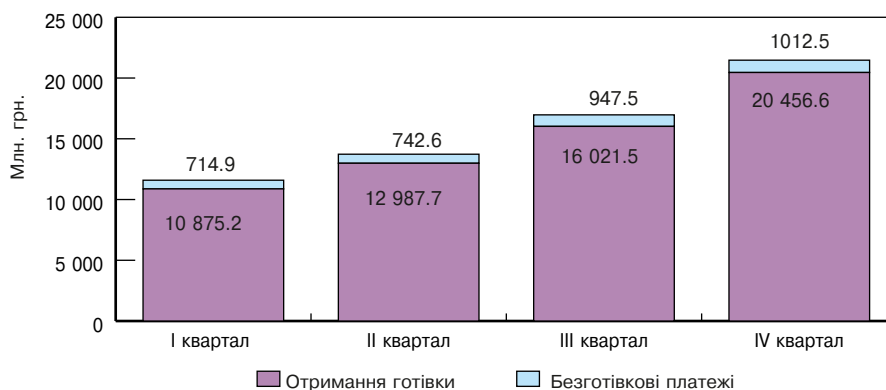

97.1% від загальної суми операцій та 99.45% — від загальної кількості операцій. Якщо брати до уваги лише картки міжнародних платіжних систем, які можуть використовуватися за кордоном, то ці показники є такими: 96.4% від загальної суми операцій та 99.35% — від загальної кількості операцій. Це свідчить про те, що держателі платіжних карток, емітованих українськими банками, здійснюють відповідні операції в основному в межах своєї країни, а використання карток за межами України є незначним.

Співвідношення кількості безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2004 році становило 5.2% і 94.8% (див. графік 4).

ла саме на останній квартал року. У цей період банки практично припинили надання споживчих експрес-кредитів з використанням платіжних карток, а населення в основному намаглося зняти через банкомати та каси банків готівку з картокових рахунків. Водночас протягом цього часу держателі платіжних карток майже не використовували можливість здійснення безготівкових платежів за товари і послуги. Це негативно вплинуло на динаміку зростання залишків коштів у банках на картокових рахунках клієнтів. Протягом четвертого кварталу 2004 року залишки коштів у банках на картокових рахунках зменшилися на 1.592 млрд. грн. (з 4.7 млрд. грн. до 3.108 млрд. грн.).

Графік 5. Сума операцій, здійснених у 2004 році з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками

Хоча кількість безготівкових операцій з використанням платіжних карток постійно збільшується, проте протягом 2004 року їх частка порівняно з операціями з отримання готівки дедалі зменшувалася. Так, якщо в першому кварталі їх частка становила 5.5%, у другому і третьому — 5.4% і 5.2%, то в четвертому кварталі вона зменшилася до 4.9%. Такі дані можна пояснити тільки політичною кризою, яка припа-

Водночас у цілому за 2004 рік залишки коштів у банках на картокових рахунках загалом збільшилися на 18.2% (з 3.108 млрд. грн. до 3.675 млрд. грн. за станом на 1 січня 2005 року), з них на картокових рахунках фізичних осіб — на 18.3% (з 2.951 млрд. грн. до 3.501 млрд. грн.), а юридичних осіб — на 10.2% (з 157 млн. грн. до 173 млн. грн.).

За станом на 01.01.2005 р. залишки коштів на картокових рахунках населення становлять 70% у національній валюті та 30% — в іноземній валюті, а на картокових рахунках суб'єктів господарювання — 77% у національній валюті та 23% — в іноземній валюті.

Така ж тенденція протягом 2004 року спостерігалася і за обсягами операцій. Якщо в першому кварталі безготівкові розрахунки становили 6.2% від загальної суми операцій, а в другому і третьому кварталах вони становили відповідно 5.4% та 5.6%, то в четвертому кварталі — зменшилися до 4.7%.

У цілому співвідношення суми безготівкових та готівкових операцій за картками, емітованими українськими банками, у 2004 році становило 5.4% і 94.6% (див. графік 5).

Зазначену ситуацію у сфері безготівкових розрахунків навряд чи можна пояснити тільки відсутністю належної інфраструктури. Надзвичайно важливими є швидкість і безпечність здійснення операцій у торгівлі та сфері послуг, а також необхідний мінімум знань та певний досвід держателів платіжних карток. Вирішити ці проблеми можна насамперед шляхом впровадження офф-лайнних розрахунків з використанням смарт-карток та реалізацією освітніх програм для держателів карток. Такі освітні програми можуть реалізовуватися як на рівні банків і банківських асоціацій, так і на загальнодержавному рівні. Крім того, для українського картокового ринку продовжує залишатися актуальним введення банками "пільгового періоду", протягом якого клієнти можуть користуватися банківським кредитом без сплати відсотків.

Ситечка для чаю. Срібло, позолота, карбування, скань. Росія, Москва, Санкт-Петербург. XIX ст.
З фондів сховища № 1
Державної скарбниці НБУ.

Правове регулювання іпотечного кредитування та іпотечних ринків в Україні

Одним із чинників, які стримують успішний розвиток економіки України, є обмеженість інвестиційних ресурсів. Відчутно поліпшити ситуацію, добитися якісних зрушень в економіці можна завдяки впровадженню механізмів іпотеки та іпотечного кредитування [8].

Розвиток цього виду кредитування значною мірою залежить від законодавчого забезпечення захисту прав кредиторів. До останнього часу брак відповідних гарантій практично унеможлилював розвиток іпотечного ринку: за таких умов він був непередбачуваним, нерегульованим і високо-ризикованим. На певному етапі це могло призвести до кризи і дискредитації перевірених часом інструментів. Тож важливість вибору правильного шляху при формуванні іпотечного законодавства важко переоцінити.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ІПОТЕКУ

Правове регулювання відносин іпотеки в нашій країні нині здійснюється на основі кількох нормативно-правових актів. Законом України “Про заставу” від 2 жовтня 1992 року, який сприяв запровадженню заставних операцій у банківську практику, передбачалися різні види застави, визначалися її предмет, договір застави тощо. Цим законом було фактично відроджено іпотеку (заставу нерухомості), що вважається найдієвішим та найнадійнішим засобом забезпечення виконання умов кредитних та інших договорів. У 2001 році, після тривалої нормотворчої перерви у сфері регулювання відносин іпотеки, було прийнято новий Земельний кодекс [1], який набув чинності з 1 січня 2002 року. У ньому, на відміну від Земельного кодексу 1992 року, право іпотеки земельних ділянок значно розширене не лише щодо об’єктів, а й стосовно суб’єктів.

Досить плідним за результатами

розвитку законотворчого процесу в галузі правового регулювання питань іпотеки та іпотечного кредитування виявився 2003 рік. Поряд із прийняттям Цивільного кодексу України знаковою подією стало прийняття базового Закону України “Про іпотеку” [3], який вступив у силу з 1 січня 2004 року і вважається одним із найпрогресивніших на теренах Центральної та Східної Європи.

Закон “Про іпотеку” системно регулює іпотечні відносини і зорієнтований на захист інтересів кредиторів. У ньому зроблено спробу вирішити низку проблем, що дасть змогу значно поліпшити практичне застосування іпотеки, уніфікувати правила її здійснення за загальноприйнятими міжнародними стандартами, розширити можливості для іпотечного кредитування та створити умови для становлення й успішного розвитку іпотечного ринку [7].

Зокрема, узгоджується правовий режим іпотеки землі з іпотекою розташованих на земельній ділянці будівель і споруд. Так, частиною 4 статті 6 закону встановлено, що у разі передачі в іпотеку будівлі (споруди) іпотека поширюється також на належну іпотекодавцю на праві власності земельну ділянку або її частину, на якій розташована відповідна будівля (споруда) і яка необхідна для використання цієї будівлі (споруди) за цільовим призначенням.

Майно, що є у спільній власності, може бути передане в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою всіх співвласників. Кожен з них має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об’єкт нерухомості.

Законом України “Про іпотеку” запроваджено чітку систему визначення пріоритету прав та вимог іпотечного кредитора відносно прав чи вимог інших осіб на передану в іпотеку нерухомість — предмет іпотеки може бути переданий у наступну іпотеку за згодою попередніх

Надія Гришук

Спеціаліст першої категорії відділу досліджень фінансово-банківської системи Центру наукових досліджень Національного банку України. Аспірантка Національного аграрного університету

Прийняття низки основоположних нормативних актів у сфері іпотечного кредитування зумовило якісний прорив у її правовому регулюванні. Саме кредитування під заставу нерухомості та власне іпотечний ринок відіграють суттєву роль у підтримці макроекономічної стабільності. Проте незважаючи на позитивні зрушення, існують певні проблеми, котрі стримують подальший розвиток іпотеки як надійної гарантії забезпечення кредитів нерухомим майном.

іпотекодержателів; при зверненні стягнення на нерухоме майно, що є предметом декількох іпотек, вимоги кожного наступного іпотекодержателя задовольняються після повного задоволення вимог кожного попереднього іпотекодержателя згідно з пріоритетом та розміром цих вимог.

При реалізації права власника на передачу належного йому майна в іпотеку необхідно виходити з того, що Перехідними положеннями Земельного кодексу України встановлено обмеження на відчуження земельних ділянок. Згідно з пунктом 15 Перехідних положень громадяни та юридичні особи, які мають у власності земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва, а також громадяни України — власники земельних часток (паїв) не вправі до 1 січня 2007 року продавати або іншим способом відчужувати належні їм земельні ділянки та земельні частки (паї), крім міни, передачі їх у спадщину та у випадку вилучення земель для суспільних потреб [5].

Законом дозволено передачу в іпотеку об'єктів незавершеного будівництва, коли іпотекодавцем виступає особа, власністю якої стане відповідна будівля (споруда), житловий будинок або житлова квартира після завершення будівництва і реєстрації права власності на них. Іпотекодавець має документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна у майбутньому. Обтяження такого нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законом порядку незалежно від того, хто є власником цього майна на час укладення іпотечного договору. При фінансуванні будівництва споруд житлового чи нежитлового призначення з метою продажу іншим особам іпотекодавцем може бути також забудовник.

Іпотека об'єктів незавершеного будівництва здійснюється шляхом передачі в іпотеку земельної ділянки, на якій виконується будівництво, або шляхом передачі в іпотеку нерухомого майна, право власності іпотекодавця на яке виникне у майбутньому.

У разі передачі в іпотеку об'єкта незавершеного будівництва забудовником і звернення стягнення на завершену будівлю (споруду) іпотека не поширюється на ту її частину, яка виділена в натурі і була придбана будь-якою особою (покупцем) на підставі цивільно-правового договору шляхом повної сплати її вартості до моменту прийняття рішення про звернення стягнення, якщо інше не

встановлено договором з покупцем. Після звернення стягнення до нового власника завершенної будівлі (споруди) або об'єкта незавершеного будівництва переходять визначені договором права й обов'язки забудовника щодо третіх осіб-покупців.

Законом України “Про іпотеку” передбачена можливість позасудового врегулювання питання про звернення стягнення на предмет іпотеки. Позасудове врегулювання здійснюється згідно із застереженням про задоволення вимог іпотекодержателя, що міститься в іпотечному договорі, або згідно з окремим договором між іпотекодавцем та іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, який підлягає нотаріальному посвідченню і може бути укладений у будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки. Вказана процедура даватиме кредитуру можливість оперативного й ефективно задовольнити свої вимоги.

З прийняттям закону вперше на законодавчому рівні здійснено спробу врегулювати процедуру виселення мешканців із житлового приміщення, на яке звертається стягнення за іпотечним договором [6, с. 43—44]. Передбачається, що звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей. Виселення проводиться у порядку, встановленому законом.

НОВІ ВИДИ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Законом України “Про іпотеку” запроваджено новий фінансовий інструмент — заставну. Згідно із тлу-

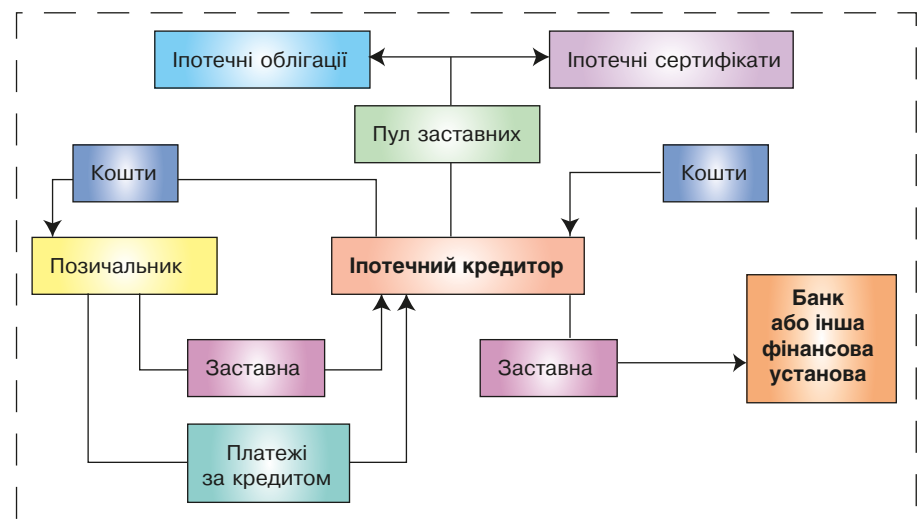
маченням статті 20 заставна — це **борговий цінний папір, що підтверджує безумовне право особи-власника на задоволення боржником вимог за основним зобов'язанням за умови, що воно підлягає виконанню у грошовій формі**. У разі невиконання боржником основного зобов'язання заставна дає її власнику право звернути стягнення на предмет іпотеки. Перехід права власності за нею здійснюється шляхом індосаменту. Заставна складається в письмовій формі в одному примірнику на стандартному бланку, затверджену Державною комісією із цінних паперів та фондового ринку. На всіх оригінальних примірниках іпотечного договору робиться відмітка про оформлення заставної.

Законом визначено такі можливості рефінансування з використанням заставних (див. схему 1 [8, с. 59]): продаж заставних, продаж заставних із зобов'язанням зворотного викупу (операції РЕПО), передача заставної у заставу, емісія іпотечних цінних паперів.

Згідно із Законом “Про іпотеку” заставні можуть забезпечувати випуск таких цінних паперів, як іпотечні облігації та іпотечні сертифікати. Тобто законом визначено інструменти вторинного іпотечного ринку.

Відповідно до закону іпотекодержатель має право проводити операції із заставними для рефінансування власної діяльності самостійно або із залученням спеціалізованих фінансових установ, які на підставі договору з іпотекодержателем надають відповідне рефінансування шляхом проведення операцій з його іпотечними активами. Ці операції забезпечують надходження грошових коштів від будь-яких інших осіб-кредиторів. Однак законом не визначено по-

Схема 1. Використання заставних при рефінансуванні банків (схема визначена Законом України “Про іпотеку”)

рядок випуску та обігу зазначених іпотечних цінних паперів. Таким чином, він містить механізм правового регулювання і фінансові схеми лише первинного іпотечного ринку.

Із 1 січня 2004 року набув чинності **Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”** [4], яким у практику іпотечного кредитування запроваджуються іпотечні сертифікати. Згідно зі статтею 1 цього закону **іпотечний сертифікат — це особливий вид цінних паперів, забезпечених іпотечними активами або іпотеками**. Законом вводиться два різновиди іпотечних сертифікатів — сертифікати з фіксованою доходністю і сертифікати участі.

Сертифікати з фіксованою доходністю — це сертифікати, які забезпечені іпотечними активами та посвідчують такі права власників:

- ♦ право на отримання номінальної вартості в передбачені умовами випуску сертифікатів терміни;

- ♦ право на отримання процентів за сертифікатами на умовах інформації про випуск сертифікатів;

- ♦ право на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань — з вартості іпотечних активів, що є забезпеченням випуску іпотечних цінних паперів, а також виконання зобов'язань за ними. У проекті іпотечний цінний папір класифікується як борговий емісійний цінний папір, що засвідчує забезпечення емітента сплатити у встановлений строк власнику іпотечного цінного паперу його номінальну вартість і відсоток відповідно до вимог, що будуть встановлені цим законом.

Сертифікати участі — це сертифікати, які забезпечені іпотеками та посвідчують частку їх власника у платежах за іпотечними активами. Власник сертифікатів участі має такі права:

- ♦ на отримання частки у платежах за іпотечними активами відповідно до договору про придбання сертифікатів;

- ♦ на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань — з вартості іпотечних активів, які знаходяться у довірчій власності управителя.

Законом також визначено порядок випуску та обігу зазначених сертифікатів. Фінансові схеми випуску сертифікатів участі і сертифікатів з фіксованою доходністю наведено на схемі 2 [8, с. 61].

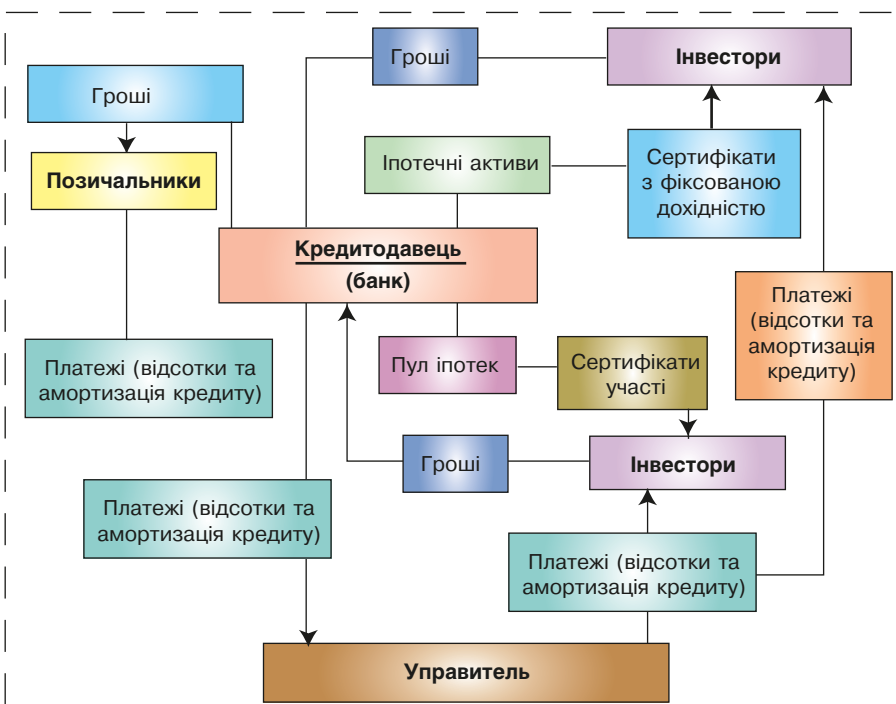
Забезпеченням виконання зобов'язань є:

- ♦ за сертифікатами з фіксованою доходністю — іпотечні активи;

- ♦ за сертифікатами участі — іпотеки, які становлять іпотечний пул та забезпечують виконання зобов'язань, реформованих у консолідований іпотечний борг.

На розгляді у Верховній Раді Ук-

Схема 2. Випуск іпотечних сертифікатів (схема визначена Законом України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”)

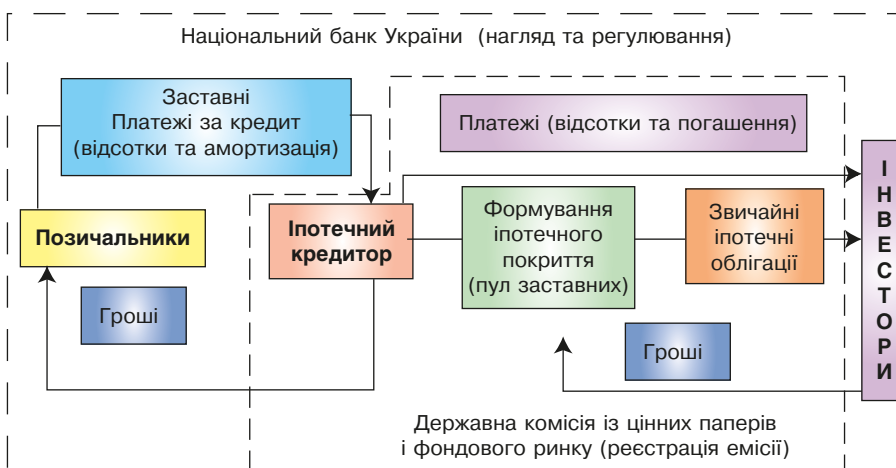
раїни знаходиться **проект Закону України “Про іпотечні цінні папери”**. Він має визначати правові засади, умови і порядок емісії, розміщення та обігу іпотечних цінних паперів, а також виконання зобов'язань за ними. У проекті іпотечний цінний папір класифікується як борговий емісійний цінний папір, що засвідчує забезпечення емітента сплатити у встановлений строк власнику іпотечного цінного паперу його номінальну вартість і відсоток відповідно до вимог, що будуть встановлені цим законом.

Проектом Закону України “Про іпотечні цінні папери” передбачено два види облігацій: звичайні іпотечні

облігації, які є інструментами однорівневого вторинного іпотечного ринку (схема 3 [8, с. 62]), (європейська модель іпотечного кредитування) та структуровані іпотечні облігації, які є інструментами дворівневого вторинного іпотечного ринку (схема 4 [8, с. 62]) (американська модель іпотечного кредитування).

Емітентом звичайних іпотечних облігацій може бути виключно іпотечний кредитор, який має дозвіл Державної комісії із цінних паперів і фондового ринку (ДКЦПФР) на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів. Для емісії звичайних іпотечних облігацій кредитор, якщо це банк, повинен отримати дозвіл Національного

Схема 3. Випуск звичайних іпотечних облігацій

банку України. Емітент несе відповідальність за виконання зобов'язань за звичайними іпотечними облігаціями всім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернене стягнення. Звичайні іпотечні облігації одного випуску надають їх власникам однаковий обсяг прав.

Емітентом структурованих іпотечних облігацій може бути виключно спеціалізована іпотечна установа. Емітент не несе відповідальності за виконання грошових зобов'язань за структурованими іпотечними облігаціями іншим, ніж іпотечне покриття, майном.

Структуровані іпотечні облігації одного випуску можуть поділятися на класи. Кожен клас може відповідно до проспекту емісії встановлювати різний обсяг прав та привілеїв для їх власників. Зокрема, залежно від класу структурованих іпотечних облігацій можуть відрізнятися умови щодо:

- ♦ дохідності структурованих іпотечних облігацій, коли облігація одного класу передбачає нижчу чи вищу дохідність, ніж облігація іншого класу;

- ♦ черговості задоволення вимог власників структурованих іпотечних облігацій, коли вимоги власників облігацій одного класу задовольняються тільки після повного задоволення вимог власників облігацій іншого класу;

- ♦ розподілу голосів на загальних зборах власників іпотечних цінних паперів, коли власник облігації одного класу має більшу чи меншу кількість голосів, ніж власник облігації іншого класу.

Власники структурованих іпотечних облігацій одного класу мають однаковий обсяг прав.

Неприйняття цього закону суттєво стримує розвиток повноцінного іпотечного ринку в Україні та може призвести до загострення проблем, пов'язаних із доступом до джерел фінансування для кредитування житла населення на вигідних умовах та нормальної реалізації пенсійної реформи внаслідок відсутності на фінансовому ринку забезпечених інструментів.

03.08.2004 р. вступив у силу **Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень”** [2], що на законодавчому рівні закріплює систему та порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно. Вказаний закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно всіх форм власності, їх обмежень та угод щодо нерухомості.

У процесі розробки і подання до Верховної Ради України також знахо-

Схема 4. Випуск структурованих іпотечних облігацій

диться законопроект щодо створення кредитних бюро. Його мета — створення доступної для кредиторів бази даних щодо кредитоспроможності потенційних позичальників.

ПРОБЛЕМИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Розвиток іпотечного кредитування в Україні стримується існуванням низки проблем, які не дають змоги повною мірою використовувати іпотеку як гарантію своєчасного повернення банківських позик і не сприяють розвитку іпотечного кредитування [8].

Незважаючи на певні позитивні зрушення, правова база стосовно іпотеки залишається недосконалою. Так, новий Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” породжує ряд проблем, пов'язаних з невирішеністю питання існування одного державного органу — держателя єдиного Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень. Як свідчить світовий досвід, система державної реєстрації прав власності та обмежень на будь-яке нерухоме майно, в тому числі на землю, є ефективною лише за умови її здійснення в межах єдиного реєстру. В Україні дії урядових установ спрямовані на створення систем реєстрації прав власності та обмежень, які базуються окремо на нерухомості й окремо на землі, причому в обох випадках декларується створення єдиного реєстру державної реєстрації прав власності та

обмежень на нерухоме майно. Якщо події розвиватимуться таким чином, то в Україні реально існуватимуть дорогі і складні системи окремої реєстрації землі та окремої реєстрації нерухомості, що розташована на ній.

Хоча на перший погляд може здатися, що функція реєстрації має ознаки адміністративної (управлінської) діяльності, яку здійснюють органи виконавчої влади, насправді ситуація дещо інша. Відповідно до законодавства державна реєстрація пов'язується з офіційним визнанням і підтвердженням державою фактів виникнення, переходу або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обмежень. А органами, покликаними захищати порушені, невизнані або оспорювані права, які виникають із правовідносин між сторонами, є суди. Саме тому доцільно було б покласти функцію реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень на судову владу. Міжнародний досвід засвідчує, що система реєстрації речових прав на нерухомість є ефективною у разі проведення такої реєстрації органами юстиції, тобто судами або службами при них (наприклад, у Німеччині реєстрацію прав на нерухомість та їх обмежень покладено на служби при дільничних судах, тобто судах першої інстанції).

Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” встановлює, що право власності на земельну ділянку та інші об'єкти нерухомості виникає з моменту державної реєстрації такого

права у державному реєстрі, що підтверджується відповідним свідоцтвом. Такий самий порядок закріплено і в Цивільному кодексі. Натомість щодо земельної ділянки Земельний кодекс не містить такого факту виникнення права власності. Статтею 125 Земельного кодексу встановлено, що право власності на земельну ділянку виникає після одержання її власником документа, який посвідчує його право — державного акта про право власності на землю та його державної реєстрації. Водночас Законом України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень” передбачено можливість реєстрації права власності на земельну ділянку й на підставі договору купівлі-продажу. Тобто тим самим даний закон визнає виготовлення й отримання власником державного акта про право власності на землю зайвою і непотрібною процедурою, що значно спрощує покупцеві процес набуття права власності на земельну ділянку [9].

Існуюча сьогодні процедура звернення стягнення на предмет іпотеки за рішенням суду чи виконавчого напису нотаріуса є вкрай малоефективною, непередбачуваною, довготривалою і витратною для кредитора, потребує нових механізмів швидкого розгляду випадків, пов'язаних із невиклатою кредиту і зверненням стягнення на предмет іпотеки. Крім того, заставна, яка у разі її видачі фактично замінює договір про основне зобов'язання (стаття 20 Закону України “Про іпотеку”), не зазначається у переліку документів, що є підставою для звернення стягнення на предмет іпотеки (стаття 33). Процесуальне законодавство дає підстави нескінченно затягувати процедуру задоволення вимог кредиторів за рахунок предмета іпотеки в межах судового та виконавчого провадження [3]. Неспроможність кредитора швидко реалізувати предмет іпотеки в разі порушення боржником основного зобов'язання по суті означає втрату ним частини кредитних ресурсів, які формуються в банку, в тому числі за рахунок залучених коштів вкладників. Тому варто розробити і прийняти спеціальні положення у законодавстві, які б детально врегулювали спосіб позасудового вирішення питання про звернення стягнення на предмет іпотеки, передбачивши можливість і процедури примусового управління нерухомістю чи примусового продажу з публічних торгів.

Необхідно також вирішити питання і прописати процедуру виселення меш-

канців із житлового приміщення, на яке звертається стягнення за іпотечним договором. Йдеться як про захист прав кредитора (зобов'язок мешканців на його вимогу звільнити житло протягом розумного часу для надання кредиторі можливості його реалізувати), так і про захищеність боржника (надання йому соціального житла, встановлення чітких строків повернення йому справно сплачених платежів за кредитом, зважаючи на конституційне право особи на житло). Всі ці положення потребують законодавчого вирішення поряд з іншими питаннями. Розв'язання даної проблеми має носити комплексний характер, оскільки здійснюючи юридичне закріплення прав сторін іпотечних правовідносин, необхідно зважати на існуючі соціальні проблеми та шляхи їх подолання.

Для залучення довгострокових коштів на ринок іпотечного кредитування повинен існувати вторинний іпотечний ринок. Іпотечні облігації потрібні банкам для акумулювання довгострокових та дешевих коштів, які мають пенсійні фонди, страхові компанії тощо.

Функціонування нових фінансових інструментів покликане ввести забезпечені іпотекою зобов'язання у вільний господарський обіг з метою підвищення ліквідності операцій іпотечного кредитора та запровадження дієвих механізмів довгострокового рефінансування.

У Законі України “Про іпотеку” є норма, яка дає змогу забезпечувати заставними випуск іпотечних цінних паперів. Однак із чинних положень не впливає, як функціонуватиме вторинний іпотечний ринок цих цінних паперів. Первинний продаж, коли емітент продає ці папери інвестору, врегульовано, але не передбачено подальшого механізму переходу власності.

Необхідно прийняти Закон “Про іпотечні цінні папери”. Крім введення механізму існування вторинного іпотечного ринку, він має встановити жорсткі вимоги до емітентів іпотечних цінних паперів. Сьогодні кожний комерційний банк може випускати облігації, продавати їх учасникам фондового ринку і спрямовувати отримані кошти на надання іпотечних кредитів. Закон повинен встановити умови, за яких для інвестора купівля іпотечних цінних паперів будь-якого банку буде менш ризиковою, ніж купівля звичайних облігацій того ж банку. Інакше у законі про іпотечні цінні папери та й у них самих не буде жодного сенсу. Іпотечні цінні папери, які емітує банк, мають бути забезпечені не активами банку взагалі, а конкретними іпотечними

активами. У разі банкрутства банку ці активи відокремлюються та йдуть на погашення виключно іпотечних облігацій. Для того, щоб це мало практичне втілення, потрібні спеціальні нормативи НБУ. Банки повинні вести окремий облік за активами, якими забезпечені іпотечні цінні папери. Розвиток вторинного іпотечного ринку допоможе не тільки залучити довгострокові кошти, а й знизити вартість кредитів.

З огляду на викладене можна зробити висновок, що на даному етапі одним із головних завдань розвитку іпотечного ринку все ще залишається створення законодавчої бази, яка б відповідала прогресивним міжнародним стандартам і враховувала позитивний досвід запровадження відповідного законодавства в інших країнах. Це дасть змогу створити належний базис для розвитку іпотечного кредитування. Допомога банків підприємствам, підприємцям, громадянам стане реальною тоді, коли існуватиме надійна гарантія своєчасного повернення банківських позик. Саме таку гарантію може дати іпотека. □

Література

1. *Земельний кодекс України* // *Відомості Верховної Ради України*. — 2002. — № 3—4. — *Стаття 27*.
2. *Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень”* // *Голос України*. — 2004. — 3 серпня.
3. *Закон України “Про іпотеку”* // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003. — № 38. — *Стаття 313*.
4. *Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”* // *Відомості Верховної Ради України*. — 2004. — № 1. — *Стаття 1*.
5. *Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В.І.Семчика*. — К., 2003.
6. *Блідченко В. Окремі проблеми застосування норм іпотечного законодавства* // *Вісник НБУ*. — 2005. — № 1. — С. 40—44.
7. *Волков С., Шемшученко Г. Перспективи розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні* // *Вісник НБУ*. — 2003. — № 6. — С. 49—55.
8. *Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні: Інформаційно-аналітичні матеріали / За загальною редакцією к. е. н. Кіреєва О.І.* — К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2004. — 104 с.
9. *Носік В.В. Виникнення права власності на землю: теоретичні і практичні аспекти* // *Право України*. — 2004. — № 9. — С. 83—84.

**Василь
Фурман**

Генеральний директор
Акціонерного страхового
товариства "Вексель".
Кандидат економічних наук

Стратегічні альянси відіграють одну із провідних ролей в економіках розвинутих країн. Вони мають високий потенціал успіху в умовах глобальної конкуренції, оскільки за невеликих операційних витрат і менших потребах в інвестиціях можуть швидко досягти стратегічних цілей та ефекту синергії. Автор розглядає переваги створення альянсів між страховими компаніями та банками.

Компетентна думка/

Перспективи створення альянсів страхових компаній і банків в Україні

Одними з основних учасників стратегічних альянсів у світі є страхові компанії та банки. Це зумовлено передусім наявністю у них великих обсягів довгострокових капіталів, потребою ефективного їх використання та об'єктивною необхідністю диверсифікації діяльності й підвищення рентабельності операцій.

Наприклад, ресурси американської економіки на 30% складаються з ресурсів зі страхування життя. У Швейцарії цей показник становить 70%. У Японії страхові компанії володіють майже 18% всього акціонерного капіталу країни. А страховики Європи, США та Японії наприкінці 1990-х років управляли загальним обсягом вкладених в економіку коштів на суму понад 4 трлн. доларів США.

Слід зауважити глибоку світову інтеграцію страхових компаній у банківський сектор. Так, унаслідок об'єднання з Dresdner Bank однієї з найбільших німецьких страхових компаній Allianz виникла четверта за величиною в світі фінансова група¹. Ця страхова компанія до об'єднання вже володіла акціями трьох із чотирьох провідних німецьких банків.

У результаті об'єднання Allianz із Dresdner Bank та складного обміну акцій між сторонами відомий у світі перестраховальник Munisch Re володітиме 25.7% акціями другого за величиною німецького банку Нуро Vereinsbank. Маючи у своєму розпорядженні понад 25 млрд. євро вільних коштів, Munisch Re міг би отримати повний контроль над даним банком, але не має в цьому потреби.

Відома французька страхова компанія Аха представлена на французькому ринку дочірнім банком Bank Worms і має тісні контакти з рядом національних банків. У Франції майже 60% страхових полісів реалізується через банки — це яскравий приклад

довгострокового стратегічного партнерства банківських установ і страховиків. У Європі в середньому кожен третій поліс страхування життя і кожен двадцятий за іншими видами страхування також реалізується банками². Деякі регіональні банки Японії, надаючи канали збуту для страхових компаній, контролюють близько 50% місцевих ринків фінансових послуг.

У Швеції процес злиття банківських установ призвів до того, що чотири найбільших банки країни контролюють 80% її кредитного ринку. Майже таким же ступенем концентрації характеризується і страховий ринок³.

Пік консолідації банківського сектору в США припав на 1998 рік, коли відбулися мегазлиття — між Citygroup та страховим гігантом Travelors, Bank of America та National Bank, Bank One і First Chicago. Із 1980 по 1994 рік відбулося понад 6 300 операцій консолідації, а чисельність американських банківських холдингових компаній зменшилася з 12 239 у 1980 році до 7 547 у 1996 році⁴.

Скасування в Європі контролю за тарифами та відкриття ринків у 1994 році суттєво інтенсифікувало конкуренцію на ринку ЄС. Унаслідок потужні пан-європейські страхові групи збільшили свою частку на шести найбільших європейських ринках ЄС із 18% у 1990 році до 39% у 1999 році. Ці зміни в основному пов'язані з поглинанням різних компаній (або придбанням компаній у колишніх соціалістичних країнах) та з об'єднанням капіталу.

Очевидно, що європейський сектор страхування все більше підпорядковується потужним страховим групам,

² Кричевский А. О некоторых аспектах взаимодействия страховых компаний и банков // Финансы. — 2001. — № 12. — С. 47.

³ Ланчер Д. Концентрация в банковской сфере скандинавских стран // Банки: Мировой опыт. — 2004. — № 1. — С. 24—25.

⁴ Гиффорд Ч. Слияния крупнейших банков в США: новая волна // Банки: Мировой опыт. — 2004. — № 4. — С. 38—39.

¹ Шимкович В. Германский альянс // Банковская практика за рубежом. — 2001. — № 4. — С. 2—9.

які є лідерами майже на всіх ринках країн Євросоюзу. У майбутньому їх фінансова міць допоможе їм увійти в нові сегменти ринку. Проте розмір ще не гарантує комерційного успіху.

Концентрація пан-європейського ринку є одним із тих чинників, який досить швидко заявить про себе на нашому місцевому ринку страхування після приєднання України до Євросоюзу.

У вітчизняній науковій літературі приділяється недостатня увага детальному дослідженню стратегічних альянсів страхових компаній і банків, питанням ефективного механізму їх взаємодії. Як правило, просто констатуються факти придбання банками, іншими великими корпораціями страховиків. У зв'язку з цим доцільно дослідити основні напрями і тенденції їх взаємодії у майбутньому.

Як свідчать наші дослідження, головними причинами підвищеної взаємної зацікавленості страхових компаній та банків є:

- можливість значно розширити клієнтську базу: і страховики, і банки обслуговують велику кількість клієнтів. Обмін інформацією про них, надання послуг установами єдиної системи — пріоритетні напрями діяльності обох сторін в умовах загострення конкуренції (як в економічно розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, у тому числі й в Україні);

- проникнення на нові ринки та забезпечення ефективного використання філіальної системи і надлишкових потужностей, мінімізація конкуренції;

- диверсифікація капіталу та доходу, підвищення норми прибутковості інвестиційних ресурсів. Сфера страхування — одна з найдинамічніших із провідних галузей країн світу. Крім того, вона володіє значними інвестиційними ресурсами, які можуть використовуватись як страховиками, так і обслуговуваними банками для інвестування в промисловість;

- необхідність акумулювати всі грошові потоки в одній системі. Кожне велике підприємство чи банк сплачує значні суми за обов'язковими та добровільними видами страхування. Відтак материнська компанія створює страхову компанію, яка займається ефективним вирішенням цього питання з метою мінімізації майнових, кредитних і фінансових ризиків, а також витрат материнської компанії на таке страхування;

- можливість надання повного спектра банківських і страхових по-

слуг. При цьому дані послуги мають бути високоякісними, гарантованими та привабливими для клієнта. Продаж банками страхових продуктів, як свідчить зарубіжний досвід, не породжує серйозних протиріч між банком та клієнтами. Зазвичай вони лояльно ставляться до своїх банків та позитивно сприймають ідею фінансового супермаркету. Крім того, відмінності між банківським і страховим секторами світового фінансового ринку останніми роками згладилися, особливо у сферах приватних інвестицій і довгострокових заощаджень.

Головною проблемою у налагодженні спільної роботи для вітчизняних страховиків на сучасному етапі розвитку є те, що банки сприймають страхові послуги як другорядні порівняно з банківськими. Однак ми вважаємо, що це проблема тимчасова, більше психологічна, ніж економічна. За умови відпрацювання ефективного та взаємовигідного механізму співпраці вона буде плідною і перспективною.

Нині спостерігається чітка тенденція до створення стратегічних альянсів між вітчизняними банками і страховими компаніями. Найвідомішими є альянси Промінвестбанку та Акціонерного страхового товариства “Вексель”, Укрсоцбанку та НАСК “Оранта” (яка поглинула дочірню страхову компанію цього банку — АСК “Укрсоцстрах”), банку “Аваль” та АСК “Еталон” і “Еталон-плюс”, Приватбанку та СК “Кредо”, банку “Форум” і СК “Провіта” тощо.

Нещодавно Антимонопольний комітет України дав згоду на придбання ЗАТ “Страхова компанія “Еталон” і ЗАТ “Страхова компанія “Еталон-плюс” пакетів акцій банку “Аваль”, які забезпечать сумарно понад 50% голосів у вищому органі управління банку — Загальних зборах акціонерів.

Страхова компанія “Провіта”, яка за станом на 18.02.2004 р. володіла 57.2% акцій банку “Форум”, збільшила свою частку до 71.16%.

Слід звернути увагу на досить активне інвестування російського капіталу в страхову галузь. Нині представники російського бізнесу володіють такими відомими в державі страховиками, як СК “Остра-Київ”, СК “Капітал”, СК “Європейський страховий альянс”. Цим компаніям належить вагома частка на ринку класичного страхування в Україні (на ринку страхування життя компанії з іноземним капіталом збирають понад 53%, на ринку страхування майна та інших ризикових видів діяльності — по-

над 3% від загальної кількості зібраних у 2003 році страхових премій).

В Україні також відбуваються процеси консолідації страхових компаній. ЗАТ “Страхова компанія “Галінстрах” (Львів) приєднується до ЗАТ “Українська інноваційна страхова компанія “Інвестсервіс” (Київ), СК “Універсальна” поглинула СК “Саламандра — Десна”, НФСК “Гарант Ре” — Українську перестраховальну компанію тощо.

Більшість провідних промислових підприємств теж має власні страхові компанії або ж планує створити дочірні структури. Головними особливостями вітчизняних страховиків є те, що багато з них обслуговують тільки бізнес своїх акціонерів, не мають достатніх ресурсів для розвитку, часто залежать лише від клієнтів засновника, не можуть швидко та самостійно реагувати на постійно зростаючі вимоги ринку тощо. Нині з більш як 378 компаній активно здійснюють страхові операції близько 100. Наприклад, у Польщі у сферах страхування, не пов'язаних зі страхуванням життя, працює лише 41 компанія⁵ (населення країни — близько 40 млн. чоловік). Обсяг зібраних страхових премій становив у 2003 році 1.8 млрд. доларів⁶ (в Україні у 2003 році — понад 9 млрд. грн.).

Якщо провести паралелі розвитку вітчизняного та польського страхових ринків, то з огляду на постійно зростаючі вимоги до статутних капіталів страховиків можна спрогнозувати, що кількість національних страховиків найближчими роками значно скоротиться. Їх кількість, на нашу думку, не перевищуватиме 100 компаній. При цьому державним контролюючим органам слід більше уваги приділяти не лише абсолютним величинам активів, власного капіталу, статутного фонду страховиків, але і якості цих показників. Скажімо, аналіз структури активів деяких компаній (у тому числі й лідерів різноманітних рейтингів) засвідчує: суттєву частину цього показника становлять неліквідні векселі та цінні папери, дебіторська заборгованість, основні фонди тощо.

Враховуючи тенденції, які склалися на страховому ринку України, можна передбачити, що вітчизняні банки та промислові підприємства і надалі будуть головними інвесторами страхо-

⁵ Сочевко А. Рынок страхования в Украине и в Польше: сравнение состояния развития // Финансовые услуги. — 2004. — № 4. — С. 15.

⁶ Табаков А. Б. Страхование в Польше // Страховое дело. — 2002. — № 7. — С. 26—28.

вих компаній⁷. Прикладом інвестування банківського капіталу в страхову галузь є купівля НАСК “Оранта” державного пакета акцій АКБ “Укрсоцбанк”. Не виключено, що саме ця страхова компанія у найближчі 7—10 років може стати головним акціонером банку.

За умови підвищення вимог до показників діяльності комерційних банків (з боку Національного банку України) і страхових компаній (з боку Держфінпослуг України) можна також передбачити взаємовигідне інвестування цих фінансових інститутів у акції одне одного, що закріплюватиме їх довгострокові стратегічні зв'язки. Головною проблемою за такого інвестування буде питання контролю. У короткостроковому періоді воно вирішуватиметься на користь банків — нині вони фінансово потужніші. У довгостроковій перспективі ситуація, на нашу думку, докорінно зміниться. У страховиків значно кращі відсоткові ставки сплати податків (3% від суми зібраних платежів), вищі темпи розвитку (із 1997 по 2004 рік вітчизняний страховий ринок збільшився у 18.3 раза). Актуальним для страховиків є питання ефективного розміщення вільних ресурсів (у 2003 році страховики України, як уже мовилося, зібрали понад 9 млрд. грн. страхових премій).

У зв'язку із цим, та враховуючи чимало інших факторів, пов'язаних передусім із наявністю у банків великої клієнтської бази, можливістю створення фінансово-банківських супермаркетів та об'єктивною необхідністю розміщувати свої значні ресурси, страхові компанії насамперед інвестуватимуть кошти в акції банків. Ці акції, як відомо, — рентабельніші, ніж банківські депозити і державні цінні папери. Інвестиції на початкових етапах матимуть портфельний характер (оскільки для контролю за банками потрібні значні ресурси, яких у страховиків сьогодні немає), а в перспективі — стратегічний.

Важливий напрям взаємодії страхових компаній і банків в Україні — запровадження спільних технологій продажу фінансових (страхових і банківських) послуг на вітчизняному ринку. Нині і для банків, і для страховиків важливо максимально

розширити спектр послуг і збільшити обсяги продажів. Суть проекту полягає у створенні фінансового супермаркету для клієнта, розробці єдиної спільної стратегії його обслуговування. Прагнення банків до створення стратегічних альянсів ніколи не було таким сильним як сьогодні, оскільки від реалізації цієї бізнес-моделі банки одержують ряд важливих переваг.

По-перше, розширення набору послуг банку при обслуговуванні клієнтів позитивно впливає на його імідж і забезпечує додаткові конкурентні переваги для просування власних проєктів. У банку з'являється можливість створювати універсальніші та цікавіші фінансові програми як для корпоративних клієнтів, так і для фізичних осіб.

По-друге, банк виграє від продажу полісів страхування, оскільки виручені гроші розміщуються на депозитному рахунку страхової компанії у цьому ж банку. Згодом на депозиті накопичується значна сума. У такий спосіб створюється довгострокова та відносно дешева ресурсна база із залучених страхових резервів, сформованих за укладеними при посередництві банку договорами (як правило, велика частина резервів страхових компаній розміщується саме на банківських депозитах).

По-третє, банк отримує додаткові комісійні (безризикові!) доходи. Наприклад, майже всі страхові компанії виплачують банкам комісійну винагороду в розмірі 10—20% від суми отриманих страхових платежів. А досвід закордонних банків свідчить, що сьогодні близько третини прибутку вони одержують від реалізації страхових продуктів. У Європі із застосуванням цього каналу збуту продається кожен третій поліс страхування.

По-четверте, банк отримує змогу кредитувати юридичних та фізичних осіб під заставу полісів страхування життя або з використанням страхової гарантії повернення кредиту страховиком у разі неплатоспроможності позичальника.

По-п'яте, частину залучених ресурсів страхова компанія спрямовує на купівлю валюти для формування валютних резервів, за що банк одержує додаткові комісійні доходи. Валютний довгостроковий депозит також розміщується у цьому ж банку.

По-шосте, ідеальний варіант для банку — коли він володіє значним пакетом акцій страхової компанії. У цьому разі за рахунок прибутку страховика підвищується капіталізація спільно-

го бізнесу. Крім того, взаємодіючи зі страховою компанією, банк диверсифікує та мінімізує свої ризики.

І страховик, і банк повинні задовольняти попит клієнта як на взаємопов'язані між собою фінансові продукти (отримання кредиту й обов'язкове страхування предмета застави, страхування керівників-позичальників (особливо малих і середніх підприємств) від нещасного випадку для забезпечення більшої гарантії повернення кредиту (вигоду від цього матиме банк), видача разом із платіжною картою страхових полісів тощо), так і на страхові продукти, що не мають стосунку до банківської діяльності, але які банк може реалізовувати за мінімальних витрат (це обов'язкові види страхування: цивільної відповідальності, водіїв від нещасних випадків, членів добровільних пожежних дружин, майна громадян і підприємств тощо).

Від запровадження такого механізму взаємодії виграє і банк, і клієнт. Клієнт отримує повний спектр високоякісних послуг від установ однієї системи, які несуть за них цілковиту відповідальність; мінімізуються його витрати на страхування: за придбання повного пакета послуг банк і страховик надаватимуть значні знижки тощо.

Наприкінці варто зазначити, що дослідження зарубіжних учених щодо злиттів і поглинання страхових компаній, банків, промислових підприємств виявили так званий “ефект масштабу”. Суть його в тому, що після злиттів і поглинання підприємства, які були їх об'єктами, демонстрували високе зростання ефективності порівняно з тими, котрі не брали участі у цих процесах. Значний “ефект масштабу” відкрито в економічно розвинутих країнах саме в галузі страхування.

ВИСНОВКИ

Процеси створення стратегічних альянсів між банками та страховими компаніями, без сумніву, позитивно вплинуть на діяльність страховиків, які ввійдуть до таких альянсів, і на розвиток страхового ринку України загалом (зауважимо, що у нього є всі шанси стати одним із найбільших у Європі). Крім того, можна спрогнозувати зміну акцентів у сфері інвестиційних вкладень в економіку, де найважливішу роль відіграватимуть саме потужні страхові компанії, а не банківські установи.

⁷ Основні інвестори на Заході — страховики. Протилежна ситуація в Україні пов'язана передусім з історичними умовами: у процесі переходу від планової до ринкової економіки провідну роль у державі відігравали промислові підприємства та банки. Страхового ринку практично не було, довгий час йому не приділялося належної уваги.

Роль комерційних банків у розбудові фондового ринку України

Розвинутий фондовий ринок — важливий чинник залучення інвестицій, який характеризує глибину й ефективність здійснення ринкових реформ у перехідній економіці. Головною метою його діяльності є акумулювання тимчасово вільних ресурсів суб'єктів господарювання та населення, аби спрямувати їх на реструктуризацію економіки країни.

Щоб зрозуміти значення ступеня розвитку фондового ринку для економіки, необхідно з'ясувати сутність ринку цінних паперів. У вітчизняній економічній літературі під терміном “фондовий ринок” найчастіше розуміють саме ринок цінних паперів. Проте щодо рівнозначності понять “фондовий ринок” і “ринок цінних паперів” єдиної точки зору немає. Приміром, авторитетний російський фахівець у даній галузі Я.М.Міркін вважає ці дефініції тотожними [1].

Оскільки цінні папери формують певний тип економічних ресурсів і закріплюють права на сукупність інших ресурсів, їх можна у певному сенсі називати фондовими цінностями, а ринок, на якому вони обігруються, — ринком фондових цінностей або фондовим ринком. З іншого боку, виникнення класичних цінних паперів було пов'язано з бажанням емітента залучити ресурси, щоб утворити фонди грошових коштів певного призначення.

На думку Б.Рубцова [2], термін “фондовий ринок” походить від французького “fonds” або англійського аналога “funds”, що можна перекласти як грошовий капітал. Однак термін “fonds” у західній термінології зустрічається дуже рідко; переважно використовується інша дефініція — “stock”, що перекладається як “акція”, або “фонд”. Звідси походить поняття фондової біржі (stock market). Проте сьогодні у США під терміном “stock market” розуміють виключно ринок акцій.

Особливістю поняття “фондовий ринок” є те, що цей ринок, з одного

боку, становить систему економічних відносин щодо обміну, в центрі якого — товар “цінні папери” (він є дублікатом прав на різного роду ресурси, насамперед, позичкову вартість). З іншого боку, фондовий ринок — це система інститутів, з яких він складається (емітенти, інвестори, брокерсько-дилерські установи, організаційно оформлені ринки, ринкова інфраструктура, механізм взаємодії між ними тощо).

Комерційний банк — єдиний у ринковій економіці універсальний інститут посередництва, здатний виконувати все різноманіття операцій на фінансовому ринку країни, в тому числі й на його фондовому сегменті. Водночас у цьому універсалізмі криється певна суперечність. З одного боку, банківська система повинна уособлювати стабільність і непохитність інституційних засад ринкової економіки, а з іншого — фондові операції мають певний спекулятивний характер і їх здійснення пов'язане з тим чи іншим рівнем ризику, насамперед, систематичного.

Аналізуючи роль і місце банківської системи на фінансовому ринку, вчені виокремлюють дві основні взаємопов'язані функції: забезпечення економіки необхідною кількістю засобів платежу за рахунок ефекту мультиплікатора і трансформація заощаджень в інвестиції. Проте в умовах слабкого розвитку небанківського фінансового сектора, покликаного забезпечувати економіку країни довгостроковими ресурсами через операції на фондовому ринку, банківській системі України доводиться перебирати виконання його функцій на себе. Зауважимо, що саме вона ініціювала розвиток недержавного пенсійного забезпечення, зокрема корпоративних пенсійних фондів, компаній з управління активами та значною мірою сприяла становленню страхового ринку країни.

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III комерційні

Ігор Брітченко

Докторант Донецького державного університету економіки і торгівлі імені М.Туган-Барановського.
Кандидат економічних наук,
доцент

Роман Перепелица

Аспірант Донецького державного університету економіки і торгівлі імені М.Туган-Барановського

У статті проаналізовано роль і функції банків у розбудові одного із сегментів українського ринку капіталів — ринку цінних паперів. Автори порушують актуальні питання розвитку вітчизняного фондового ринку та з'ясовують причини, які стримують розширення діяльності банків на ньому.

банки можуть здійснювати на фондовому ринку такі операції:

- емісію власних цінних паперів;
- організацію купівлі-продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- операції на фондовому ринку від свого імені;
- інвестиції у статутні фонди та акції інших юридичних осіб;
- довірче управління цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;
- депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Для виконання останніх трьох операцій необхідно отримати письмовий дозвіл Національного банку України, а торгівля цінними паперами, депозитарна діяльність, діяльність з ведення реєстрів власників цінних паперів та управління активами підлягає також обов'язковому ліцензуванню в Державній комісії із цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР).

На фондовому ринку можна виділити три умовні напрями діяльності комерційного банку: як емітента, як інвестора, як професійного його учасника.

Щодо емісійної діяльності банків, то вона пов'язана передусім зі зростанням нормативу адекватності регулятивного капіталу в 2004 році — з 8 до 10% [3], що спонукало більшість банків, особливо системних, суттєво збільшити свої статутні фонди. Так, на 01.01.2005 р. статутний капітал банків України становив 1 500.75 млн. євро, що на 393.09 млн. євро, або на 35.49% більше, ніж на початок 2004 року [4]. Водночас лише за одинадцять місяців 2004 року загальний обсяг випусків акцій, зареєстрованих ДКЦПФР, становив 20 171.12 млн. грн. [5].

За відсутності достатньої кількості товариств, акції яких пройшли процедуру лістингу і на які посередники на фондовому ринку виявляють значний попит, комерційні банки не в змозі диверсифікувати свої активи, що перешкоджає їх розвитку та формуванню довгострокових фінансових ресурсів, необхідних для стабільного розвитку реального сектору економіки. Так, за станом на 01.01.2005 р. частка цінних паперів у активах і зобов'язаннях комерційних банків України була суттєво нижчою (відповідно 6.2 та 0.2%) порівняно з іншими країнами, зокрема, країнами — членами Європейської валютної системи (34.6 та 57.6%), Польщею (22.3 та 1.3%) та Чехією (17.5 та 15.3%) [6].

Слабка активність вітчизняних

банківських установ також на ринку боргового фінансування. Протягом одинадцяти місяців 2004 року зареєстровано 178 випусків корпоративних облігацій на суму 3 271.321 млн. грн., з яких лише 217.5 млн. грн. припадало на банки [5]. На 05.12.2004 р. найбільші емісії корпоративних облігацій здійснили банки: “Аваль” (80 млн. грн.), Райффайзенбанк Україна (36 млн. грн.), Прокредит-банк (35 млн. грн.), Кредитпромбанк (27 млн. грн.), “Дністер” та “Хрещатик” (по 25 млн. грн.), Укрсиббанк (22.5 млн. грн.), Альфа-банк Україна (18.25 млн. грн.), Укрсоцбанк (17.5 млн. грн.), “Форум” та Агрокомбанк (по 15 млн. грн.) [7].

Відповідно до Інструкції НБУ “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” банки, строк діяльності яких становить не менше одного року, можуть залучати незабезпечені кошти юридичних і фізичних осіб на умовах субординованого боргу з подальшим урахуванням цих коштів у капіталі банку 2-го рівня. Боргові цінні папери під субординований борг випускаються у вигляді ощадних/депозитних сертифікатів або облігацій у сумі не менше 100 тис. грн. На 01.01.2005 р. субординована заборгованість становила лише 1.3% від зобов'язань банків України [4], що може бути зумовлено такими факторами: строк субординованого боргу повинен становити не менше 5 років без права дострокового розірвання договору, що є вельми тривалим терміном в умовах нестабільної економіки; граничний відсоток за субординованим боргом встановлюється Національним банком без урахування індивідуальних особливостей окремих інвесторів; кошти за субординованим боргом у разі банкрутства або ліквідації банку повертаються інвесторам після задоволення вимог інших кредиторів, що суттєво збільшує їх кредитні ризики.

Емісійну активність банків повинно стимулювати й чинне законодавство, адже з професійних учасників фондового ринку, які мають право здійснювати торгівлю цінними паперами, лише банки уповноважені торгувати цінними паперами власного випуску.

Інвестиційна діяльність банків на фондовому ринку жорстко обмежена. Так, за нормативами НБУ, загальний розмір прямих інвестицій не повинен перевищувати 60% від регулятивного капіталу банку, в тому числі не більше 15% за кожним емітентом

[3]. Виходячи з нормативу адекватності регулятивного капіталу банку на рівні 10%, частка прямих інвестицій в активах банку не повинна перевищувати 6%. На 01.01.2005 р. інвестиційний портфель комерційних банків України становив лише 6.2% від загальних чистих активів [4], а частка їх прямих інвестицій у статутних фондах акціонерних товариств — близько 9.6%, що значно менше частки у статутних фондах інших груп власників [8]. Ця норма не відповідає реальним потребам економіки. Значущість банків у формуванні статутного капіталу підприємств має бути більшою.

На інвестиційну активність банків на фондовому ринку негативно впливає сектор державних боргових зобов'язань, відволікаючи ресурси з реального сектору економіки країни. Так, облігації внутрішньої державної позики для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість викликали високу зацікавленість учасників ринку, адже дисконт за цими цінними паперами становив 19—25%, тобто їх дохідність суттєво перевищувала дохідність операцій на кредитному ринку. В результаті значну частину емісії так званих “ПДВ-облігацій” викупили банки, а обсяги торгів цим інструментом у Першій фондовій торговельній системі (ПФТС) протягом 2004 року, за попередніми даними, перевищили 58% від загального обсягу торгів державними цінними паперами. З іншого боку, активізація на ринку державних цінних паперів сприяє їх використанню Національним банком України для підтримки ліквідності банківської системи.

Як професійний учасник фондового ринку комерційний банк може здійснювати операції:

- щодо випуску та обігу цінних паперів, тобто провадити комерційну (за власний рахунок і від свого імені), комісійну (від свого імені і за рахунок клієнта) діяльність та діяльність з випуску цінних паперів (від імені та за рахунок клієнта);

- щодо управління активами недержавних пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування;

- щодо ведення реєстрів власників іменних цінних паперів і депозитарну діяльність зберігача. Залежно від обраних напрямів роботи на фондовому ринку банк формує певний портфель цінних паперів, зокрема: торговий портфель; портфель цінних паперів на продаж; портфель цінних паперів,

що утримуються до погашення; портфель інвестицій в асоційовані та дочірні компанії. За даними на 01.10.2004 р., комерційні банки представляли 135 із 887 торговців цінними паперами України (порівняльні дані за обсягами виконаних договорів різними видами торговців цінними паперами наведено у таблиці 1 [9]).

ристати як для поповнення обігових коштів, так і для реструктуризації виробництва. Емітуючі облігації, банківські установи мають безумовну перевагу — вони можуть повною мірою виконувати функції андерайтера, адже, володіючи значними кредитними ресурсами, в змозі викупити непогашену частину випуску облігацій із

становлять значну конкуренцію реєстраторам, для яких цей вид діяльності є виключним і не може поєднуватися з іншою професійною діяльністю на фондовому ринку. Порівняльні дані щодо обсягів провадження реєстраторської діяльності найбільшими банками України подано в таблиці 3 [10].

Тільки три найбільші банки, що надають послуги реєстратора, охоплюють 14.54% всіх акціонерних товариств, котрі користуються послугами реєстраторів. Однак їх частка у кількості відкритих для власників цінних паперів рахунків значно нижча — 7.88%. Це зумовлено тим, що банки не спроможні повною мірою обслуговувати власників цінних паперів великих підприємств, де постійно відбуваються динамічні зміни, які в цьому питанні надають перевагу спеціалізованим компаніям. Попри те, що державна політика спрямована на поступове об'єднання функцій реєстраторів і зберігачів цінних паперів, інститут реєстратора безумовно потрібний. Це пов'язано передусім із великою кількістю міноритарних акціонерів, які з'явилися унаслідок широкомасштабної приватизації державного майна. Незважаючи на проблеми, зумовлені існуванням подвійних реєстрів підприємств (чого можна було уникнути за бездокументарної форми емісії цінних паперів), наявність сертифікатів цінних паперів як документів, що підтверджують право власності суб'єктів на цінні папери, певною мірою все ж гарантує дотримання права приватної власності.

Стосовно **депозитарної діяльності зберігача цінних паперів**, то тут банки є безумовними лідерами, адже її можуть провадити лише банківські установи й торговці цінними паперами. Так, за

Таблиця 1. Порівняльні дані за обсягами виконаних договорів торговцями цінними паперами

Вид торговців цінними паперами	Млн. грн., відсотки			
	IV квартал 2003 р.	I квартал 2004 р.	II квартал 2004 р.	III квартал 2004 р.
"Чисті торговці"	61 832.48 76.4%	52 742.43 72%	43 425.86 63.78%	54 788.84 66.57%
Інвестиційні компанії	6 971.87 8.6%	7 568.97 10%	8 944.77 13.14%	9 116.78 11.07%
Комерційні банки	12 064.78 15%	12 794.97 18%	15 716.98 23.08%	18 385.72 22.34%
Разом	80 869.13 100%	73 106.37 100%	68 087.61 100%	82 291.34 100%

Хоча на комерційні банки припадає лише 11.43% від загальної кількості виконаних у III кварталі 2004 року договорів (на 6.20% більше, ніж у II кварталі 2004 року), обсяги виконаних ними договорів збільшилися [9] і в сумі становили 18 385.72 млн. грн., або 22.34% від загального обсягу виконаних договорів. Порівняно з I кварталом 2004 року ця величина збільшилася на 5 590.75 млн. грн. При цьому переважали обсяги договорів з комерційної діяльності: у III кварталі 2004 року вони на 7 060.01 млн. грн., або у 2.25 раза перевищували відповідний показник за договорами з комісійної діяльності.

На відміну від більшості торговців, банки є економічно незалежними учасниками фондового ринку, самостійно приймаючи рішення щодо інвестування коштів. Передусім це стосується операцій із векселями та придбання корпоративних облігацій провідних емітентів, щодо яких гарантований дохід та під заставу яких можна отримати відносно дешеве фіндування у великих системних банках. Такі банки мають надлишок ліквідності, проте готові інвестувати кошти в короткострокові високоліквідні активи (строком від двох тижнів до одного-двох місяців).

Як засвідчила практика, одним із найперспективніших напрямів діяльності банків на фондовому ринку є **організація випусків цінних паперів**, особливо корпоративних облігацій. На відміну від більшості акцій, облігації приносять підприємствам реальні ресурси, котрі можна вико-

наступним їх розміщенням на вторинному ринку. В таблиці 2 подано перелік найбільших лід-менеджерів емісії корпоративних облігацій, що перебували в обігу чи в процесі розміщення за станом на 05.12.2004 р. (за даними CBonds Україна, на той час в обігу було 229 випусків сукупною вартістю 4 951.383 млн. грн., а в процесі розміщення — 18 випусків сукупною вартістю 451 млн. грн. [7]).

Завдяки розгалуженій мережі філій та відділень системні банки мають більші можливості щодо обслуговування клієнтів. Це сприяє їх становленню як складової фондового ринку країни, що забезпечує облік прав власності на цінні папери в документарній та бездокументарній формах. У цьому аспекті банки

Таблиця 2. Найбільші лід-менеджери випусків корпоративних облігацій

№ п/п	Лід-менеджер	Кількість випусків	Загальний обсяг випусків, млн. грн.
1	Альфа-банк Україна	12	766.15
2	АКБ "Укрсоцбанк"	10	711.5
3	АКІБ "Укрсиббанк"	20	459
4	Перший український міжнародний банк	5	266.9
5	АППБ "Аваль"	8	254
6	АКБ "Аркада"	9	196
7	ЗАТ "Банк НРБ-Україна"	2	175.25
8	АКБ "Морський транспортний банк"	1	156
9	АКБ "Форум"	6	118.136
10	ВАБанк	6	112.50
11	АБ "Укргазбанк"	4	81
12	АКБ "Райффайзенбанк Україна"	2	71
13	АКБ "Перший інвестиційний банк"	1	50
14	СКБ "Дністер"	4	48
15	ВАТ "Державний експортно-імпорتنний банк України"	4	40
Разом		94	3 505.436

Таблиця 3. Показники діяльності найбільших банків з надання реєстраторських послуг на 01.10.2004 р.

Реєстратор	Кількість реєстрів емітентів	Частка, %	Кількість власників цінних паперів	Частка, %
АКБ "Приватбанк"	1423	7.62	701 592	4.46
АКПБ "Промінвестбанк"	807	4.32	410 479	2.61
АКБ "Укрсоцбанк"	486	2.60	127 811	0.81
Інші реєстратори	15 954	85.46	14 493 767	92.12
Разом	18 670	100.00	15 733 649	100.00

даними ДКЦПФР, на 30.09.2004 р. діяльність зберігачів цінних паперів здійснювали 138 суб'єктів, серед них — 76 банків [11]. Водночас банки дещо поступаються торговцям цінними паперами, що мають ліцензію зберігача, як за обсягами проведених операцій, так і за кількістю відкритих рахунків зберігачам цінних паперів (див. таблицю 4). Це пояснюється тим, що банки обслуговують інтереси переважно певних фінансово-промислових груп, а отже, є номінальним утримувачем цінних паперів.

умовах нерозвинутості небанківського фінансового сектору та фондового ринку загалом необхідно вирішити низку питань, зокрема:

- ♦ підвищити ефективність діяльності Національної депозитарної системи за рахунок удосконалення законодавства в частині усунення наявних розбіжностей у нормативних документах, уніфікації обліку цінних паперів і централізації системи шляхом створення центрального депозитарію з метою зменшення ризиків у процесі проведення розрахунків за

ня системи гарантійних депозитів для хеджерів на товарному та фондовому ринках, обов'язкового зберігання контрольних копій систем реєстрів власників іменних цінних паперів у їх центральному реєстрі у форматі, що дає змогу поновити систему реєстру в разі його втрати. До того ж необхідно забезпечити інтеграцію національної депозитарної системи у міжнародний ринок цінних паперів, що потребує встановлення кореспондентських відносин між Центральним депозитарієм України, який перебере на себе функції існуючих Національного депозитарію України та Міжрегіонального фондового союзу, і центральними депозитаріями держав — членів ЄС та інших розвинутих країн;

- ♦ створити умови для підвищення рівня капіталізації та ліквідності фондового ринку, зокрема — встановити жорсткий контроль за дотриманням норм чинного законодавства емітентами та професійними учасниками цього ринку, аби не допустити корпоративні конфлікти і грубе порушення прав міноритарних акціонерів; забезпечити інформаційну прозорість фондового ринку, вдосконалити систему розкриття інформації завдяки запровадженню Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку; заохочувати створення публічних компаній, рекомендуючи їм підтримувати певний відсоток акцій у вільному обігу на фондовому ринку (скажімо, не менше 10%);

- ♦ поліпшити корпоративне управління шляхом тісної співпраці з Організацією з економічного співробітництва та розвитку, запровадження акціонерними товариствами кодексів корпоративного управління (в яких було б чітко розмежовано відповідальність керівних органів товариства, визначено права та обов'язки акціонерів), дотримання переважного права акціонерів на придбання акцій додаткової емісії, посилення контролю за придбанням та продажем акціонерним товариством власних акцій з метою запобігання збагаченню окремих посадових осіб;

- ♦ вирішити проблему обігу векселів на організованому сегменті ринку, що дасть змогу запровадити прозоріший механізм ціноутворення на них, адже вони становлять значну частину операцій банків із цінними паперами;

- ♦ переглянути нормативи інвестування комерційними банками коштів у статутні фонди підприємств, що сприятиме підвищенню доходності розміще-

Таблиця 4. Кількість і номінальна вартість операцій з переказу цінних паперів між зберігачами у 2003 році

Назва зберігача	Кількість операцій	Назва зберігача	Номінальна вартість операцій, млн. грн.
АТЗТ "Обрій Капітал"	4 010	АТЗТ "Обрій Капітал"	6 702.09
ТОВ "ЗЦПКБ"	2 570	БАТ "Кредитпромбанк"	4 408.50
БАТ "Кредитпромбанк"	1 762	ТОВ "ЗЦПКБ"	2 465.44
ЗАТ "Банк НРБ-Україна"	1 322	АБ "ІНГ банк Україна"	1 636.83
АБ "ІНГ банк Україна"	1 314	ЗАТ "Донгорбанк"	1 361.72
ЗАТ "Альтера фінанс"	1 191	ТОВ "Індустрія цінних паперів"	1 277.27
АКБ "Інтеграл-банк"	959	ЗАТ "Альтера фінанс"	1 258.25
БАТ "Перкомбанк"	862	АБ "ІНГ банк Україна"	908.32
ТОВ "ФК "Славутич-капітал"	794	АКБ "Укрсиббанк"	890.49
ТОВ "Укрпромбанк"	694	БАТ "Перкомбанк"	716.87
Інші	19 428	Інші	14 806.46

Для професійних учасників фондового ринку важливо, щоб зберігачі були здатні проводити якомога більшу кількість операцій, оскільки угоди на організованому фондовому ринку можуть здійснюватися лише зі знерухомленими цінними паперами. Комерційні банки не спроможні забезпечити потрібну оборотність депозитарних активів, а відтак виконують пасивну роль у функціонуванні депозитарної системи. Водночас їм належить значна частка у статутному фонді Міжрегіонального фондового союзу (57.70% — приватним банкам, 6.80% — недержавним) — єдиному депозитарії в Україні, що обслуговує обіг знерухомлених цінних паперів між зберігачами [12].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Попри те, що комерційні банки відіграють визначальну роль у розвитку фондового ринку країни, в

договорами щодо цінних паперів. Подальша централізація Національної депозитарної системи передбачає: забезпечення діяльності за єдиними правилами і в єдиній системі електронного документообігу; надання зберігачам, які не є банками, ліцензій на відкриття та ведення поточних грошових рахунків для нарахування дивідендів; розширення повноважень професійних учасників ринку цінних паперів стосовно можливості надання ними широкого спектра персоналізованих послуг (управління цінними паперами, грошовими коштами за договорами з клієнтами).

Зниження рівня ризиків під час розрахунків за договорами щодо цінних паперів у ході розвитку системи забезпечуватиметься шляхом запровадження на організованому ринку цінних паперів механізму врегулювання цих договорів за принципом "поставка проти платежу", створен-

них ресурсів банків і спростить перетікання капіталу між технологічно пов'язаними підприємствами;

♦ розширити перелік видів цінних паперів, під заставу яких можуть рефінансуватися комерційні банки в НБУ, та підвищити граничний відсоток вартості цінних паперів, за яким здійснюється рефінансування банків, для корпоративних (облігацій) та іпотечних цінних паперів. Подальший розвиток іпотечних паперів пов'язаний насамперед зі створенням стандартних умов надання іпотечних кредитів усіма банками України, що сприятиме впровадженню механізмів сек'юритизації їх активів;

♦ установити граничні нормативи щодо операцій комерційних банків із державними цінними паперами, які відволікають кошти з реального сектору;

♦ розширити практику надання банківських гарантій під випуск облігацій платоспроможних підприємств, адже багато з них мають значні обсяги діяльності, проте через розмір статутного фонду не можуть залучити достатні ресурси;

♦ всебічно сприяти діяльності банків стосовно створення корпоративних пенсійних фондів як інститу-

ту забезпечення економіки відносно дешевими довгостроковими фінансовими ресурсами;

♦ проводити комерційними банками дієву політику щодо використання ощадних сертифікатів, що дасть їм змогу здійснювати гнучку політику управління залученими коштами, а населенню — брати активнішу участь у розвитку фондового ринку України;

♦ зобов'язати емітентів корпоративних і муніципальних облігацій та цінних паперів, що знаходяться у лістингу організаторів торгівлі, пройти процедуру рейтингу згідно з методикою рейтингової оцінки, розробленою Кабінетом Міністрів України, скориставшись переліком ліцензованих рейтингових агентств, котрі мають право на проведення відповідної діяльності.

Література

1. Миркин Я. Ценные бумаги и фондовый рынок. — М.: Перспектива, 1995. — С. 100.

2. Рубцов Б. Мировые рынки ценных бумаг. — М.: Изд-во "Экзамен", 2002. — С. 7.

3. Постанова Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 "Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні".

4. www.aub.com.ua

5. Інформаційна довідка про стан розвитку фондового ринку України за 11 місяців 2004 року. — К., 2004. — 7 с.

6. Яценюк А. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку // Вісник НБУ. — № 11. — 2004. — С. 5.

7. Информационно-аналитический бюллетень "Рынок облигаций Украины" // CBonds Украина. — № 12. — 2004. — 46 с.

8. Назарова Г.В. Структура власності в моделях корпоративного контролю в промисловості // Фінанси України. — 2003. — № 9. — С. 62—70.

9. Аналіз діяльності торговців цінними паперами у III кварталі 2004 року. — К., 2004. — 29 с.

10. Аналітична інформація про діяльність щодо ведення реєстрів власників іменних цінних паперів на фондовому ринку України у III кварталі 2004 року. — К., 2004. — 7 с.

11. Аналітична інформація щодо надання адміністративних даних за станом на 30.09.2004 року депозитарними установами, що здійснюють депозитарну діяльність зберігачів цінних паперів. — К., 2004. — 7 с.

12. Річний звіт МФС за 2003 рік. — К., 2004. — 38 с.

Вітаємо!

Ігор Гіленко — "Фінансист року — 2004"

12 березня у Національному палаці "Україна" вручено нагороди переможцям загальнонаціональної програми "Людина року — 2004" за найвищі професійні та громадські досягнення. У числі людей, які творять новітню історію України, названо відомих політиків, учених, підприємців, митців, спортсменів, банкірів.

Переможцями "Людини року" в номінаціях "Банкір року", "Фінансист року", "Меценат року" та інших за дев'ять років існування програми члени її Вищої академічної ради називали банкірів Вадима Гетьмана, Віктора Ющенка, Володимира Стельмаха, Володимира Матвієнка, Сергія Тігіпка, Ігоря Юшка, Федора Шпиго, Олександра Дубілета, Ігоря Францкевича та інших. На цьогорічному урочистому вшануванні кращих із кращих володарем титулу "Фінансист року" визнано голову правління банку "Надра" Ігоря Гіленка. Лауреатами в цій номінації стали голова правління банку "Хрещатик" Дмитро Гриджук та голова правління Укрсоцбанку Борис Тимонькін.

Щиро вітаємо всіх переможців і лауреатів програми "Людина року — 2004", зичимо нових звершень і перемог.

Ігор Гіленко — "Фінансист року — 2004".

Голова правління
ВАТ КБ "Хрещатик"
Дмитро Гриджук.

Голова правління
АКБ "Укрсоцбанк"
Борис Тимонькін.

**Віталій
Батковський**

Заступник начальника управління звітів департаменту статистики та звітності Національного банку України

Підприємницька ініціатива — основний потенціал економічного зростання будь-якої країни. Велика увага до розвитку підприємництва, зокрема малого, зумовлена рядом важливих функцій, які воно виконує у системі соціально-економічних взаємовідносин. Актуальним є вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням належного розвитку малого підприємництва, зокрема, при кредитуванні малих підприємств. Банки та міжнародні фінансові організації пропонують широкий спектр кредитних продуктів, спрямованих на задоволення фінансових потреб малого бізнесу. Водночас здійснюються заходи щодо його державної підтримки. Однак в Україні поки що не реалізовано загальну концепцію ефективного розвитку малого підприємництва та забезпечення його необхідними фінансовими ресурсами. Про ці та інші проблеми малого бізнесу йдеться у пропонованій читачам статті.

Дослідження

Проблеми кредитування малого підприємництва

В умовах перехідних економік розвиток малого бізнесу сприяє трансформаційним перетворенням та процесам приватизації, зростанню економічної конкуренції. Завдяки малому підприємству забезпечується еластичність структури ринків і зменшуються комерційні ризики великих підприємств. Останні звільняються від виробництва необхідної, але нерентабельної дрібносерійної та штучної продукції.

Особливості створення та діяльності малих підприємств у нашій країні зумовлені діючим законодавством. До набуття у 2004 році чинності Господарського кодексу України діяльність малих підприємств регламентувалася прийнятим 1991 року Законом України “Про підприємства в Україні” та іншими законодавчими актами. З метою якнайшвидшого виходу з економічної кризи та створення умов для прискорення в Україні ринкових реформ у жовтні 2000 року прийнято Закон України “Про державну підтримку малого підприємництва”, яким визначено правові засади державної підтримки суб'єктів малого підприємництва незалежно від форм власності. У грудні 2000 року затверджено Національну програму сприяння розвитку малому підприємству в Україні, покликану забезпечити розвиток малого підприємства в усіх регіонах країни із залученням до нього широких верств населення. Виконання поставлених програмою завдань триває: актуальними залишаються питання активізації фінансово-кредитних, інвестиційних механізмів, запровадження нових форм фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва.

Економічно значущими є якісні переваги малого бізнесу: здатність швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку, оперативно освоювати нову продукцію, змінювати обсяги виробництва. Малі підприємства переважно зорієнтовані на дрібносерійне виробництво з невисокими експлуатаційними та на-

кладними витратами, ефективність якого може підвищуватися завдяки вузькій спеціалізації і технологічній гнучкості виробничих процесів. Менеджмент, маркетинг та виробничий процес у малих підприємств максимально зближені — таким чином забезпечується раціональна організація підприємства і спроможність якнайповніше мобілізувати доступні ресурси, зокрема оперативно використовувати досягнення науково-технічного прогресу. Малий бізнес дає змогу приватним підприємцям задовольнити власні амбітні наміри, допомагає реалізувати свої підприємницькі здібності.

Основні параметри розвитку малих підприємств України (без урахування сільськогосподарських підприємств та банків) за період 2000—2003 рр. наведено у таблиці 1.

Як видно з таблиці, ми спостерігаємо позитивну тенденцію щодо зростання кількості малих підприємств. Протягом 2000—2003 років їх стало на 54,8 тисячі більше. Збільшується й середньорічна кількість найманих працівників. На кінець 2003 року у країні налічувалося понад 272 тисячі малих підприємств, де працює більш як 2 млн. осіб.

Загалом в Україні на малих підприємствах зайнято лише 9% працездатного населення. Частка створюваної ними продукції та наданих послуг становить 11% від загального обсягу виробництва. Для порівняння: у Європі в малому бізнесі зайнято 50—80% працездатного населення, внесок якого у ВВП сягає близько 60% [2]. За кількістю малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч населення наша країна все ще значно відстає від держав Центральної та Східної Європи. Варто зазначити, що реально виробляють продукцію приблизно три чверті від усієї кількості вітчизняних малих підприємств [3]. Загальні параметри розвитку малого бізнесу лише частково відповідають можливостям та потребам української економіки — даються взнаки диспропорції у регіональному розвитку, незадовільними залиша-

ються галузева структура, фінансовий стан і функціональна спрямованість малого підприємництва.

Слабкий розвиток малого бізнесу в Україні зумовлений низкою економічних причин. Малі підприємства використовують для фінансового забезпечення своєї діяльності насамперед власний нерозподілений прибуток. Нестабільність бізнесу та брак фінансових резервів спричиняють постійну нестачу оборотних коштів, що знижує стійкість підприємств в умовах ринку та створює загрозу швидкого банкрутства. Пошук фінансових ресурсів не обмежується лише легальними джерелами, а це створює сприятливі умови для "тінізації" та криміналізації підприємств. Так, поширена у наш час (особливо в економічно нерозвинутих регіонах країни) підтримка малих підприємств через добродійні фонди є, по суті, напівлегальним кредитуванням. Слід констатувати високу видатність малого бізнесу, що є наслідком високого рівня корупції в країні. Найчастіше діяльність малих підприємств спрямована на отримання максимального прибутку в найкоротший термін. Поза їх увагою залишаються інноваційні види діяльності, венчурний бізнес.

Небажана залежність малого підприємства від інших юридичних та фізичних осіб зумовлюється вузьким колом постачальників, нерозвинутою інфраструктурою збуту продукції та післязбутового обслуговування. Малий бізнес програє у конкурентній боротьбі з великими підприємствами, оскільки його ресурси та можливості виходу на локальні збутові ринки обмежені.

Для малих підприємств характерні

недоліки в організації бізнес-процесів та кваліфікації працівників. Бракує необхідних навичок роботи та управління, методологічного забезпечення. Спостерігаються також недостатня соціальна захищеність зайнятих на малих підприємствах, висока диференціація та нестабільність отримання ними доходів. Відтак керівництво малих підприємств має складнощі із наймом працівників.

Малий бізнес вразливий щодо несприятливих економічних чинників: інфляції, циклічних коливань, податкового тиску та позаекономічних факторів: впливу органів влади, кримінальних структур тощо.

У перехідній економіці на малий бізнес впливають також специфічні інституційні чинники, а саме: громадська думка стосовно підприємництва взагалі, сприйняття приватних підприємств з точки зору суспільно-масової свідомості, ставлення держави до цього сектору економіки [4].

Розвиток малого бізнесу гальмується діючою фіскальною політикою: обтяжливим податком на прибуток, нарахуваннями на фонд заробітної плати, ПДВ. Податковий тиск був де-що пом'якшений 1998 року, коли підприємці отримали змогу вибирати одну з трьох систем оподаткування. Проте наявність в одному економічному просторі підприємств, які сплачують податки за різними системами, суперечить принципу єдності системи оподаткування. У поєднанні зі спрощеною системою обліку це створює додаткові умови для подальшої тінізації малого підприємництва.

Банківське кредитування потенційно є найефективнішим легальним джерелом ресурсів для малого бізне-

на довгострокові інвестиції. Зацікавленість банків у розвитку малого підприємництва зумовлюється перспективою розширення ринку збуту своїх послуг за рахунок нового сектору економіки та низкою переваг, які має кредитування малого бізнесу порівняно з "великим". Так, невеликий розмір кредитів при їх значній кількості дає банку змогу диверсифікувати кредитні ризики, а жорсткий щомісячний графік погашення основної суми і відсотків за такими кредитами гарантує їх якісне обслуговування позичальником.

Процедура кредитування малого підприємництва не має суттєвих відмінностей, за винятком певних спрощень: скорочення часу з моменту подання заявки до моменту отримання кредиту та (в окремих випадках) відсутність вимоги щодо наявності бізнес-плану. Так, рішення за кредитами на суму до 30 тисяч доларів США ухвалюється кредитною комісією, яка працює у меншому складі і значно швидше порівняно з кредитним комітетом, який затверджує всі інші кредити, — середній термін такої процедури — максимум чотири дні. Наявність бізнес-плану при кредитуванні малих підприємств може бути не обов'язковою, бо все залежить від типу кредитування та вимог проектного кредитування.

Типи кредитних продуктів, які банки пропонують малим підприємствам, залежать від видів їх господарської діяльності.

♦ *Виробництво:*

- овердрафт;
- операції РЕПО з товарами;
- кредитна лінія;
- інвестиційне кредитування.

♦ *Роздрібна торгівля:*

- овердрафт;
- факторинг.

♦ *Послуги:*

- овердрафт;
- факторинг;
- проектно фінансування.

♦ *Транспорт:*

- інвестиційне кредитування.

♦ *Сільське господарство:*

- терміновий кредит;
- операції РЕПО з товарами;
- проектно фінансування.

Загальні характеристики послуг банків з кредитування малих підприємств наведено у таблиці 2.

Розглянемо детальніше найпоширеніші у вітчизняній практиці види кредитів, що надаються суб'єктам малого бізнесу.

Зручною формою поточного креди-

Таблиця 1. Основні показники розвитку малих підприємств (МП)

Показники	1991 р.	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Кількість МП, одиниць	47 084	96 019	217 930	233 607	253 791	272 741
Кількість МП у відсотках до попереднього року	—	111.9	110.6	107.2	108.6	107.5
Кількість МП на 10 тисяч осіб населення, одиниць	9	19	44	48	53	57
Середньорічна кількість найманих працівників на МП, тисяч осіб	1 192.4	1 124.9	1 709.8	1 807.6	1 918.5	2 034.2
Середньорічна кількість найманих працівників у розрахунку на одне МП, осіб	25	12	8	8	8	7

Примітка. Таблицю складено за матеріалами Послання Президента України до Верховної Ради України від 27.02.2004 р. та даними Статистичного щорічника України за 2003 рік Державного комітету статистики України¹

¹ Офіційні дані щодо показників розвитку малих підприємств за 2004 рік Державним комітетом статистики України ще не опубліковано.

су. Як правило, кредитні кошти банків спрямовуються на задоволення регулярних потреб малих підприємств та

Таблиця 2. Характеристики послуг банків з кредитування малих підприємств

№	Послуга банку з кредитування	Максимальний обсяг	Процентна ставка, винагорода банку	Термін	Забезпечення
1	Овердрафт	15—40% від суми середньомісячного кредитного обороту	За домовленістю (порівняно завищена)	Короткостроковий	Обороти за рахунком позичальника
2	Факторинг	На суму поставлених товарів або наданих послуг	20—22% плюс факторингова комісія 0.75—5%	Короткостроковий	Не потребує забезпечення
3	Терміновий кредит	За домовленістю	За домовленістю (порівняно низька)	30—60 днів, фіксований термін погашення	Не потребує забезпечення
4	Операції РЕПО з товарами	На суму товару	Винагорода банку — різниця цін продажу і купівлі	Короткостроковий	Товар
5	Кредитна лінія банку	Кредит надається кілька разів у межах установленого ліміту	20—30% у національній валюті, 12—14% — в іноземній	Короткостроковий та довгостроковий	Необхідне
6	Інвестиційне кредитування	На суму інвестиційного проекту	Майбутній прибуток від діяльності підприємства	Короткостроковий та довгостроковий	Не потребує забезпечення
Проектне фінансування					
7	Кредитні лінії ЄБРР	125 000—5 000 000 доларів США	12—5%	1—5 років	120% від суми кредиту
8	Програма фонду "Євразія"	100 000—150 000 доларів США	11—15%	До 3—4 років	Необхідне
Програми мікрокредитування					
9	Програма мікрокредитування ЄБРР	100—75 000 доларів США або в гривні	До 16%	Від 6 місяців до 3 років	Необхідне
10	Програма мікрокредитування Німецько-українського фонду	100—100 000 євро	До 18.5%	Від 6 місяців до 3 років	Необхідне
11	Кредитна лінія Міністерства фінансів України для мікро-, малих та середніх підприємств	15 000—5 000 000 доларів США	10—19%	До 5 років	120% від суми кредиту

тування підприємств, які є клієнтами банку та ведуть активну комерційну діяльність, є овердрафт. Ця банківська послуга використовується підприємствами для погашення невідкладних вимог (своєчасних розрахунків з постачальниками, сплати податків тощо) в разі відсутності потрібних сум залишку рахунку. Овердрафт надається клієнтам банку у межах нормативних сум (див. таблицю 2). Угода про надання овердрафту не підлягає пролонгації і для його отримання не потрібна застава — забезпеченням цього кредиту є обороти за рахунком позичальника. Для малих підприємств овердрафт — це зручна форма короткострокового кредиту, але для його отримання треба бути постійним клієнтом банку і мати хорошу репутацію. Такий кредит пов'язаний з підвищеним ризиком для банку, тому надається за дещо вищою процент-

ною ставкою порівняно з іншими видами кредитів, причому відсоткова ставка залежить від терміну неперервного від'ємного сальдо за розрахунковим рахунком клієнта.

Факторинг вигідний підприємцям, які є постачальниками товару і прагнуть швидше отримати обігові кошти, попри тимчасову неплатоспроможність покупця. Факторингове обслуговування найефективніше для малих і середніх підприємств, котрі зазвичай зазнають труднощів через невчасне погашення боргів дебіторами та обмеженість доступних для них джерел кредитування. Фінансові результати використання факторингу — скорочення конверсійного циклу готівки, зниження вартості рефінансування дебіторської заборгованості і зменшення потреби в інших формах фінансування. Факторинг — це банківська операція, в якій банк є посередником у розрахунках між

постачальником та покупцем і бере на себе ризики, що супроводжують операцію купівлі-продажу. Для підприємства-постачальника факторинг вигідно відрізняється від кредиту, оскільки не потребує забезпечення. При факторингу банк проводить рефінансування товарного кредиту постачальника, повернення якого здійснює покупець. Вартість факторингу вища, ніж традиційного кредитування: вона включає проценти, які клієнти платять за фінансові ресурси, та факторингову комісію (див. таблицю 2).

Для покриття строкових потреб підприємства у коштах банки пропонують терміновий кредит. Вартість його порівняно низька, але для такого кредиту характерний фіксований термін погашення, змінити який у разі форс-мажорних обставин складно. Терміновий кредит застосовується у поєднанні з іншими режимами короткострокового фінансування — овердрафтом, кредитною лінією. Банк залишає за собою право контролювати цільове використання термінового кредиту.

Вивільнити оборотні кошти підприємства, заблоковані в товарних залишках, придбаних у період мінімальних цін, дають змогу операції РЕПО з товарами. Це форма кредитування, за якої банк укладає угоду щодо купівлі товару за ціною, нижчою від ринкової, з обов'язковою умовою зворотного викупу за фіксованою ціною через визначений термін. Подібні угоди застосовуються, коли йдеться, скажімо, про зернові на елеваторі, інші товари, що зазнають вартісних сезонних коливань. Такий вид фінансування формально не є кредитом, і основна проблема переноситься у площину формування ліквідної вартості товару, який купується, та забезпечення його збереження.

Ще одним варіантом задоволення потреб підприємства в оборотних коштах є банківська позика у вигляді кредитної лінії в національній чи іноземній валюті. Для її отримання позичальник подає до банку такі документи: статут, свідоцтво про реєстрацію, бухгалтерський звіт, бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування проекту, що кредитується, контракти й угоди стосовно кредитування. Позичка надається лише за умови забезпечення її заставою (товарно-матеріальними цінностями, нерухомістю). Заставадавець може бути як саме підприємство-позичальник, так і інші підприємства або приватні особи.

Кошти на реалізацію інвестиційного проекту доцільно брати в банку у вигляді інвестиційного кредиту. Це

довгострокове кредитування під майбутні доходи від реалізації інвестиційного проекту, за рахунок яких забезпечуватиметься сплата відсотків та повернення кредиту. Інвестиційне кредитування передбачає аналіз банком інвестиційного проекту щодо його фінансової самоокупності і практичної реалізації, тобто спроможності позичальника ефективно його реалізувати і досягти запланованих результатів, надійності і стабільності бізнесу протягом часу, необхідного для завершення проекту і повернення кредиту, врахувати всі можливі під час кредитування ризики.

Одним із пріоритетних напрямів банківського кредитування малого бізнесу є проектне фінансування, що здійснюється як у формі прямого фінансування банком підприємства, так і за рахунок ресурсів міжнародних фінансових організацій: Європейського банку реконструкції та розвитку, Світового банку, Німецько-українського фонду, фонду "Євразія" та інших.

Серед основних переваг кредитних ліній ЄБРР — довгострокове користування коштами, низькі процентні ставки, відстрочки при погашенні позички, гнучкий та зручний графік погашення з максимальним пільговим періодом (до двох років), протягом якого сплачуються лише відсотки, можливість фінансування як засобів виробництва, так і витрат на сировину, запасні частини, фінансування лізингу, короткострокового фінансування експортних контрактів. Кредитні лінії ЄБРР відрізняються жорсткими критеріями, яким повинно відповідати підприємство-позичальник, щоб скористатися коштами: кількість працюючих — понад 500 осіб, стабільний фінансовий стан, співвідношення власних та залучених коштів не менш як 30 : 70, обов'язкова участь підприємства у інвестиційному проекті власними коштами у розмірі щонайменше 30%, наявність перспективного бізнес-плану. Кредитна лінія ЄБРР не фінансує підтримку торгівлі (перепродажу), проекти, пов'язані з азартними іграми, виробництвом міцних напоїв, військового спорядження тощо. Строк видачі таких кредитів (з урахуванням тривалості всіх етапів узгодження і проходження документів) не може бути меншим, ніж 2.5—3 місяці [5].

Провідні банки України налагодили плідну співпрацю з фондом "Євразія", який фінансується американською Агенцією з міжнародного розвитку (USAID). Основна мета програми фонду "Євразія" — надання на вигідних умовах кредитів малим та

середнім підприємствам (із чисельністю працюючих не більше 100 осіб), які мають обмежений доступ до кредитних ресурсів [6]. Програмою не визначено пріоритети щодо галузей діяльності потенційних позичальників. Заявка на кредит розглядається спеціалістами банку та фонду протягом місяця і передбачає проведення співбесіди із клієнтом, відвідування фірми та аналіз документації. Основні умови користування кредитами фонду: щомісячне погашення процентів за позичкою, індивідуальний графік сплати основної суми боргу залежно від проекту. Як забезпечення кредиту підприємство може надавати нерухомість, основні грошові засоби, особисте майно керівників підприємств, засновників та майнові доручення третіх осіб.

Для врахування усього спектра особливостей кредитування малого підприємництва розробляються спеціальні програми мікрокредитування. Переваги таких програм — швидке оформлення кредиту, зручний графік погашення, гнучкий підхід до предмету застави, знижені вимоги щодо вартості забезпечення та власного внеску підприємства. У програмах мікрокредитування можуть брати участь підприємства з кількістю працюючих до 250 осіб. Згідно з термінологією Господарського кодексу України це можуть бути як малі, так і середні підприємства з відповідною кількістю працюючих. Кредити за програмами мікрокредитування Європейського банку реконструкції та розвитку і Німецько-українського фонду надаються для поповнення обігового та основного капіталу підприємств.

У рамках програми кредитування за лінією Європейського банку реконструкції та розвитку в 1998 році було започатковано окремий напрям із надання кредитів мікропідприємствам і приватним підприємцям [5]. При отриманні кредиту за програмою мікрокредитування ЄБРР не вимагається бізнес-план; розгляд кредитної заявки проходить у термін до двох тижнів з моменту подачі повного пакета документів; надається можливість отримати кредит у гривневому еквіваленті за ставкою, нижчою від ринкової. Програмою мікрокредитування ЄБРР передбачено щомісячну сплату внесків (нараховані відсотки та частини кредиту) і можливість оформлення кредитної лінії. Термін користування кредитом залежить від його призначення — поповнення обігового капіталу чи поповнення основного

капіталу (див. таблицю 2).

Головна мета діяльності Німецько-українського фонду — посилення конкурентоспроможності приватних малих та середніх підприємств. Кошти фонду спрямовуються виключно на кредитування приватного малого підприємництва. Кредити для фінансування інвестицій та обігових коштів надаються через уповноважені банки-учасники відповідно до затверджених критеріїв. Німецько-український фонд не має на меті одержання прибутку і не розподіляє між своїми засновниками (учасниками) можливий отриманий прибуток. Внески до Німецько-українського фонду здійснили німецька Кредитна установа для відбудови (протягом 1996—1999 років), Національний банк України (у 1998 та 2001 роках), Міністерство фінансів України (у 2001 році). Технічне супроводження програми забезпечувала німецька консалтингова фірма International Project Consult за рахунок коштів Кредитної установи для відбудови. У банках-учасниках створено відділи мікрокредитування, де працюють кредитні експерти, підготовлені консалтинговою фірмою International Project Consult [5].

1999 року започатковано проект Світового банку з реструктуризації вугільної промисловості — кредитну лінію Міністерства фінансів України для мікро-, малих та середніх підприємств, яка впроваджується у регіонах, де закриваються вугільні шахти [5]. Кредити через уповноважені банки можуть отримати підприємства з кількістю працюючих до 500 осіб, які належать до приватного сектора або контролюються ним і юридично та фактично розташовані у регіонах закриття шахт (Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Волинська, Кіровоградська, Черкаська, Львівська, Закарпатська і Житомирська області). Кредитною лінією передбачаються певні критерії відбору як до банків-учасників, так і підприємств-позичальників. Уповноважені банки-учасники беруть на себе кредитний ризик банкрутства підприємства-позичальника та мають повноваження щодо відбору проектів. Підприємство-позичальник подає до банку-учасника такі документи: заяву про отримання кредиту, бізнес-план, установчі документи, фінансову звітність підприємства за кілька останніх періодів, довідки про кредитну історію та рух коштів на рахунках, попередні угоди (протоколи про наміри) на поставку обладнання, яке планується закуповувати, а також інформацію і документи про майно, що пропонується у заставу.

Термін повернення позики залежить від майбутніх грошових потоків за проектом, але не перевищує п'яти років, враховуючи пільговий період щонайбільше у два роки. Відсоткова ставка за позику визначається залежно від розміру допроектних активів підприємства і ставки Світового банку.

Проте, незважаючи на значну кількість інструментів та накопичений міжнародний і вітчизняний досвід кредитування малого бізнесу, для більшості малих та середніх підприємств основним джерелом фінансування залишається власний нерозподілений прибуток, а можливості залучення зовнішніх джерел дуже обмежені. Це пов'язано з певним конфліктом цілей банку як потенційного постачальника фінансових ресурсів і малого підприємства як потенційного їх споживача.

Багато вітчизняних банків та спеціалізованих фондів обмежується деклараціями про сприяння малому підприємству; реальне ж кредитування відбувається здебільшого в рамках спеціальних програм або кредитних ліній міжнародних фінансових організацій. З точки зору банку недостатня привабливість малого бізнесу як об'єкта кредитування спричиняється такими обставинами:

- складність нагляду та контролю за позичальниками, багато з яких працюють "у тіні", ведуть подвійну бухгалтерію, пов'язані з кримінальним бізнесом;

- нестабільність бізнесу малих підприємств, обумовлена станом загальної ринкової кон'юнктури;

- відсутність надійної кредитної історії у більшості з них;

- недостатній професіоналізм менеджерів, що ускладнює розробку необхідної документації, зокрема бізнес-плану, техніко-економічного обґрунтування проекту тощо;

- слабка організація бухгалтерського обліку або цілкомита його відсутність.

У свою чергу, для суб'єктів малого підприємництва в Україні головними недоліками кредитів як джерела фінансування є такі (згруповані відповідно до значимості):

- високі процентні ставки за кредитами;

- вимоги ліквідної застави для забезпечення гарантій повернення кредиту, відсутність майна, яке може бути прийняте як ліквідна застава;

- банківська бюрократія, тривалий термін ухвалення рішення про надання кредитів;

- коротко- та середньостроковий

характер кредитів, що пропонуються (зазвичай суб'єкти малого бізнесу потребують невеликих тривалих кредитів з рівномірним погашенням за боргованості);

- нестача інформації про кредитні ресурси;

- загроза втрати контролю;

- вимоги щодо розкриття інформації.

Зупинимося на найсуттєвіших суперечностях, зазначених вище, та способах подолання конфлікту між банком-кредитором і малим підприємством-позичальником.

Висока вартість кредитування робить банківські ресурси для підприємців не вигідними. Цю проблему слід розглядати як із точки зору премії за ризик, так і з точки зору накладних витрат.

Класично відсоткова ставка визначається як сума базової ставки і премії за ризик, пов'язаний з об'єктом кредитування. Базова відсоткова ставка залежить від вартості коштів на міжбанківському ресурсному ринку України. Даній ставці притаманні сезонні коливання, а також коливання, викликані певними політичними та економічними подіями і тенденціями у світі. Незважаючи на це, високий рівень ризиковості при кредитуванні малих підприємств, недостатня захищеність кредиторів законодавством України тощо змушують банки тримати кінцеву відсоткову ставку за кредитами для малого бізнесу на високому рівні, причиною чому є насамперед надбавка за ризик.

Процес отримання малим підприємством кредиту в банку супроводжується накладними витратами для обох сторін. Для позичальника це обов'язкові витрати при оформленні забезпечення, обумовлені положеннями Закону України "Про заставу", а саме — витрати на страхування предмета застави та його нотаріальне оформлення [7]. Як правило, розмір витрат становить відповідно 0.3—6% та 0.1—0.5% від суми оцінки застави. До витрат позичальника відносять також усі нараховані банківські комісії: за розгляд питання про кредитування, оцінку застави, відкриття позичкового рахунку, невибраний кредит, списання з позичкового рахунку тощо. Для банку зростають витрати у перерахунку на одну гривню виданих кредитів малим підприємствам, пов'язані зі збільшенням чисельності персоналу, застосуванням спеціальних технологій при кредитній оцінці, моніторингу малих кредитів тощо.

Забезпечення кредиту є проблемним питанням для більшості малих підприємств. Зазвичай малі підприємства не мають змоги надати у заставу в потрібних обсягах ліквідне майно. В окремих випадках банки змушені зменшити покриття кредиту до 1.2—1.4 його розміру, однак поєднують це із застосуванням жорсткого щомісячного графіку погашення.

Разом із проблемою забезпечення малих кредитів постає проблема управління кредитними ризиками в банку, запровадження нових ефективних методів управління ризиками. Як свідчить світовий досвід, кредитний ризик доцільно розподіляти між центральним банком, комерційними банками та спеціальними кредитними інститутами, які здійснюють програми сприяння за рахунок державних коштів та працюють через комерційні банки, не створюючи їм конкуренції. Наприклад, у Німеччині підтримка створення та розвитку малих і середніх підприємств здійснюється за рахунок державних коштів, управління якими доручено двом банкам сприяння розвитку економіки — KfW ("Кредитна установа для відбудови") та Компенсаційному банку, які у 2003 році об'єдналися у "Групу KfW" [5]. В Україні на сьогодні поки що не створено ефективно діючих програм чи державних інститутів зі сприяння розвитку малому бізнесу.

З метою насичення економіки України кредитними ресурсами для малого та середнього бізнесу Державною інноваційною компанією за фінансової підтримки уряду було створено Український банк реконструкції та розвитку. 2004 року його зареєстровано у Національному банку України як державний банк, статутний капітал якого становить 200 млн. грн.

В Україні триває формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та кредитно-гарантійних установ у рамках виконання програм, які передбачають вирішення ключових завдань у сфері державної підтримки малого бізнесу в регіонах. Регіональні програми фінансуються з коштів регіональних та місцевих бюджетів, всеукраїнського та регіональних фондів підтримки підприємництва, інших фондів, коштів регіональних центрів зайнятості, кредитів банків, коштів, отриманих від приватизації державного майна, з іноземних інвестицій, міжнародних фондів, коштів регіональних громадських об'єднань підприємців, а також за власні кошти виконавців ок-

ремих проектів та підпрограм. Такими програмами передбачається створення в регіонах бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових центрів, інвестиційних та інноваційних фондів підтримки підприємництва. Спостерігається концентрація зазначених вище установ, які вже було створено, у промислово розвинутих регіонах, хоча передбачалося, що вони сприятимуть розвитку підприємництва в цілому по Україні.

Отже, хід та наслідки політичної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні досить суперечливі. Реальна дієвість і послідовність заходів, що вживаються, аж ніяк не відповідають офіційно декларованій важливості означеної проблеми. Це, у свою чергу, веде до уповільнення темпів зростання, утворення малоефективної та диспропорційної структури малого бізнесу. Найневідкладнішими проблемами, що потребують вирішення на державному рівні, залишаються спрощення процедури реєстрації та ліцензування малих підприємств, скорочення кількості контролюючих органів, удосконалення механізмів фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва, зокрема шляхом ухвалення відповідних законів та створення державної програми пільгового кредитування.

До речі, останнім повинно передбачатися надання підтримки не лише малому бізнесу, а й суб'єктами господарювання, діяльність яких пов'язана з ним.

Крім зазначеного, ситуація, що склалася з фінансуванням малого підприємництва, потребує розбудови небанківського фінансово-кредитного сектору (кредитних спілок, страхових фондів, венчурних компаній тощо), який би міг забезпечити гнучкішу кредитну політику та ефективно здійснювати фінансування діяльності малого бізнесу.

Малий та середній бізнес є невід'ємною складовою сучасної економіки України. Значимість розвитку малого та середнього бізнесу підкреслюється урядом та усвідомлюється суспільством. Однак на даний момент в Україні поки що не реалізовано загальну концепцію ефективного розвитку малого та середнього підприємництва і забезпечення його необхідними фінансовими ресурсами. Вирішення ряду проблем із кредитування малого підприємництва дасть змогу уникнути суперечності, коли діяльність малого підприємництва покликана здійснити трансформаційні перетворення економіки, а слабка життєздатність його окремих суб'єктів не дозволяє досягнути виконання поставлених завдань.

Література

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — 18—22. — С. 144.
2. Кузьмелюк О. Малий та середній бізнес є пріоритетом розвитку будь-якої держави з перехідною економікою, дзеркальним відображенням процесу демократичних реформ у країні // Дзеркало тижня. — 2002. — 29. — 3—9 серпня.
3. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році" від 27.02.2004 р. // Офіційний сайт Президента України: <http://www.president.gov.ua>.
4. Матеріали круглого столу "Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні": Збірник статей / За ред. Я.А.Жаліла. — К.: Центр антикризових досліджень. — 2002.
5. Офіційний сайт Національного банку України: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Офіційний сайт фонду "Євразія": <http://www.eurasia.org>.
7. Закон України "Про заставу" від 02.10.1992 № 2654-XII (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України.

Круглий стіл

Перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів

З початком становлення карткового ринку України Національний банк активно сприяв розвитку безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток, розширенню процесингу платежів і впровадженню нових інноваційних карткових технологій. Із 1997 року НБУ розпочато створення в Україні роздрібно-платіжної системи безготівкових розрахунків з використанням чіпових карток насамперед для надання можливості населенню розраховуватись у сфері торгівлі та послуг. Серед головних завдань, які ставилися за мету, — висока захищеність, прозорість та зручність розрахунків. Це, зокрема, знайшло своє відображення в розробці та впровадженні Національним банком і низкою українських банків Національної системи масових електронних платежів, яку 2004 року прийнято у промислову експлуатацію.

Публікуємо нотатки кореспондента "Вісника НБУ" із проведеного в НБУ засідання круглого столу, присвяченого обговоренню перспектив розвитку НСМЕП.

Головуючий на засіданні круглого столу виконавчий директор з питань платіжних систем та розрахунків НБУ **Віктор Кравець** зосередив увагу на розвитку організаційних, економічних та правових аспектів Національної системи масових електронних платежів. Зокрема він констатував, що поряд із діючими системами в Україні працює повноцінна і конкурентоспромож-

на НСМЕП, яка дає змогу фізичним і юридичним особам проводити безготівкові розрахунки за допомогою смарт-карток, а також зберігати й накопичувати заощадження у банках на карткових рахунках. Тепер нам разом з вами, звернувся він до учасників, необхідно надати процесу розвитку НСМЕП необхідної динаміки та поступово вирішувати наявні проблеми.

На засідання були запрошені представники Асоціації українських банків, Асоціації "Український союз учасників НСМЕП" та Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем (ЕМА), фахівці всіх банків — учасників НСМЕП, фірм — розробників програмно-технічних засобів, великих банків, які виявили інтерес до співпраці в Національній системі масових електронних платежів. Також

у засіданні круглого столу взяли участь працівники департаментів інформатизації, платіжних систем, юридичного департаменту, Центру наукових досліджень Національного банку України, управління НБУ в Харківській області.

Віктор Кравець поінформував присутніх, що під час реалізації пілотного проекту НСМЕП довела свою спроможність як самодостатній програмно-технічний комплекс, реально працююча платіжна система і як успішний бізнес-проект. Найсвіжіша статистика свідчить: емітовано вже понад 900 тис. платіжних карток НСМЕП. За час її функціонування обороти сягнули 12 млрд. грн. Із них міжбанківські обороти становили 123 млн. грн.

На ринку послуг НСМЕП уже стабілізувалися розміри комісійних при виконанні міжбанківських операцій, які становлять від 0.8 до 1.4%, що набагато менше, ніж за операціями з картками інших платіжних систем (2.4 — 3.5%). Це значно прискорюватиме виконання безготівкових операцій у торгівлі. Причому в банків-членів є резерви для подальшого зниження комісійних.

Отож про доведення доцільності функціонування НСМЕП уже не йдеться, сказав головуючий і запропонував зосередитися на перспективах подальшого розвитку системи.

Порушену Віктором Кравцем тему розвинули і деталізували співдоповідачі. Директор департаменту інформатизації НБУ **Анатолій Савченко** зупинився на стратегічних напрямках розвитку НСМЕП, а саме:

— впровадженні соціальних і транспортних проектів;

— перспективах застосування специфікацій EMV, карток із подвійним інтерфейсом.

Заступник директора департаменту інформатизації НБУ — начальник управління **Борис Дяченко** прокоментував поточний стан упровадження НСМЕП в Україні.

У їхніх доповідях йшлося зокрема про те, що запровадження безготівкових розрахунків у сфері торгівлі та послуг є одним із найголовніших стратегічних напрямів діяльності банківської системи України. Про підтримку розвитку системи масових електронних платежів і реалізацію картових соціальних проектів йдеться у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям". На часі — реалізація соціальних картових проектів. Їх упровадження не тільки сприятиме істотному розширенню сфери застосування карток НСМЕП, а й дасть змогу ефективно організувати процеси формування й виконання соціальних статей бюджетів усіх рівнів.

Одним із можливих шляхів реалізації завдань програми є розробка разом із фахівцями Київської міської державної адміністрації програм "Соціальна картка киянина" і "Транспортна картка киянина" за безконтактною технологією.

Із прийняттям змін до Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", спрямованих на розвиток картового бізнесу в нашій країні, НСМЕП отримала міцне законо-

давче підґрунтя. Очікується, що 2005 рік стане переломним щодо розвитку інфраструктури у сфері масових безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток. Відповідні пропозиції подано Міністерству фінансів та Міністерству економіки України. Очікується, що цього року буде затверджено розроблену міжвідомчою робочою групою цільову Державну програму розвитку безготівкових розрахунків в Україні, пріоритетом якої було поліпшення структури грошового обігу та розбудова масових безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток.

Від Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем (ЄМА) на засіданні виступив її директор **Олександр Карпов**. Представник Асоціації українських банків **Петро Решетніков** поділився досвідом інших країн щодо створення національних платіжних систем на смарт-картках.

Президент Асоціації "Український союз учасників НСМЕП" **Андрій Бірюков** розповів про діяльність асоціації та зупинився на питанні поширення технології НСМЕП.

В обговоренні взяли участь представники банків та фірм — розробників програмно-технічних засобів. Вони вели мову про проблеми, які стримують розвиток Національної системи масових електронних платежів в Україні. Зокрема зазначалося, що деякі банки є формальними членами НСМЕП і не здійснюють емісію та еквайринг платіжних карток цієї системи.

На засіданні порушувалося одне з найважливіших нині питань інтеграції НСМЕП із міжнародними платіжними системами, аби уможливити вільне приймання платіжних карток НСМЕП на термінальному обладнанні цих систем.

Учасники круглого столу засвідчили той факт, що у державі поряд з діючими системами електронних платежів (СЕП) і термінових переказів (СТП), впроваджено платіжну систему роздрібних платежів третього рівня, котра дає змогу фізичним і юридичним особам проводити безготівкові розрахунки за допомогою смарт-карток як у режимі офф-лайн, так і в режимі он-лайн, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на картокових рахунках.

Для забезпечення реалізації Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям", схваленої постановою Верховної Ради України від 4 лютого 2005 року № 2426-IV, в частині підтримки розвитку системи масових електронних платежів і реалізації картових соціальних проектів учасники засідання круглого столу вважають за доцільне зберегти за Національним банком функції платіжної організації, розрахункового банку та головного процесингового центру.

Учасники засідання дійшли висновку, що для розширення безготівкових розрахунків та забезпечення розвитку НСМЕП необхідно здійснити такі заходи:

1. Розглянути питання щодо доцільності ініціювання доповнень до статті 11 Закону Ук-

раїни "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" в частині надання Національній системі масових електронних платежів статусу складової системи електронних платежів НБУ, тобто надання НСМЕП статусу державної та системоутворюючої;

2. Міжвідомчій робочій групі доопрацювати проект Державної програми розвитку масових безготівкових розрахунків в Україні та сприяти її затвердженню Кабінетом Міністрів;

3. Сприяти розробці проектів законодавчих та підзаконних нормативних актів, спрямованих на забезпечення виконання норм статті 14 Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" (в частині розвитку інфраструктури приймання платіжних картоккладами торгівлі);

4. Розробити умови державної підтримки всіх підприємств та установ, що фінансуються за рахунок державного бюджету, для переведення ними виплат заробітної плати через банківські рахунки з використанням національних платіжних карток;

5. Забезпечити здійснення виплат стипендій студентам, обслуговування коштів пенсійного забезпечення, адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення та інших виплат, передбачених за рахунок державного або місцевих бюджетів, через уповноважені банки з використанням платіжних карток НСМЕП;

6. Розробити і впровадити комплекс заходів з метою значного розширення еквайрингової термінальної мережі шляхом залучення до еквайрингу комерційних небанківських структур та створення еквайрингових компаній;

7. Провести державну сертифікацію і впровадження нових типів платіжного термінального обладнання та вуличних таксофонів, які обслуговують картки НСМЕП;

8. Залучити до співпраці з НСМЕП два-три нових сертифікованих підприємства — виробники пластикових карток;

9. Розробити спрощену схему документального оформлення та впровадити нові типи платіжних інструментів у НСМЕП: платіжну картку з адресними платежами та неперсоніфікований електронний гаманець;

10. Сприяти створенню спільно з VISA і MasterCard інфраструктури еквайрингу на базі суміщеного пристрою з функціями реєстратора розрахункових операцій та платіжного терміналу;

11. Розробити нормативно-правову базу щодо стандартизації процедур обміну даними між платіжними терміналами внутрідержавних і міжнародних платіжних систем та реєстраторами розрахункових операцій;

12. Провести із залученням засобів масової інформації широке ознайомлення населення з новими формами безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток.

Світлана Компанієць,
"Вісник НБУ".

Взаємозв'язок процентних ставок у контексті монетарної трансмісії та оптимізації політики рефінансування

Проблеми оптимізації монетарної політики перебувають у центрі уваги органів макроекономічного регулювання різних країн та наднаціональних об'єднань. У державах Європейського валютного союзу (ЄВС), СНД, у США, Канаді та інших країнах систематично публікуються дослідження, присвячені проблемам монетарного регулювання, трансмісії, аналізу наслідків діяльності центральних банків. Причому основним предметом багатьох із них є ті ланки трансмісійного механізму, які забезпечують зв'язок між процентними ставками, сукупним попитом, інфляцією та економічним зростанням. Практично всі економетричні та оптимізаційні моделі монетарного регулювання включають як один із ключових параметрів процентну ставку.

Однак, як зауважують деякі автори, зокрема колишній голова ради керуючих Центрального банку Канади Гордон Тиссен, більшість дослідників припускають, що в економічній системі країни наявна якась усереднена процентна ставка, що перебуває під впливом центрального банку і входить у рівняння рівноваги як товарного, так і грошового ринків [5]. Серед класичних прикладів такого підходу — моделі типу IS-LM, детально описані майже в кожному підручнику з макроекономіки.

Зазначимо, що припущення, про яке йдеться, надто абстрактне. В реальній дійсності рівновага товарного і грошового ринків залежить не від якоїсь усередненої, а від конкретних, причому — різних процентних ставок. Скажімо, якщо сукупний попит на товари та інвестиційна активність підприємств залежать переважно від довгострокових та середньострокових ставок, то попит на гроші — від цілої низки короткострокових. Отже, для правильного розуміння дії трансмісійного механізму та прогнозування наслідків монетарної політики суттєвого значення набувають дослідження взаємозв'язків у системі короткостро-

кових ставок і їх динаміки під впливом безпосередніх дій центрального банку. Саме над цією проблемою і поміркуємо детальніше.

Особливості систем процентних ставок різних країн обумовлені багатьма факторами, зокрема — інституційною структурою та рівнем розвитку фінансових ринків. Строки цих ставок можуть варіюватися від доби (овернайт) і навіть кількох годин до 30 років і більше.

Змінюючись під тиском різноманітних факторів, відсоткові ставки впливають на інтенсивність переміщення капіталу між різними сегментами фінансового ринку, а відтак і на реальний сектор економіки, і, зрештою, — на зайнятість, інфляцію та економічне зростання.

Загалом у розвинутій ринковій економіці процентні ставки виконують кілька важливих функцій. Зокрема:

- вони є автоматичними регуляторами оптимального розподілу кредитних ресурсів, що забезпечують приплив коштів у найприбутковіші напрями діяльності;
- збалансовують попит та пропозицію на всіх сегментах фінансового ринку і забезпечують їх рівновагу;
- виконують роль інформаційних сигналів для прийняття рішень у сфері заощаджень, інвестицій та фінансування;
- слугують ключовими компонентами економічної політики держави: з одного боку, відіграють роль інформаційних сигналів для прийняття рішень у сфері державного регулювання, а з другого — є каналами впливу на процес економічного розвитку.

Крім того, стабільність процентних ставок — один із найважливіших елементів стабільності національної грошової одиниці [6].

Незважаючи на таку значущість відсоткових ставок та велику увагу, яку науковці приділяють монетарній трансмісії, окремі аспекти цих наукових проблем на сьогодні вивчені недостатньо. Це стосується передусім

**Тетяна
Унковська**

Завідувача кафедрою фінансів і банківської справи Ялтинського університету менеджменту.
Доктор економічних наук

Аналізуються актуальні проблеми монетарної політики, зокрема основні ланки трансмісійного механізму, які забезпечують зв'язок між процентними ставками, ставками різних сегментів фінансового ринку. Запропоновано динамічну модель, що дає змогу оптимізувати політику рефінансування центрального банку з позицій досягнення цільового рівня короткострокових ставок на міжбанківському ринку.

взаємозв'язку між безпосередніми діями центрального банку та поведінкою короткострокових ставок на міжбанківському ринку, а також їх впливу на всю структуру процентних ставок в економіці.

Як правило, центральні банки мають у своєму розпорядженні кілька процентних ставок. Наприклад, у країнах ЄВС — це ставки за операціями MRO, LTRO, точної настройки (fine tuning), за структурними операціями Європейського центрального банку (ЄЦБ) (див. таблицю 1); в США — облікова ставка Федеральної резервної системи (Discount Rate); в Канаді — ставка рефінансування (Bank Rate).

Прямий і найсильніший вплив ці інструменти справляють на короткострокові ставки, що діють на міжбанківському ринку (західні фахівці

з метою глибшого її дослідження, зокрема — вивчення внутрішньої природи механізмів монетарної трансмісії, необхідно проаналізувати класифікацію сегментів фінансового ринку в залежності від строків “визрівання” інструментів, які на них обертаються.

У країнах із розвинутою ринковою інфраструктурою кількість сегментів, про які йдеться, доволі велика. На кожному з них у результаті взаємодії сил пропозиції та попиту на специфічні фінансові ресурси, що відповідають певному строку їх використання, формується рівень процентної ставки, який відображає ціну на зазначені ресурси. Якщо розглянути послідовність сегментів фінансового ринку, розташованих за критерієм зростання термінів “визрівання” інструментів, а отже й строків процентних ставок, то їх зміну,

акцію трансмісійного процесу можна розглядати як п'ятиетапну передачу грошових імпульсів:

♦ **етан 1:** від безпосередніх дій центрального банку в сфері рефінансування комерційних банків і операцій на відкритому ринку до зміни ставок на сегменті надкороткострокових міжбанківських операцій (overnight);

♦ **етан 2:** від зміни надкороткострокових ставок до зміни всієї структури короткострокових процентних ставок, а також валютного курсу;

♦ **етан 3:** від зміни короткострокових процентних ставок і валютного курсу до зміни всієї структури процентних ставок у економіці (term structure of interest rates);

♦ **етан 4:** від зміни всієї структури ставок до зміни сукупного попиту в економіці;

♦ **етан 5:** від зміни сукупного попиту до зміни в темпах інфляції та економічного зростання.

Кожен зазначений вище етап — це процес пристосування ринкових сил попиту і пропозиції на відповідному сегменті до нових умов, що виникають через зовнішні (відносно даного сегмента) шоки. Їх джерелом у даному контексті є, як правило, зміна ситуації на “найближчому” сегменті фінансового ринку, а результатом зміщення кривих попиту і пропозиції — новий рівноважний рівень відповідної процентної ставки (див. схему 1).

Якщо розглядати перший етап монетарної трансмісії, то роль зовнішнього шоку для сегменту надкороткострокових міжбанківських кредитів відіграють дії центрального банку щодо рефінансування та проведення операцій на відкритому ринку. Надкороткострокова ставка на міжбанківському ринку k (тобто процентна ставка за операціями овернайт) є відображенням ціни ліквідних ресурсів, що урівноважує попит та пропозицію на цьому ринку.

Для прогнозування динаміки зазначеної ставки та визначення оптимальної стратегії дій центрального банку необхідно провести дослідження динамічного процесу цінового пристосування на ринку міжбанківських ресурсів. Він може бути описаний диференціальними рівняннями (1):

$$\frac{dk}{dt} = h(D(k) - S(k)), \quad (1)$$

$$h > 0$$

де $\frac{dk}{dt}$ — швидкість зміни процентної ставки в умовах розбалансованості попиту $D(k)$ і пропозиції $S(k)$ ліквідних ресурсів;

Таблиця 1. Ключові процентні ставки грошового ринку Європейського валютного союзу

Процентна ставка	Інструмент міжбанківського ринку грошей	Строк “визрівання” інструменту (terms of maturity)	Основні учасники операції
MRO (rate in the main refinancing operation)	Основні операції рефінансування	1 тиждень	ЄЦБ, комерційні банки
LTRO (rate in the long-term refinancing operations)	Операції тривалого рефінансування	3 місяці	ЄЦБ, комерційні банки
Ставка REPO (rates of repurchase agreements)	Операції РЕПО	1 доба	ЄЦБ, комерційні банки
MLR (marginal lending rate)	Кредити овернайт	1 доба	ЄЦБ, комерційні банки
DR (deposit rate)	Депозити овернайт	1 доба	ЄЦБ, комерційні банки
EONIA (Euro Overnight Interest Average)	Кредити і депозити овернайт	1 доба	Комерційні банки
EURIBOR (Europe Interbanking Offering Rate)	Кредитні і депозитні операції	1 місяць, 3 місяці, 12 місяців	Комерційні банки

називають їх надкороткостроковими — very short-term interest rates). У країнах ЄВС — це ставки на міжбанківському ринку за депозитами та кредитами овернайт, на базі яких розраховується середня ставка EONIA (Euro Overnight Interest Average); в США — міжбанківська ставка за федеральними резервними фондами (Federal Funds Rate); в Канаді — міжбанківська ставка овернайт (Overnight Financing Rate) та інші.

Аналіз динаміки ключових процентних ставок грошових ринків Європейського валютного союзу, США та Канади засвідчує їх тісний взаємозв'язок зі ставками за інструментами центральних банків [2, 3, 4]. Причому, саме ця взаємодія, яка є найважливішим — стартовим — ланцюгом монетарної трансмісії, найменш досліджена науковцями.

Для України порушена тут проблема особливо актуальна.

спричинену дією монетарної трансмісії, можна представити так:

$$k_{CB} \rightarrow k_{t1} \rightarrow k_{t2} \rightarrow k_{t3} \rightarrow \dots \rightarrow k_{tN},$$

де τ_j — строк процентної ставки ($\tau_j < \tau_{j+1}$);

k_{CB} — процентна ставка, що безпосередньо контролюється центральним банком;

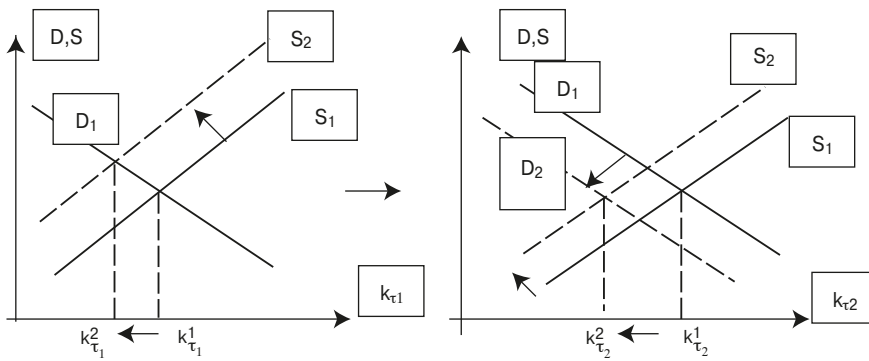
k_{t1} — ставка овернайт на міжбанківському ринку;

$k_{t2}, k_{t3}, \dots, k_{tN}$ — послідовність ринкових процентних ставок, вибудована за зростанням строків “визрівання” відповідних фінансових інструментів.

Процес монетарної трансмісії можна представити як послідовну передачу грошових імпульсів: від стартової точки (операції центрального банку) через короткостроковий міжбанківський ринок, потім — через весь ланцюг взаємодіючих сегментів фінансового ринку до результуючих змін у реальному секторі економіки.

Тобто цю своєрідну ланцюгову ре-

Схема 1. Зміна рівня процентної ставки внаслідок дії трансмісійного механізму

h — коефіцієнт пристосування швидкості зміни процентної ставки до обсягу дефіциту або надлишку ліквідних ресурсів на міжбанківському ринку.

Якщо залежність величини попиту від міжбанківської ставки виразити рівнянням:

$$D(k) = A - B \times k,$$

а залежність величини пропозиції від k рівністю:

$$S(k) = -C + F \times k$$

(де A, B, C, F — статистичні параметри, що характеризують специфіку кривих попиту і пропозиції в даній ситуації на міжбанківському ринку), то рівнянню (1) можна надати такого вигляду:

$$\frac{dk}{dt} + h(B + F)k = h(A + C). \quad (2)$$

Співвідношення (2) — це лінійне диференціальне рівняння першого порядку відносно функції $k(t)$. Його рішенням є сума загального рішення $k_{\text{заг}}(t)$ однорідного рівняння:

$$\frac{dk}{dt} + h(B + F)k = 0 \quad (3)$$

та часткового рішення $k_{\text{част}}(t)$ неоднорідного:

$$\frac{dk}{dt} + h(B + F)k = h(A + C).$$

Таким чином,

$$k(t) = [k(0) - \frac{A + C}{B + F}] e^{-h(B + F)t} + \frac{A + C}{B + F}. \quad (4)$$

Співвідношення $\frac{A + C}{B + F}$ є рівноважним рівнем міжбанківської ставки k^* , тобто рівнем, який забезпечує тотожність попиту та пропозиції на ліквідні ресурси:

$$k^* = \frac{A + C}{B + F} : D(k^*) = S(k^*) \text{ (стан рівноваги)}.$$

Співвідношення $[k(0) - \frac{A + C}{B + F}]$ — це відхилення ставки $k(0)$ в початковий момент $t = 0$ від її рівноважного значення k^* . Отже, співвідношення $[k(0) - \frac{A + C}{B + F}] e^{-h(B + F)t}$ в цілому є

відхиленням процентної ставки від рівноважного значення в момент t .

Отримане рішення є теоретичним інструментом прогнозування процентної ставки для випадку безперервного часу. Та, як відомо, реальна практика монетарного регулювання з більшою точністю описується моделями з дискретним часом, адже рівень процентних ставок змінюється стрибками в певні моменти. З огляду на це, для отримання точніших практичних рекомендацій щодо формування оптимальної політики рефінансування слід застосовувати такий аналог рівняння (2):

$$k_{t+1} + \frac{F}{B} k_t = \frac{A + C}{B}. \quad (5)$$

Якщо $k_{\text{заг}}(t) = q G^t$, то

$$q G^{t+1} + \frac{F}{B} q G^t = 0.$$

$$\text{Тоді } G = -\frac{F}{B},$$

$$\text{тобто } k_{\text{заг}}(t) = q [-\frac{F}{B}]^t.$$

Якщо $k_{\text{част}}(t) = \text{const} = g$, то

$$g + \frac{F}{B} g = \frac{A + C}{B}.$$

$$\text{Тоді } g = \frac{A + C}{B + F},$$

$$\text{тобто } k_{\text{част}}(t) = \text{const} = \frac{A + C}{B + F}.$$

Рішенням рівняння (5) є функція

$$k(t) = q [-\frac{F}{B}]^t + \frac{A + C}{B + F},$$

де константа q може бути знайдена з початкових умов:

$$k(0) = q + \frac{A + C}{B + F}, \text{ тобто } q = k(0) - \frac{A + C}{B + F}.$$

Отже, динамічне співвідношення для рівня процентної ставки має такий вигляд:

$$k(t) = [k(0) - \frac{A + C}{B + F}] [-\frac{F}{B}]^t + \frac{A + C}{B + F}, \quad (6)$$

$$\text{або } k(t) = [k(0) - k^*] [-\frac{F}{B}]^t + k^*,$$

де $k^* = \frac{A + C}{B + F}$ — рівноважне значення процентної ставки.

Множник $f(t) = [-\frac{F}{B}]^t$ відображає динамічний процес переходу міжбанківського ринку з нерівноважного стану в рівноважний. Від особливостей цього процесу, тобто від параметрів B і F , залежать відповіді на запитання:

1. Чи можливе досягнення стану рівноваги в принципі (тобто, чи можливе досягнення рівноважного значення k^* в умовах, що склалися на ринку)?

2. З якою швидкістю протікатиме перехідний процес (тобто, коли саме міжбанківська ставка) досягне свого рівноважного рівня?

3. Як буде поводити себе міжбанківський ринок (тобто, як саме змінюватиметься процентна ставка) в процесі переходу до рівноваги?

Відповіді на ці запитання мають першочергове значення для центрального банку в процесі його підготовки до операцій рефінансування. Адже їх головною метою є досягнення оптимального стану на міжбанківському ринку, зокрема — певного цільового рівня ліквідності банківської системи та міжбанківської ставки.

На нашу думку, політика рефінансування центрального банку є оптимальною, якщо:

♦ міжбанківська ставка досягає свого рівноважного рівня за оптимальний період часу;

♦ цей рівноважний рівень відповідає цільовому значенню (або знаходиться в цільовому інтервалі);

♦ процес переходу міжбанківського ринку в стан рівноваги відповідає оптимальним характеристикам стійкості.

Розглянемо поведінку процентної ставки за різних обставин, що складаються на міжбанківському ринку (тобто за різних особливостей пропозиції і попиту на ліквідні ресурси).

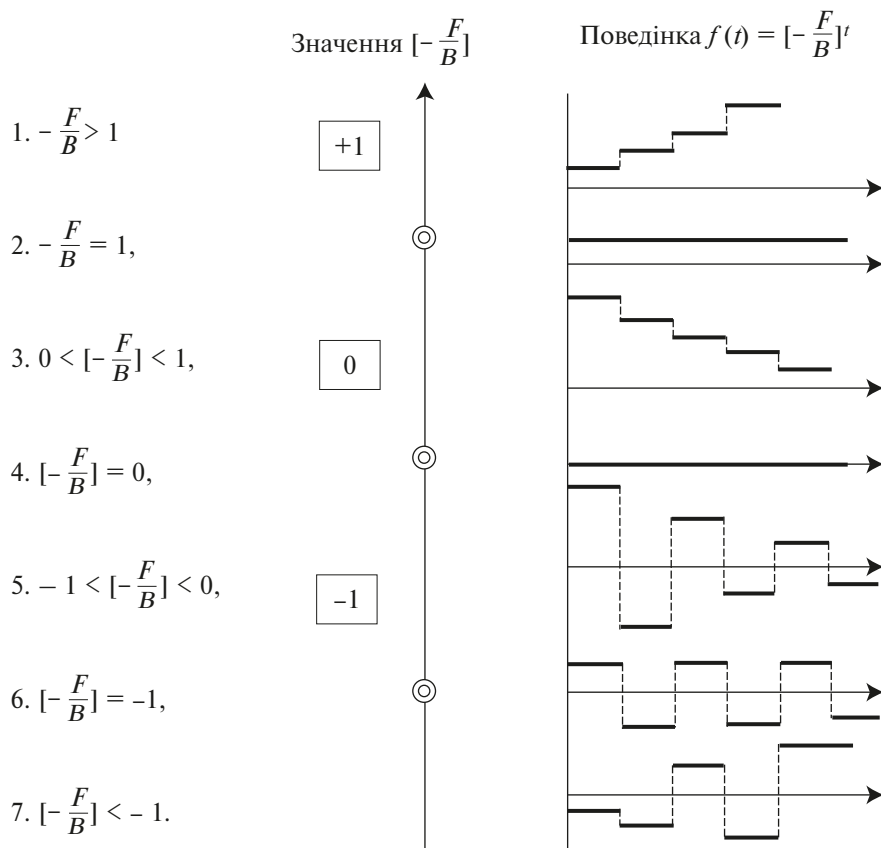
Нагадаємо, що параметри B і F відображають еластичність попиту й пропозиції до змін процентної ставки, тобто визначають нахил відповідних кривих. Залежно від співвідношення цих параметрів поведінка динамічного множника $f(t) = [-\frac{F}{B}]^t$ має певні особливості — саме він визначає характер процесу переходу ринку в стан рівноваги та принципову можливість досягнення процентною ставкою свого рівноважного рівня. Зважаючи на це, дослідимо властивості зазначеного множника детальніше. З метою виразнішої ілюстративності розглянемо

інтервали, на яких його поведінка принципово відрізняється (див. схему 2).

Фінансовий зміст одержаних співвідношень полягає в тому, що чут-

Схема 2. Варіанти переходу міжбанківського ринку в стан рівноваги залежно

від поведінки динамічного множника $f(t) = [-\frac{F}{B}]^t$

Залежно від співвідношення параметрів попиту й пропозиції процес коливань на міжбанківському ринку може мати різний характер. А саме:

♦ характер згасаючих флуктуацій, які поступово наближають значення процентної ставки до рівноважного рівня (третій та п'ятий інтервали);

♦ характер зростаючих флуктуацій, які дедалі більше розбалансовують ринок та відхиляють його від стану рівноваги (перший та шостий інтервали — ситуація неможливості досягнення стану рівноваги).

Флуктуації можуть мати і осциляторний характер, тобто ставки можуть коливатися вище та нижче рівноважного значення (п'ятий, шостий та сьомий інтервали).

Як бачимо на схемі 2, ситуація на міжбанківському ринку, за якої можливе досягнення стану рівноваги, виникає лише на третьому та п'ятому інтервалах:

$$0 < -\frac{F}{B} < 1 \text{ або } -1 < -\frac{F}{B} < 0. \quad (7)$$

ливість пропозиції ліквідних ресурсів до зміни процентної ставки має бути меншою, ніж чутливість попиту. У разі дотримання цієї передумови міжбанківський ринок буде стійкою системою, яка забезпечить досягнення процентною ставкою свого рівноважного рівня.

Запропонований аналітичний інструментарій може бути основою для розроблення нових методичних підходів до оптимізації політики рефінансування.

Скажімо, якщо за цільовий рівень ставки на міжбанківському ринку взяти певне значення k^* , то дії центрального банку з рефінансування комерційних банків мають бути спрямовані на сприяння формуванню таких сил пропозиції і попиту на ліквідні ресурси, які в своїй взаємодії забезпечували б досягнення рівноваги саме за цією ставкою.

Якщо міжбанківський ринок перебуває в стані рівноваги ($k = k_0$), який, з точки зору центрального банку, є небажаним для економіки, то зовнішнім шоком, що підштовхне до

зміщення кривих попиту і пропозиції в потрібному напрямку, можуть стати операції рефінансування.

Якщо початковий стан ринку описується співвідношеннями:

$$D(k) = A - Bk,$$

$$S(k) = -C + Fk,$$

$$k_0 = \frac{A + C}{B + F},$$

а параметри кривих попиту й пропозиції відповідають критеріям стійкого ринку (7), то операції з рефінансування повинні спричинитися до такого зміщення кривих попиту й пропозиції, яке забезпечить досягнення рівноваги за цільовою ставкою.

Тобто

$$D^*(k) = (A + \Delta A) - Bk,$$

$$S^*(k) = -(C + \Delta C) + Fk,$$

$$k^* = [(A + \Delta A) + (C + \Delta C)] / [B + F].$$

У випадку, коли $\Delta C = 0$, тобто коли операції з рефінансування спричиняються до зміщення лише кривої попиту, потрібне значення ΔA можна знайти із співвідношення:

$$\Delta A = [B + F]k^* - [A + C].$$

Воно може бути орієнтиром для вибору ставки рефінансування центрального банку та визначення суми ліквідних коштів, необхідних для проведення відповідних операцій.

Сподіваємося, запропоновані в статті підходи сприятимуть глибшому вивченню шляхів підвищення ефективності інструментів монетарного регулювання економіки, зокрема — формування оптимальної політики рефінансування.

Література

1. Alpha C. Chiang. *Fundamental Methods of Mathematical Economics*. — McGraw-Hill, USA, 2002.

2. *Annual Report of Bank of Canada*. — 2003.

3. *Annual Report of ECB*. — 2003.

4. *Annual Report of Federal Reserve System*. — 2003.

5. Gordon G. Thiessen. *Uncertainty and the transmission of Monetary Policy in Canada*. — The HERMES-Glendon Lecture, delivered at York University's Glendon College, Toronto, Ontario, 2002.

6. Гриценко А.А. *Стабільність грошової одиниці та шляхи її забезпечення*. — Матеріали науково-практичної конференції НБУ "Стратегія монетарної політики: проблеми вибору та застосування", 2002.

7. Унковская Т.Е. *Трансмиссионный механизм монетарной политики в контексте экономического роста*. — Экономика и прогнозування, № 2, 2004.

Фінансова стабільність банків як основа розвитку ринку фінансових послуг

Забезпечення фінансової стабільності — одна з найактуальніших проблем сучасної світової економіки. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах глобалізації та інтеграції світової економіки і світових фінансових ринків, що призвело до різкого збільшення транскордонних переміщень товарів, капіталів, персоналу, послуг, інформації тощо. Зростання взаємозалежності світових фінансових ринків потребує розробки ефективних методів моніторингу фінансової стабільності держав, регіонів та окремих фінансових інститутів з метою своєчасного відстеження моменту можливого настання фінансової кризи, вжиття ефективних заходів для виходу з неї та ухвалення рішень щодо стратегії подальшого розвитку.

Концептуально оцінка фінансової стабільності передбачає моніторинг макроекономічних, політичних, ринкових, правових, соціальних та інших факторів, які можуть суттєво впливати на економічну стратегію учасників ринку. Важливо оцінити спроможність фінансової системи мінімізувати ризики, які можуть спричинити ці фактори завдяки накопиченим капіталам, досягнутому рівню ліквідності, сформованим резервам, використанню системи перерозподілу ризиків тощо, а також проаналізувати стан і динаміку розвитку окремих секторів ринку та діяльність його учасників, з'ясувати їх взаємозв'язок і взаємовплив.

Тому до системи показників, на основі яких оцінюють міру фінансової стабільності економіки, включають не лише фундаментальні макроекономічні чинники (обсяг і динаміка зростання валового внутрішнього продукту та провідних галузей економіки, збалансованість бюджету і структура платіжного балансу, рівень інфляції та реальних доходів населення, обсяг і динаміка зовнішнього та внутрішнього боргу, стабільність національної валюти тощо), а й мікроекономічні показники, які відображають діяльність різноманітних підприємств і домашніх господарств. Адже результати багатьох досліджень фінансових криз доводять, що, як правило, саме на рівні суб'єктів господарювання формуються основні джерела кризових ситуацій. Прикладом може слугувати корпоративний скандал навколо енергетичної компанії Enron, який у 2003 році спричи-

нив кризу на фондовому ринку США, проілюструвавши не лише силу впливу подібних явищ навіть на потужну економіку, а й особливе значення інформаційної прозорості структури власності та корпоративного управління для моніторингу фінансової стабільності. Тому дослідження фінансової стабільності економіки регулярно проводять центральні банки багатьох розвинутих країн, державні наглядові та контролюючі органи, провідні комерційні банки, інвестиційні й консалтингові компанії тощо.

Динаміка розвитку реального сектору економіки та фінансового ринку тісно взаємопов'язані — рівень фінансового розвитку є індикатором темпів економічного прогресу і, навпаки, економічне зростання в реальному секторі сприяє активізації фінансових посередників. Тому при оцінці фінансової стабільності економіки особлива увага приділяється аналізу діяльності банків та кредитних спілок, інвестиційних і пенсійних фондів, страхових та лізингових компаній, бірж, депозитаріїв тощо. Сфери надання фінансових послуг професійними учасниками ринку утворюють ринок фінансових послуг. Вони, забезпечуючи обіг фінансових активів, спрямовуючи їх від власників до позичальників, є невід'ємною складовою фінансового ринку.

Особливо велике значення фінансові посередники відіграють у формуванні та становленні ринкових відносин у країнах із перехідною економікою, яким у ході свого розвитку доводиться вирішувати якісно нові про-

**Ігор
Лютий**

Завідувач кафедри фінансів,
грошового обігу та кредиту
економічного факультету
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка. Доктор економічних
наук, професор

**Ольга
Юрчук**

Магістр економічного факультету
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

блеми макроекономічного управління. Вони пов'язані зі зростанням ролі фінансової системи в житті країни, адже функціонування перехідної економіки часто відбувається в умовах перманентної кризи та наявності різноманітних структурних, економічних, соціальних, правових проблем, які потребують негайного вирішення. А ринок фінансових послуг на початку реформування економіки лише зароджується. Тому забезпечення стабільного і прозорого розвитку національної інфраструктури фінансових послуг, зниження трансакційних витрат, пов'язаних із готівково-грошовим обігом, може ініціювати приплив капіталу в країну, сприятиме діловій активності учасників ринку і, врешті, економічному зростанню держави. Адже економічний зміст фінансових послуг полягає саме у забезпеченні своєчасної мобілізації та ефективного використання капіталів, інвестування коштів у найперспективніші сфери діяльності та прискорення їх обігу.

Загально визнано: банки відіграють в економіці важливу роль, виконуючи унікальні макроекономічні та мікроекономічні функції. Вони забезпечують готівково-грошовий обіг, накопичують вільні грошові кошти, задовольняють потреби підприємницьких структур у кредитних ресурсах, виконують ряд функцій, пов'язаних із регулюванням реального сектору економіки, серед яких — збір і аналіз інформації про позичальників, участь у реструктуризації підприємств, ініціювання банкрутств тощо. Тому одним із найважливіших індикаторів, котрі характеризують ефективність фінансової системи, є частка ВВП, що обслуговується банками.

Важливе значення для забезпечення фінансової стабільності має також рівень розвитку фондового ринку, який у країнах із перехідною економікою характеризується відносно високою прибутковістю операцій, що, здавалося б, мало стимулювати активність інвесторів. Проте, як свідчить аналіз, первинний та вторинний ринки акцій, як правило, мають усі ознаки ринку корпоративного контролю, а найбільші операції здійснюються поза межами організованого ринку.

Так, в Україні у 2003 р. обсяг зареєстрованих випусків цінних паперів становив 22.39 млрд. грн. (у 2002 р. — 17.1 млрд.), а загальний обсяг торгів на фондовому ринку сягнув 202.96 млрд. грн. (або 77.1% від ВВП). Проте частка організованого ринку (асоціація “Перша фондова торго-

вельна система” та фондові біржі) дорівнювала лише 3.533 млрд. грн. Кількість емітентів, акції яких мають досить високу ліквідність і є об'єктом обігу на фондовому ринку, незначна. Так, у котирувальних листах ПФТС (найбільшого організатора торгівлі) за станом на 01.11.2004 р. налічувалося 329 фінансових інструментів: 9 — у котирувальному листі першого рівня, 43 — другого рівня, 272 — третього рівня, решта 5 — це фінансові інструменти, допущені до обігу в ПФТС без занесення до котирувальних листів.

У результаті доступ до фінансування на фондовому ринку мають насамперед великі корпорації з високим кредитним рейтингом і великим обсягом операцій. До того ж низька інформаційна прозорість цього ринку та підприємств спричинила проблему інформаційної асиметрії між кредитором і позичальником, унаслідок чого частина позичальників не може отримати знеособлений кредит на фондовому ринку і змушена звертатися до банку, який, маючи доволі широкую інформаційну базу щодо клієнтів, проводить глибокий моніторинг операцій з цінними паперами. Очевидною є також недостатня підготовленість населення до таких операцій. Тому, зрозуміло, фондовий ринок не може цілковито замінити банківську систему в сфері акумуляції та розподілу ресурсів.

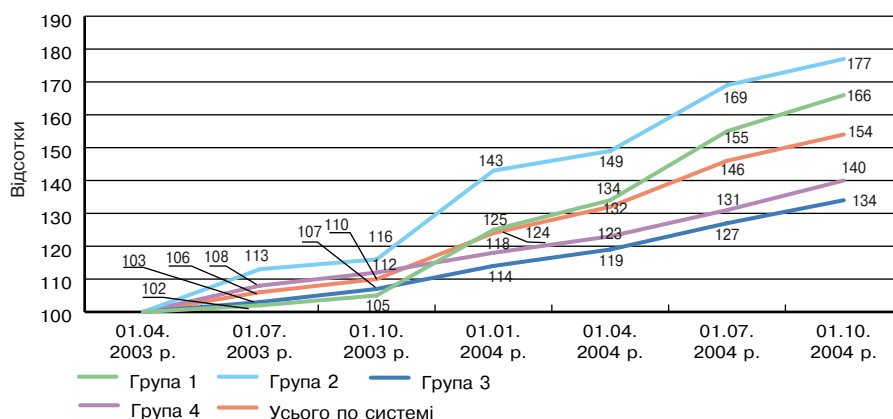
У країнах із розвинутими фінансовими ринками значною є роль страхування. На вітчизняному ринку нині працює близько 370 страхових компаній, показники діяльності яких із поліпшенням загальнооекономічної ситуації в Україні також зростають: у 2003 р. страхові платежі становили 9.15 млрд. грн. (це вдвічі більше, ніж в попередньому році). Проте фінансові можливості цього сегмента ринку фінансових послуг досить незначні — загальна капіталізація страхових

установ у 2003 р. становила лише 3.52 млрд. грн., а велика кількість дрібних страховиків свідчить про значний рівень ризиків у цій сфері. Зазначимо, що провідні банки, реалізуючи стратегію універсалізації портфеля своїх послуг шляхом створення супермаркетів фінансових послуг та дочірніх структур, усе частіше виходять як на фондовий, так і на страховий ринки. Як бачимо, в умовах структурної перебудови економіки України і високого рівня невизначеності саме банки виявляються дієвим механізмом, спроможним вирішувати комплекс задач щодо лібералізації економіки та підвищення її ефективності.

Важлива особливість банківського сектору полягає ще й у тому, що кожний банк формує стратегію свого розвитку та інфраструктуру фінансового обслуговування клієнтів, виходячи із суто мікроекономічних міркувань, а в результаті створюються макроекономічні умови, в яких діють як самі банки, так і решта учасників ринку. З іншого боку, на стан банківської системи впливає ситуація у реальному секторі економіки, зміни політичних орієнтирів держави та пріоритетів макроекономічного регулювання, що обмежує можливості надання банками фінансових послуг. Врешті стабільність банківського сектору залежить від фінансового стану кожного окремого банку та його здатності динамічно розвиватися, що великою мірою зумовлюється макроекономічною стабільністю, наявністю ринкової інфраструктури та забезпечується дотриманням певних корпоративних засад ведення банківського бізнесу, які формуються в самій системі за активної участі центрального і комерційних банків країни.

Отже, принаймні на перших етапах розвитку перехідної економіки провідну роль у ній повинні відігравати са-

Графік 1. Середня динаміка зростання капіталу банків України

ме банки. Цю тезу можна обґрунтувати з огляду на універсальність операцій банківської системи, різноманітність її послуг та розвинуту мережу пунктів обслуговування юридичних осіб, широких верств населення тощо. До речі, серед російських економістів побутує думка, що в перехідній економіці головною опорою фінансової структури повинні стати великі банки, що сприятиме прискоренню й ефективності економічних перетворень у країні [3].

Розвиток банківської системи України відбувається в період створення ринкової економіки та елементів її інфраструктури, які мають забезпечити ефективне функціонування всіх суб'єктів господарювання в нових умовах. Важливим етапом щодо цього стала грошова реформа 1996 року (динаміку розвитку банківського сектору країни, розраховану за даними Національного банку України, наведено в таблиці).

Нині банківська система України є найпотужнішим учасником вітчизняного ринку фінансових послуг; її розвиток характеризується позитивними тенденціями, а її діяльність суттєво впливає як на загальне становище фінансових ринків, так і на фінансові стратегії учасників товарних ринків. Постійно підвищується роль банків як чинників фінансової стабілізації економіки та забезпечення стійкого економічного зростання. Динамічно збільшуються обсяги кредитування ними економіки, їх капітал, активи. Банківська система — висококонкурентний сектор економіки, в якому банки (насамперед провідні), як правило, мають свою нішу, обслуговуючи певні регіональні чи галузеві групи клієнтів.

Результат діяльності банків, як і решти учасників ринку, часто оцінюється шляхом аналізу показників рентабельності. Цей мікроекономічний підхід відображає інтереси акціонерів, але з позиції держави важливішою є оцінка місця і ролі банківської системи в економіці країни. Абсолютні показники, що характеризують фінансове становище кредитних організацій (див. таблицю), начебто свідчать про стабільне зростання. Проте аналіз наведених даних дає підставу для висновку, що, попри значні успіхи, банківський сектор України поки що має незначну питому вагу в економіці держави, а фінансові можливості навіть найбільших вітчизняних банків за світовими мірками є вельми скромними. Так, балансовий капітал вітчизня-

них банків ледь перевищив 5% від ВВП, тоді як у розвинутих країнах цей показник перевищує 80%, а в багатьох країнах із перехідною економікою становлять не менше 40%. Серед важливих проблем розвитку банківської системи — поліпшення якості кредитного портфеля, підвищення ефективності діяльності тощо.

У 2004 році банки продовжували нарощувати обсяги діяльності на ринку фінансових послуг, що позитивно впливало на розвиток банківської системи та сприяло економічному зростанню в Україні. За 9 місяців 2004 р. приріст активів становив 34.2%, капіталу — 26.2%, а ВВП — 13.4%. Можемо говорити про певне зміцнення фінансових можливостей банків, однак випереджальний темп зростання активів порівняно з ВВП і капіталом не свідчить про високу стабільність банківської системи та фінансову стійкість комерційних банків.

На практиці та в економічній літературі єдиного підходу до визначення фінансової стійкості комерційних банків ще не вироблено — її критерієм здебільшого слугують економічні нормативи, встановлені регулятивними органами. При цьому застосовуються методики оцінки фінансового стану банків, створені за рекомендаціями Національного банку України, Базельського комітету з банківського нагляду, Світового банку, спеціалізованих компаній, розробок науковців тощо. Проте факт дотримання певних економічних нормативів не завжди дає змогу зробити обґрунтовані висновки щодо фінансової стійкості банку загалом.

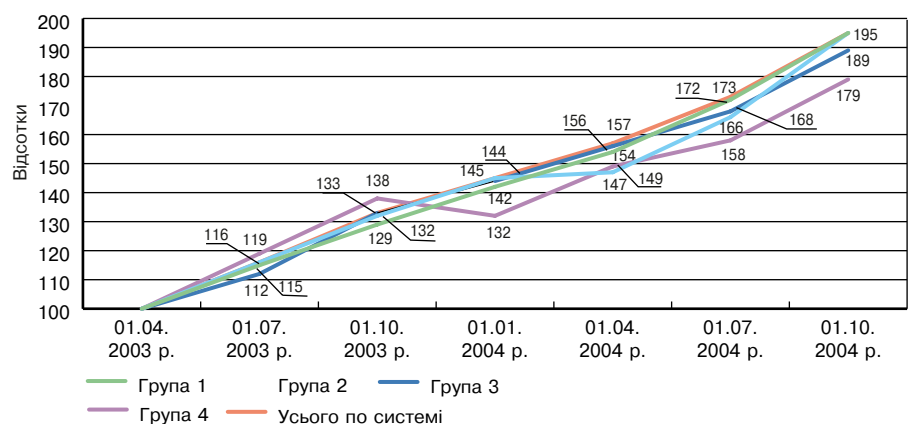
Важливим фактором забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи є підвищення капіталізації банків, оскільки саме достатній обсяг власного капіталу (як грошові кошти, так і виражене

у грошовій формі ліквідне майно) забезпечує економічну самостійність і фінансову стійкість банку, його активну та прибуткову діяльність на ринку фінансових послуг. Однак протягом 2004 р. частка статутного капіталу в сукупному банківському капіталі практично не збільшилася, що свідчить про обмеженість інвестицій у статутний капітал та замалу кількість реальних варіантів його нарощування.

Стабільність банківської системи визначається насамперед адекватним зростанням активів і капіталу банків. Не менш важливим при оцінці її стабільності є також аналіз рівня ліквідності банківського сектору. Прагнення банків поповнити капітал за рахунок прибутку від проведення ризикових активних операцій призводить до незбалансованості активів і зобов'язань, загострює процентний ризик і змушує накопичувати значні обсяги ліквідних активів для задоволення потреб клієнтів у ймовірних платежах. З іншого боку, збільшення капіталів і резервів у банківській системі скорочує суму грошей в обігу, що позитивно впливає на стабільність банківської системи, однак не створює адекватних умов для розвитку економіки і, зрештою, може призвести до втрати стійкості окремих банків та стабільності банківської системи в цілому.

Важлива специфіка банківської установи полягає ще й у тому, що переважна частина її активів формується не за рахунок власних капіталів, а шляхом залучення коштів клієнтів. Тому важливим аспектом оцінки діяльності банків є аналіз динаміки зростання капіталу та зобов'язань. Так, за станом на жовтень 2004 р. майже 55% активів банківської системи сформовано десятком найбільших банків (зі 159 діючих в Україні). Проте вони мали досить низький показник нормативу адекватності капіталу, встановленого НБУ на

Графік 2. Середня динаміка зростання зобов'язань банків України

рівні 10%, причому деякі з них були близькі до невиконання цього нормативу. Це призводить не лише до зниження темпів приросту обсягів кредитування і підвищення ризиків клієнтів зазначених банків, а й послаблює фінансову стабільність банківської системи в цілому. Адже на ці банки припадає майже 57% від усіх зобов'язань банківського сектору, а загальний обсяг їх капіталу становить близько 41%.

Проаналізуємо динаміку зростання капіталу (графік 1) та зобов'язань (графік 2) в середньому по банківській системі та в розрізі чотирьох груп банків.

Як бачимо, тенденції зростання зобов'язань загалом однакові. Проте варто зазначити, що з 2004 р. банки другої групи значно поліпшили динаміку зростання залучених коштів клієнтів, а банки четвертої групи, навпаки, значно знизили. Банки другої групи цілеспрямовано й енергійно нарощують свої ресурси, внаслідок чого обсяг капіталу (в тому числі статутного) кількох із них уже наблизився (а двох банків — навіть перевищив) відповідні показники деяких банків першої групи.

У цей же період середній по банківській системі рівень лівериджу (відношення капіталу до зобов'язань) поступово зменшувався (див. графік 3), тобто питома вага зобов'язань збільшувалася, а отже, зростала ймовірність фатальних для банківського сектору та клієнтів наслідків у разі виникнення тих чи інших ризиків (наприклад, паніки серед вкладників, частка коштів яких є найсуттєвішою в зобов'язаннях банків). Характерно, що рівень лівериджу у групі великих, а особливо — найбільших банків нижчий від середнього по системі.

З іншого боку, високий рівень лівериджу при низькому рівні капіталу не лише підвищує вразливість банків до ризиків, а й обмежує їх можливості щодо збільшення обсягів кредитуван-

ня, ухвалення інвестиційних рішень, а зрештою — й можливості розвитку реального сектору економіки. Такі тенденції вочевидь характерні для малих банків: динаміка зростання їх капіталу значно відстає від середніх темпів по системі, а середній капітал одного банку цієї групи ледь перевищує 41 млн. грн., що в 16 разів менше від середнього капіталу одного банку з групи найбільших. У результаті незначні інвестиційні можливості малих банків є мало привабливими для їх залучення до масштабних прибуткових проектів, а відтак знижується імідж цих банків серед клієнтів, що призводить до сповільнення темпів залучення коштів.

Проведений нами аналіз доводить, що поняття фінансової стійкості банку має охоплювати всю множину його фінансових відносин у процесі діяльності на ринку фінансових послуг, характеризувати рівень його здатності ефективно виконувати свої функції та зобов'язання перед акціонерами і клієнтами, а також забезпечувати власний розвиток відповідно до ринкових тенденцій та з урахуванням імовірних зовнішніх і внутрішніх ризиків. Банківську систему можна розглядати як складний комплекс, утворений множиною самостійних економічних підсистем — комерційних банків, що динамічно розвиваються. Тому її фінансова стабільність — це певний інтегральний показник, який характеризує спроможність системи та її складових підсистем (банків) функціонувати і розвиватися відповідно до загальноекономічного та соціально-політичного становища держави.

Як узагальнену оцінку фінансової стійкості комерційних банків досить ефективно можна використовувати рейтинги — певні комплексні характеристики однорідних елементів економічної системи (у даному разі —

банків), які розраховуються на основі певних показників згідно з прийнятою методикою та визначають місце (рейтинг) кожного елемента серед інших елементів системи.

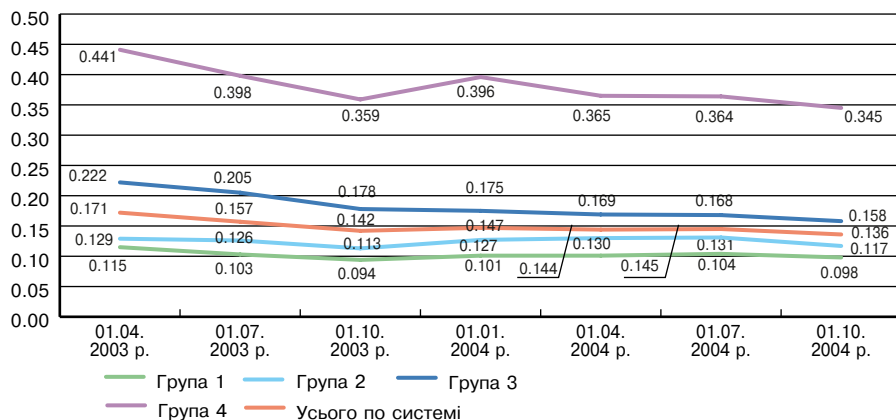
Окремо слід проаналізувати ряд важливих особливостей застосування рейтингових оцінок. Відомо, що для характеристики діяльності банків використовується велика кількість показників, якими кваліфіковано можуть оперувати лише фахівці. Більшість клієнтів не в змозі отримати і обробити значний обсяг фінансово-економічної інформації (часто — конфіденційної) та, проаналізувавши її, оцінити надійність того чи іншого банку. Тому підсумкову оцінку фінансової стабільності банківської системи та фінансової стійкості комерційних банків повинні давати відповідні державні чи уповноважені органи на основі специфічного набору реальних економічних показників, що характеризують діяльність банківських структур, та відповідних методик оцінювання, вибір яких має залежати від цільового спрямування рейтингу (для державних органів, інвесторів, акціонерів, вкладників, потенційних клієнтів тощо).

Класифікація комерційних банків України за значеннями рейтингу їх фінансової стійкості підвищить рівень прозорості банківської системи (причому без розголошення конфіденційної інформації), сприятиме зростанню конкурентоспроможності банківських установ та розширенню їх клієнтської бази.

Усе це цілком відповідає Базельським принципам щодо регулярного розкриття офіційної інформації про фінансову діяльність банків.

Одну з важливих функцій рейтингових оцінок комерційних банків може становити, наприклад, інформаційне забезпечення захисту вкладників. На нашу думку, його доцільно застосовувати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб як спеціалізованій державній установі, покликаній захищати інтереси банківської системи та вкладників. Адже не секрет, що уявлення більшості потенційних клієнтів про певний банк формується, як правило, не на основі глибокого аналізу детальних і достовірних даних про його фінансово-економічну діяльність, а в результаті узагальнення рекламної інформації самого банку, вже існуючих думок (іноді хибних) щодо нього і публікацій (не завжди коректних) у пресі. Тому категорія надійності банку для більшості потенційних клієнтів є, по суті, похід-

Графік 3. Динаміка співвідношення капіталу і зобов'язань банків України

ною від його публічної репутації та маркетингових акцій. Разом із тим очевидно, що за однакового для кожного банку рівня щорічних відрахувань до фонду (0,5% від загальної суми вкладів), вкладники і фонд несуть різні ризики за кожним банком. Спеціалізований рейтинг Фонду гарантування вкладів фізичних осіб може стати інтегральною комплексною оцінкою діяльності банків на ринку вкладів і широко використовуватися як критерій рівня їх щорічних відрахувань до фонду. Оперативне відстеження та оприлюднення такого рейтингу дасть змогу потенційним клієнтам більш виважено обирати "свій" банк.

Усе це сприятиме підвищенню фінансової стійкості банківських установ і забезпеченню фінансової стабільності банківської системи в цілому, а відтак — інтенсивному розвитку ринку фінансових послуг.

Література

1. Лаврушин О.И. Управление деятельностью коммерческого банка (Бан-

ковский менеджмент). — М.: Юристъ, 2002. — 688 с.

2. Шохин А. Банковская реформа: стратегия и механизмы. — Москва, 2003.

3. Офіційний веб-сайт НБУ. — <http://www.bank.gov.ua>.

4. Звіт асоціації ПФТС за 2003 рік. — <http://www.pfts.com/ukr/about/annual.php>.

Офіційна інформація/

Загальний зовнішній довгостроковий борг України за кредитами в іноземній валюті¹

За станом на 31.12.2004 р., млрд. доларів США

Довгостроковий борг України (А + Б)	19.9 ²
А. Державний та гарантований державою	12.2
у тому числі за кредитами МВФ	1.6
Б. Приватний негарантований	797

¹ Довгостроковий борг — борг із первісним або подовженим терміном погашення понад один рік.

² У загальній сумі зовнішнього довгострокового боргу враховано прострочену заборгованість за основною сумою та відсотками.

Матеріал підготовлено департаментом валютного регулювання НБУ.

Банківські послуги/

Операції банків з андерайтингу та їх облік

В умовах посилення конкуренції в банківській сфері банки повинні докласти додаткових зусиль для забезпечення подальшого зростання своїх прибутків, розширення клієнтської бази. Для цього вони мають розробляти нові продукти, впроваджувати нетрадиційні операції і послуги. Одним із видів нетрадиційних банківських послуг є андерайтинг — придбання цінних паперів нових випусків з метою подальшого розміщення (продажу) на первинному ринку.

Андерайтинг усе ширше входить у практику українських банків. Так, за результатами 2003 року активну діяльність з андерайтингу вели 18 комерційних банків та одна інвестиційна компанія, тоді як у попередні роки вітчизняних андерайтерів налічувалось удвічі менше. За обсягами розміщених випусків облігацій лідирували Укрсиббанк, ПУМБ, Альфа-Банк України. Загальний обсяг розміщення ринкових випусків облігацій десятима основними банками-андерайтерами України у 2004 році становив 684 млн. грн. (див. таблицю 1).

Слід зауважити, що загалом ринок андерайтингових послуг щодо випуску корпоративних облігацій розподілений практично між кількома банками. З іншого боку, уже в поточному році ситуація може значно змінитися, що може бути спричинено бумом на ринках цінних паперів, який прогнозується у зв'язку із швидкозростаючим попитом іноземних інвесторів.

Існують певні перешкоди на шляху подальшого активного розвитку цього ринку послуг, а саме: недостатнє правове врегулювання даного виду банківських послуг, слабкий розвиток ринку

Людмила
Снігурська

Головний економіст департаменту
бухгалтерського обліку
Національного банку України.
Кандидат економічних наук

Таблиця 1. Ринкова частка банків-андерайтерів у 2004 році за обсягами розміщених публічних емісій облігацій*

Місце	Андерайтер	Обсяг розміщення, млн. грн.	Ринкова частка, %
1	УкрСиббанк	175	25.58
2	ПУМБ	128	18.71
3	Альфа-Банк Україна	95	13.89
4	Укрсоцбанк	63	9.21
5	"Надра"	53	7.75
6	ВABанк	40	5.85
7—8	"Форум"	35	5.12
7—8	"Хрещатик"	35	5.12
9—10	Кредит Банк Україна	30	4.385
9—10	"Таврика"	30	4.385
	Разом	684	100

Джерело: [1].

цінних паперів в Україні. Однак андерайтинг є перспективним напрямом розвитку банківського сектору, який дає змогу збільшити комісійні доходи банків завдяки додатковому використанню потенціалу та досвіду працівників.

Практика доводить, що акціонерному товариству, навіть великому, важко самостійно вирішувати всі питання, пов'язані з емісією та обігом своїх цінних паперів. Така діяльність змушує утримувати спеціальний фондовий відділ, який повинен постійно, на високому професійному рівні займатися питаннями ринку цінних паперів. У нашій країні переважна кількість емітентів розміщує їх не самостійно, а за допомогою професіоналів, які спеціалізуються на проведенні операцій із цінними паперами. Такі професіонали можуть належно підготувати і розмістити випуск цінних паперів, а також забезпечити підтримку їхньої ліквідності на вторинному ринку. В Україні професіоналами-андерайтерами, як зазначалося вище, здебільшого є банки.

Саме участь банків або інших професіоналів фондового ринку (інвестиційних компаній, брокерських фірм, фінансових компаній) у розміщенні цінних паперів інших емітентів на первинному ринку характеризується процедурою андерайтингу.

Відповідно до українського законодавства андерайтинг — це купівля на первинному ринку цінних паперів з наступним їх перепродажем інвесторам; укладення договору про гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, про повний або частковий їх викуп за фіксованою ціною з наступним перепродажем чи про накладання на покупця обов'язку продати яко-

мога більше цінних паперів, не беручи зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані.

Виходячи з даного визначення та практики іноземних фондових ринків і фінансових організацій, можна виділити три види андерайтингу, а також різні його модифікації залежно від умов, закладених в угоді.

ВИДИ АНДЕРАЙТИНГУ

1. Андерайтинг "на базі твердих зобов'язань" (гарантований андерайтинг). Передбачає проведення операцій з розміщення випуску цінних паперів власним коштом. У такому разі банк діє як *дилер*. Операція з викупу нового випуску ЦП і їх подальшого продажу індивідуальним та інституційним інвесторам називається *підпискою*.

Банк здійснює підписку на весь випуск цінних паперів або на його частину, викуповує їх за єдиною ціною. Надалі такі цінні папери зазвичай продаються за вищою ціною. При цьому андерайтер за умовами угоди з емітентом має тверді зобов'язання щодо викупу всього випуску або його частини. Тому навіть якщо частину цінних паперів не буде розміщено серед інвесторів, банк зобов'язаний їх придбати. Таким чином, він бере на себе фінансові ризики, пов'язані з розміщенням ЦП. Якщо момент первинного розміщення збігається з різким падінням курсів на вторинному ринку, андерайтер, який викуповує цінні папери за фіксованою ціною, може понести значні збитки.

2. Андерайтинг "на базі найкращих зусиль" (звичайне посередництво). У цьому випадку андерайтер зобов'язується докласти максимум зусиль для розміщення якомога більшої кількості

цінних паперів. Тобто банк виступає як *брокер* (купівля-продаж ЦП за рахунок і за дорученням клієнта). Банк-андерайтер не має зобов'язання щодо викупу нерозміщеної частини емісії, тобто всі фінансові ризики, пов'язані з розміщенням випуску, цілковито покладено на емітента, а андерайтер отримує комісійні за ту кількість цінних паперів, яку він реалізував. Нереалізована частина емісії повертається емітенту.

Невеликі банки і торговці цінними паперами в Україні надають перевагу андерайтингу "на базі найкращих зусиль".

3. Обмежений андерайтинг ("50/50", або частковий викуп). За цього виду андерайтингу банк розміщує цінні папери як брокер, але гарантує емітенту викуп нерозміщеної частки випуску за свій рахунок.

Різновидом обмеженого андерайтингу є *придбання опціону на підписку*, тобто банк придбає право купити підписку в емітента. Таке право реалізується ним у разі, якщо банк знайде покупців на цінні папери. Банк може самостійно придбати частину випуску, а на залишок — купити опціон.

Залежно від додаткових умов, закладених в угоді з емітентом, можливі такі *модифікації андерайтингу*:

а) *андерайтинг з авансуванням*: банк-андерайтер умовами угоди може бути зобов'язаний надати емітенту аванс за взяті ним для розміщення цінні папери;

б) *конкурентний андерайтинг*: підготовка емісії та її викуп здійснюються на основі конкуренції — угоду з емітентом укладає андерайтер, який пропонує найкращі цінові та інші умови;

в) *"стенд-бай"*: андерайтер зобов'язується викупити для подальшого розміщення частину емісії, яку не викуплено старими акціонерами або тими, хто придбав у них це право;

г) *консорціумний андерайтинг*: з метою розміщення значних випусків цінних паперів або для підвищення його ефективності створюються консорціуми (або емісійні синдикати) — групи андерайтерів, які не мають статусу юридичної особи, діють тимчасово на базі прийнятих спільних зобов'язань та умов розподілу прибутків і забезпечують розміщення й гарантування випуску цінних паперів емітента. Для цього вони укладають багатосторонню угоду між собою, з одного боку, та угоду головного банку (менеджера) консорціуму з емітентом — з іншого.

ЕТАПИ АНДЕРАЙТИНГУ

Етапи андерайтингу, характерні для міжнародної практики, відображено на схемі.

Етап 1. Підготовка емісії

На цьому етапі банк має вирішити низку питань, серед яких:

- вивчення правової основи операції;
- оцінка економічного стану емітента;
- розробка документації та умов випуску, оцінювання емісії разом з емітентом, а за необхідності — з юридичними фірмами, інвестиційними консультантами;
- реклама емісії;
- попередня оцінка якості цінних паперів;
- підготовка проспекту емісії та реєстрація випуску у відповідних державних органах;
- укладення угоди з емітентом щодо розміщення цінних паперів.

В угоді визначаються:

- предмет угоди: вид андерайтингу, в тому числі додаткові умови (якщо вони існують); загальні та цінові характеристики цінних паперів, які підлягають розміщенню; часові характеристики підписки; умови винагороди андерайтера;
- права та обов'язки сторін відповідно до виду і додаткових умов андерайтингу, в тому числі порядок документального оформлення процедур андерайтингу та порядок передачі цінних паперів;
- порядок розрахунків емітента з андерайтером — розмір основної і додаткової (в разі вигіднішого, ніж за умовами угоди, розміщення) винагороди, строки її виплати тощо;
- відповідальність сторін у випадку невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків;
- особливі умови;
- порядок розгляду спорів;

- термін дії угоди;
- юридичні адреси та реквізити сторін.

Етап 2. Розміщення цінних паперів

Розміщення цінних паперів може здійснюватися у кілька способів:

- приватне розміщення* — реалізація цінних паперів на випущену суму серед обмеженої кількості заздалегідь відомих осіб без публічного оголошення, без рекламної компанії, без реєстрації проспекту емісії;
- відкритий продаж* — реалізація цінних паперів шляхом:

- ♦ відкритої передплати цінних паперів: банк-андерайтер публікує і реєструє проспект емісії, створює групу передплати, приймає заявки від потенційних інвесторів на розміщення ЦП за оголошеним раніше курсом;
- ♦ здійснення конкурентної передплати, під час якої потенційні інвестори мають змогу внести свої пропозиції щодо курсу передплати цінних паперів, на основі чого визначається їх оптимальний курс;

- в *продаж цінних паперів через біржу* — в обов'язки банку-андерайтера входить також авансування емітента до надходження коштів за продані цінні папери, складання звітів про випуск, публікація результатів передплати тощо.

На цьому етапі банк може бути зобов'язаний підтримувати курс ЦП на вторинному ринку в період первинного розміщення.

Етап 3. Післяринкова підтримка

Цей етап передбачає підтримку курсу цінного паперу на вторинному ринку (зазвичай протягом року).

Етап 4. Аналітична та дослідницька підтримка

На даному етапі банк-андерайтер, як правило, контролює динаміку кур-

су цінного паперу та факторів, що на нього впливають.

Винагорода за послуги андерайтингу може бути у вигляді:

- комісії*, яка зазвичай розраховується у відсотках від суми розміщених ЦП за курсовою вартістю. Такий вид винагороди притаманний андерайтингу “на базі найкращих зусиль”, а також обмеженому андерайтингу. Крім того, угодою може бути передбачено, що в разі розміщення цінних паперів на вигідніших умовах, ніж обумовлено в угоді (мінімальна курсова вартість), банк отримує певну частку (відсоток) від суми додаткового прибутку;

- результату торгівлі (прибутку або збитку)*, котрий визначається як різниця між ціною реалізації цінних паперів і ціною, за якою вони були викуплені в емітента. Цей вид винагороди притаманний гарантованому андерайтингу (“на базі твердих зобов'язань”). Як свідчить зарубіжна практика, розмір такого прибутку коливається в межах від 1% (андерайтинг цінних паперів великої, відомої кредитоспроможної компанії) до 25% (андерайтинг цінних паперів маленької венчурної компанії). Слід зауважити, що теоретично результатом торгівлі цінними паперами емітента можуть бути і збитки.

Стосовно загального розміру доходів від андерайтингу зазначимо, що американські інвестиційні банки за випуск низькоризикових корпоративних облігацій отримують винагороду в розмірі 0.9% від обсягу емісії. В Росії організатор випуску корпоративних облігацій отримує 0.6—0.7% від обсягу емісії. За гарантію розміщення андерайтер бере плату в розмірі не менше 0.5%. Отже, загальний розмір його комісійних становить у середньому 1%. За розміщення невеликих обсягів цінних паперів, а також за складніших умов випуску і розміщення комісійні можуть бути вищі. Зважаючи на однотипність діяльності, а також міжнародну солідарність андерайтерів, припускаємо, що розмір винагороди за послуги андерайтингу в Україні дорівнює в середньому 1%.

Банки також можуть надавати послуги, пов'язані з андерайтингом. Наприклад, — гарантії іншим андерайтерам, що є своєрідним страхуванням їхніх ризиків нерозміщення цінних паперів. Зміст такої гарантії зводиться до того, що банк-гарант зобов'язується придбати за фіксованим курсом цінні папери, які андерайтер не зможе розмістити. Банк-гарант, розміщуючи ці папери, розраховує на комісійну винагороду за свій ризик.

Етапи андерайтингу

Таблиця 2. Облік андерайтингу “на базі найкращих зусиль”

У банку-андерайтері	У банку-емітенті
1. На дату закінчення випуску або на дату укладення угоди (якщо її укладено після дати випуску цінних паперів)	
Дебет 9300 “Вимоги за андерайтингом цінних паперів” Кредит 9900 Контррахунок (на суму угоди за номінальною вартістю ЦП)	Дебет 9900 Контррахунок Кредит 9310 “Зобов’язання за андерайтингом цінних паперів” (на суму угоди за номінальною вартістю ЦП)
2. На дату укладення угоди з покупцем цінних паперів	
Дебет 9900 Контррахунок Кредит 9300 “Вимоги за андерайтингом цінних паперів” (на суму угоди з покупцем за номінальною вартістю ЦП)	2.1. Акції та цінні папери з нефіксованим прибутком: — якщо викуп акцій відбувається до дати реєстрації збільшення статутного капіталу (додаткової емісії акцій): дебет кореспондентський рахунок кредит 3630 “Внески за незареєстрованим статутним капіталом” (на суму угоди з покупцем за ціною продажу) — якщо викуп акцій відбувається після дати реєстрації збільшення статутного капіталу: дебет кореспондентський рахунок кредит 5001 “Несплачений зареєстрований статутний капітал банку” (на суму проданих ЦП за номіналом) кредит 5010 “Емісійні різниці” (на суму різниці між ціною продажу і номіналом ЦП) 2.2. Боргові цінні папери: дебет Кореспондентський рахунок (на суму угоди з покупцем за ціною продажу) кредит групи 330, 331, 332, 333 рахунки цінних паперів (на суму проданих ЦП за номіналом) дебет / кредит 3306, 3316, 3326, 3336 / 3307, 3317, 3327, 3337 рахунки неамортизованого дисконту / рахунки неамортизованої премії (на суму різниці між ціною продажу і номіналом ЦП) • Одночасно (в усіх випадках) — списання з позабалансу: дебет 9310 “Зобов’язання за андерайтингом цінних паперів” кредит 9900 Контррахунок (на суму угоди з покупцем за номінальною вартістю)
3. Облік винагороди за результатом андерайтингу	
Дебет Кореспондентський рахунок, поточний рахунок Кредит 6113 “Комісійні доходи за операціями з цінними паперами для клієнтів” (на суму комісійних за угодою)	Дебет 7103 “Комісійні витрати за операціями з цінними паперами” Кредит Кореспондентський рахунок (на суму комісійних за угодою)

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК АНДЕРАЙТИНГУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Процедури бухгалтерського обліку операцій банків з андерайтингу цінних паперів регламентуються главою 7 розділу VIII “Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України”, затвердженої постановою Правління НБУ від 20.08.2003 р. № 355.

Процедури обліку залежать від виду андерайтингу, а також від того, ким є банк — емітентом чи андерайтером.

I. Облік андерайтингу “на базі найкращих зусиль”

Згідно з положеннями згаданої вище інструкції облік вимог банку-андерайтера щодо отримання від емітента цінних паперів за операцією андерайтингу, а також облік зобов’язань банку-емітента щодо передачі цінних паперів андерайтеру ведеться на позабалансових рахунках на підставі відповідного договору андерайтингу незалежно від того, випущені папери в документарній чи у бездокументарній формі. При цьому право власності на них від емітента до андерайтера не

переходить.

Розміщення ЦП підтверджується угодою між банком-андерайтером і покупцем, а також довідкою про операції із цінними паперами та рахунки в цінних паперах, яка видається депонентам (власникам рахунку) або за їх дорученням — іншим особам (відповідно до пункту 2 статті 14 Закону “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”).

Записи, які робляться в обліку, відображено в таблиці 2.

II. Облік андерайтингу “на базі твердих зобов’язань”

На дату розрахунку цінні папери, придбані в емітента для проведення андерайтингу (якщо таке придбання передбачене умовами договору), відображаються в обліку на балансових рахунках на підставі документів, що засвідчують перехід права власності на ЦП до банку. Відповідно до статті 5 Закону України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” від 10.12.1997 р. № 710/97-ВР (зі змінами і доповненнями) підтвердженням права власності на цінні папери є:

1) якщо цінні папери випущені у документарній формі — сертифікат. Право власності передається таким чином:

а) для іменних ЦП — наявність повного індосаменту на цінному папері;
б) для ЦП на пред’явника — передача (поставка) цінних паперів;

2) якщо цінні папери випущені у бездокументарній формі або знерухомлені (переведені у бездокументарну форму) — виписка з рахунку в цінних паперах, яку зберігач зобов’язаний надавати власнику ЦП (у даному випадку — банку-андерайтеру). При цьому право власності на цінні папери, випущені у бездокументарній формі, переходить до нового власника з моменту зарахування ЦП на рахунок цього власника у зберігача.

У таблиці 3 відображено проведення, які виконуються при обліку андерайтингу “на базі твердих зобов’язань”.

Як бачимо, Україна має доволі чітку нормативно-правову базу щодо андерайтингу. Це — досить прибутковий і перспективний бізнес. Але є ряд чинників, які впливають на його подальший розвиток. Наприклад, ліквідність банківської системи значною мірою визначає швидкість розміщення облігацій, а отже, і прибутковість цього ви-

Таблиця 3. Облік андеррайтингу "на базі твердих зобов'язань"

У банку-андеррайтера	У банку-емітента
1. На дату закінчення випуску або на дату укладення угоди (якщо її укладено після дати випуску цінних паперів)	
Дебет 9300 "Вимоги за андеррайтингом цінних паперів" Кредит 9900 Контррахунок (на суму угоди за номінальною вартістю ЦП)	Дебет 9900 Контррахунок Кредит 9310 "Зобов'язання за андеррайтингом цінних паперів" (на суму угоди за номінальною вартістю ЦП)
2. На дату розрахунку	
2.1. Акції та цінні папери з нефіксованим прибутком	
Дебет групи 310 рахунки акцій та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж Кредит Кореспондентський рахунок (на суму угоди з емітентом за ціною продажу) • Одночасно — списання з позабалансу: дебет 9900 Контррахунок кредит 9300 "Вимоги за андеррайтингом цінних паперів" (на суму угоди з покупцем за номінальною вартістю ЦП) З моменту купівлі акцій та цінних паперів з нефіксованим прибутком до моменту їх продажу покупцеві облік цих ЦП ведеться за нормами обліку цінних паперів на продаж, включаючи переоцінку (або перегляд щодо зменшення корисності).	Якщо викуп акцій відбувається до дати реєстрації збільшення статутного капіталу (додаткової емісії акцій): дебет кореспондентський рахунок Кредит 3630 "Внески за незареєстрованим статутним капіталом" (на суму угоди з покупцем за ціною продажу) Якщо викуп акцій відбувається після дати реєстрації збільшення статутного капіталу: дебет кореспондентський рахунок (на суму угоди з покупцем за ціною продажу) кредит 5001 "Несплачений зареєстрований статутний капітал банку" (на суму проданих ЦП за номіналом) кредит 5010 "Емісійні різниці" (на суму різниці між ціною продажу і номіналом ЦП) • Одночасно — списання з позабалансу: дебет 9310 "Зобов'язання за андеррайтингом цінних паперів" Кредит 9900 Контррахунок (на суму угоди з покупцем за номінальною вартістю)
2.2. Боргові цінні папери	
Дебет групи 311 рахунки боргових цінних паперів (на суму придбаних ЦП за номіналом) Кредит Кореспондентський рахунок (на суму угоди з емітентом за ціною продажу) Дебет / Кредит 3107, 3117 / 3106, 3116 рахунки неамортизованої премії / рахунки неамортизованого дисконту (на суму різниці між ціною продажу і номіналом боргових ЦП) • Одночасно — списання з позабалансу: дебет 9900 Контррахунок кредит 9300 "Вимоги за андеррайтингом цінних паперів" (на суму угоди з покупцем за номінальною вартістю ЦП) З моменту купівлі боргових цінних паперів до моменту їх продажу покупцеві облік цих цінних паперів ведеться за нормами обліку цінних паперів на продаж, включаючи переоцінку (або перегляд на зменшення корисності).	Дебет Кореспондентський рахунок (на суму угоди з покупцем за ціною продажу) Кредит групи 330, 331, 332, 333 рахунки цінних паперів (на суму проданих ЦП за номіналом) Дебет / Кредит 3306, 3316, 3326, 3336 / 3307, 3317, 3327, 3337 рахунки неамортизованого дисконту / рахунки неамортизованої премії (на суму різниці між ціною продажу і номіналом ЦП) • Одночасно — списання з позабалансу: дебет 9310 "Зобов'язання за андеррайтингом цінних паперів" кредит 9900 Контррахунок (на суму угоди з покупцем за номінальною вартістю)
3. Облік винагороди за результатом андеррайтингу	
• Винагорода у вигляді комісії (якщо це передбачено умовами угоди) Дебет Кореспондентський рахунок, поточний рахунок Кредит 6113 "Комісійні доходи за операціями з цінними паперами для клієнтів" (на суму комісійних за угодою) • Прибуток (збиток) від продажу цінних паперів покупцеві, що формується на рахунку 6393 "Результат від продажу цінних паперів з портфеля банку на продаж".	Дебет 7103 "Комісійні витрати за операціями з цінними паперами" Кредит Кореспондентський рахунок (на суму комісійних за угодою)

Література

1. Наумець І. Андеррайтинг в темну і світлу // Інвестгазета. — 2005. — № 5.
2. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами).
3. Закон України "Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" від 10.12.1997 р. № 710/97-ВР (зі змінами і доповненнями).
4. "Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України", затверджена постановою Правління НБУ від 20.08.2003 р. № 355.
5. Колтынюк Б.А. Рынок ценных бумаг: Учебник. — СПб.: Издательство Михайлова В.А., 2000. — 427 с.
6. Лысенков Ю.М., Рымарук А.И., Педь И.В. Договорно-правовое регулирование фондового рынка. — К.: Кый, 1998. — 374 с.
7. Операції комерційних банків / Р.Козовська, В.Ричаківська, Г.Табачук, Я.Грудзевич, М.Вознюк. — 3-є вид. — К.: Алерта; Львів: ЛБІ НБУ, 2003. — 500 с.
8. Положення "Про порядок випуску облігацій підприємств", затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.07.2003 р. № 322.
9. Рынок ценных бумаг: Учебник / Под ред. В.А.Галанова, А.И.Басова. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 352 с.
10. Саркисянц А.Г. Современный рынок еврооблигаций // Банковское дело. — 2002. — № 3. — С. 18—20, 25—27.
11. Цхведиани В., Арестархов О. Няньки для эмитентов // Бизнес. — 2004. — № 9. — С. 52—54.

День весняний догорає, як свіча.

Фото Леоніда Мілевського.

ду діяльності. Збільшення кількості андеррайтерів може призвести до певного зниження дохідності даних послуг. Однак можна з певністю стверджувати:

андеррайтинг в Україні розвивається досить успішно і має добрі перспективи для подальшого розвитку.

Дослідження/

Денис Попов

Заступник начальника відділу грошово-кредитної політики та міжнародних валютно-кредитних відносин Центру наукових досліджень Національного банку України

Роман Лисенко

Головний спеціаліст відділу грошово-кредитної політики та міжнародних валютно-кредитних відносин Центру наукових досліджень Національного банку України

Міжнародний досвід побудови системи оцінки фінансової стійкості як елемента загальнодержавного управління економікою країни

В умовах, коли в тій чи іншій частині світу, охопленого процесом економічної глобалізації, раз по раз спалахують валютні, банківські чи боргові кризи, загострюється питання щодо розробки системи оцінки фінансової стійкості економіки окремої країни. Автори аналізують світовий досвід вирішення цієї проблеми і подають рекомендації стосовно створення відповідного механізму вітчизняної системи загальнодержавного управління.

Формування стійкої фінансової системи — фундаментальна мета соціально-економічної політики будь-якої країни. Актуальність цієї проблеми пов'язана з підвищенням інтересу в світі до питань економічної (фінансової) безпеки держави, що охоплюють як оцінку рівня “імунітету” фінансової системи до внутрішніх та зовнішніх шоків, так і аналіз контрольованості фінансових потоків країни.

Поняття стійкості фінансової системи у вітчизняній та іноземній наукових школах досі остаточно не сформувалося.

У загальному розумінні стійкість (*stability*) — це здатність системи зберігати певні властивості і характеристики незмінними. Але таке визначення дуже неконкретне. Стійкість системи й у вітчизняній, і в іноземних наукових школах трактується по-різному з огляду на різноманітність самих систем та їх характеристик. Так, стійкість статичних і динамічних систем може характеризуватися як фіксованими параметрами (конкретними точками), так і змінними (прив'язкою руху системи до тієї чи іншої площини або траєкторії). Останнє, наприклад, стосується систем, яким притаманний циклічний рух. Близьким до стійкості, особливо в економічних науках, є поняття рівноваги, але воно має вужчий зміст¹. Система вважається стійкою, якщо при збуренні вона незначно

відхиляється від стану рівноваги, а всі наступні рухи залишаються на відносно малій відстані від рівноваги. Проте часто динамічна система може проходити через кілька станів рівноваги. Розповсюджене виникнення багатократної рівноваги в економіці спонукало вчених до введення таких понять, як *стійкість у процесі адаптації та квазістійкість*. Процес адаптації вважається глобально стійким, якщо для будь-якого початкового стану існує точка рівноваги, до якої прямує система (ця точка не повинна бути однією і тією ж для всіх початкових умов). *Квазістійкість* характеризується послідовністю точок (побудованою від будь-якої початкової точки), що відображає послідовність часу, яка прямує до нескінченності, причому всі ці точки є точками рівноваги².

Як зазначалося, нині немає єдиного визначення стійкості фінансової системи; наведемо найцікавіші, на наш погляд, формулювання.

♦ **Ноут Веллінк (Центральний банк Нідерландів):** “За стійкої фінансової системи можна ефективно розміщувати ресурси та абсорбувати шоки, уникаючи руйнівного впливу на реальну економіку або на інші фінансові системи. Крім того, сама система не повинна бути джерелом шоків. Тому наше визначення охоплює ті гроші, які функціонують належним чином як засіб платежу та розрахункова

¹ Економіко-математический энциклопедический словарь. — М.: БРЭ. — ИНФРА-М, 2003. — С.557—558.

² The new palgrave a dictionary of economics // Ed. by John Eatweal, Murray Milgate, Peter Newman. — London: Macmillan reference LTD, 1998. — Volume 4. — P. 461.

одиниця, і фінансову систему, яка має адекватно виконувати функцію мобілізації заощаджень, диверсифікації ризиків і перерозподілу ресурсів”.

♦ **Майкл Фут (Орган з регулювання фінансових послуг Великобританії):** “Ми розуміємо фінансову стійкість, як: а) монетарну (цінову) стабільність; б) наближення зайнятості в економіці до природного рівня; в) довіру до економічних операцій ключових фінансових інституцій і ринків; г) відсутність негативного впливу на (а) або (б) руху цін на реальні та фінансові активи в економіці”.

♦ **Ендрю Крокет (Банк міжнародних розрахунків і Форум фінансової стійкості):** “Визначимо фінансову стійкість як відсутність нестійкості... стану, в якому економічна діяльність потенційно послаблює коливання цін на фінансові активи чи неспроможність фінансових установ відповідати за договірними зобов'язаннями”.

♦ **Центральний банк Південно-Африканської Республіки:** “Фінансову стійкість можна характеризувати як відсутність макроекономічних втрат від шоків, що впливають на систему фінансового обміну між домогосподарствами, корпораціями та фінансовими інституціями. Стійкість була б доказом, по-перше, ефективності регуляторної інфраструктури, по-друге — ефективності фінансових ринків і, по-третє — ефективності фінансових інституцій. Обов'язковою умовою фінансової стійкості є усвідомлення приватних і ринкових сил: існують умови, за яких буде збережено або може встановитися стан фінансової стійкості, коли будь-яке втручання має бути зведено до мінімуму з метою уникнення системного ризику”³.

Ми не ставимо за мету дати визначення стійкості фінансової системи. Це питання потребує окремого розгляду, тому зосередимося безпосередньо на системах оцінки фінансової стійкості, які останніми роками активно впроваджуються у багатьох країнах світу. Поштовхом до цього стали часті й потужні фінансові кризи, що вражали окремі економічні сектори держав та їх економіку в цілому, швидко поширюючи свій вплив на інші країни внаслідок поглиблення процесів світової економічної інтеграції. З огляду на це кожна держава прагне створити програму антикризового регулювання економіки. Саме аналіз стійкості фінансової системи дає змогу знайти відповіді на широкий

спектр питань, пов'язаних із цією проблемою.

Слід зауважити, що загалом створення систем фінансової стійкості — доволі нове явище в міжнародній економічній теорії і практиці. Ініціаторами узагальнення досліджень у цій галузі є МВФ та група Світового банку. Саме за їх підтримки у 1999 році започатковано Програму оцінки фінансового сектору (FSAP). Її головна мета — діагностика стану фінансових систем країн світу і запобігання впливу на них як внутрішніх, так і зовнішніх шоків. Завдяки FSAP аналізується широке коло питань, пов'язаних з оцінкою стійкості фінансової системи як у коротко-, так і в середньостроковому періодах. Ключовими елементами цієї програми є:

♦ аналіз структури, якості та механізмів функціонування фінансової системи;

♦ оцінка можливості і ступеня впливу на фінансову систему різних шоків і подальшого впливу ситуації у фінансовій системі на соціально-економічну систему країни в цілому;

♦ визначення механізмів державного управління, що передбачають, з одного боку, обмеження впливу шоків фінансової системи на макроекономічну стабільність, а з іншого — спроможність цієї системи обмежити вплив макроекономічних шоків на кон'юнктуру фінансових ринків;

♦ розробка напрямів еволюції (розвитку) системи фінансової безпеки країни та запобігання кризам;

♦ оцінка ступеня важливості фінансового сектору країни.

Ключові напрями дослідження FSAP: оцінка відповідності національних законів та норм міжнародним стандартам і положенням, аналіз ризику впливу коротко- та середньострокових шоків на фінансовий сектор, оцінка розвитку фінансового ринку.

СИСТЕМА АНАЛІЗУ КОРОТКО- ТА СЕРЕДНЬОСТРОКОВИХ РИЗИКІВ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Предметом оцінки фінансової стійкості країни є аналіз коротко- та середньострокових наслідків впливу шоків на фінансову систему. Основні елементи системи оцінки фінансової стійкості: інформаційна база, моніторинг та аналіз фінансового стану основних економічних суб'єктів і ринкової кон'юнктури, стрес-тест фінансового стану економічних суб'єктів, звіт про стан фінансової стійкості країни (див. схему).

Під інформаційною базою слід розуміти множину показників: макроеко-

номічних, агрегованих балансів основних груп суб'єктів фінансової системи та мікроекономічних.

Макроекономічні показники застосовуються для відображення тенденцій макроекономічного розвитку країни (наприклад, зростання ВВП, динаміка цін, обмінного курсу тощо). **Агреговані баланси основних груп суб'єктів фінансової системи** (банків, підприємств, домогосподарств тощо) відображають фінансовий стан цих груп і використовуються для визначення тенденцій їх розвитку. **Мікроекономічні показники** характеризують фінансовий стан і тенденції розвитку окремих суб'єктів господарювання, що функціонують у фінансовій системі та можуть впливати на ринкову рівновагу.

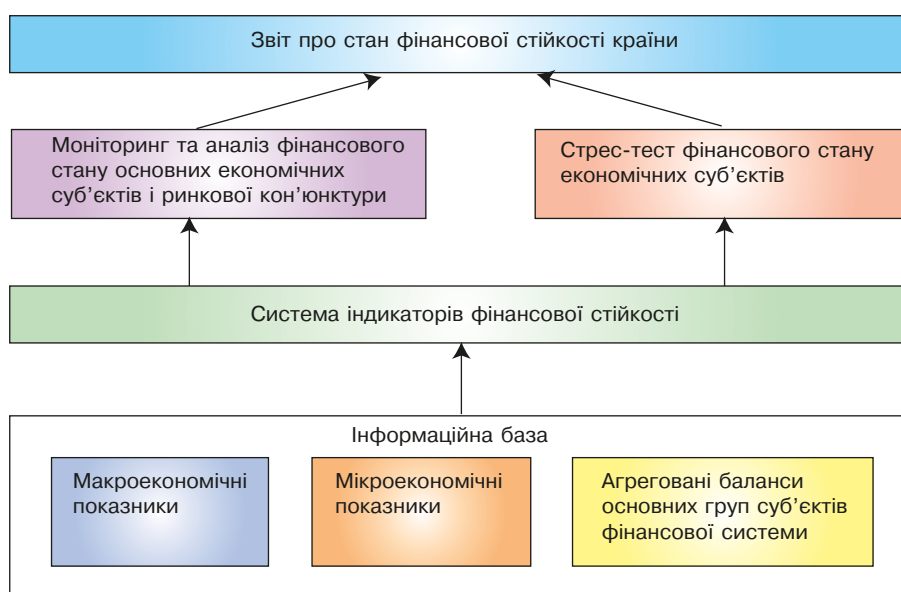
На основі інформаційної бази формується **система індикаторів фінансової стійкості**, яка дає змогу оцінити чутливість фінансової системи та окремих секторів економіки до впливу ймовірних ринкових ризиків. За інформаційною базою розрахунку індикатори поділяються на макроекономічні, індикатори агрегованих балансів основних груп суб'єктів фінансової системи та мікроекономічні індикатори.

Зазначимо: існують певні розбіжності в підходах щодо визначення кількості індикаторів фінансової стійкості — це залежить від стану, структури та особливостей функціонування фінансового сектору й економіки тієї чи іншої країни. Узагальнюючи дослідження фахівців МВФ, групи Світового банку та центральних банків різних країн світу, доходимо висновку, що індикатори фінансової стійкості поділяються на дві взаємодоповнюючі групи: кількісні та якісні. При цьому кількісні показники базуються на розрахунках, а якісні — на експертних оцінках та аналізі взаємозв'язків між групами суб'єктів фінансової системи. **Моніторинг та аналіз** цих показників дають змогу отримати інформацію про інституціональну адекватність і зробити висновки щодо застосування необхідного набору інструментів управління фінансовою системою.

Наступним елементом системи оцінки є безпосередньо аналіз чутливості індикаторів фінансової стійкості за допомогою виконання **стрес-тесту**. Згідно з методикою МВФ під стрес-тестом розуміють комплекс аналітичних інструментів, що застосовуються з метою визначення ключових ризиків фінансово-економічної системи шляхом отримання кількісної оцінки впливу надзвичайних, але цілком вірогідних, макро- та мікроекономічних шоків як на фінансову систему в цілому, так і на окремі сектори та

³ IMF Working Paper International Capital Markets Department Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability Prepared by Aerdts Houben, Jan Kakes, and Garry Schinasi. — 2004. — June. — P. 38—42.

Блок-схема системи оцінки фінансової стійкості

ринки. У ході стрес-тесту визначають коло ризиків (ринкових, кредитних, інших), шоків (зміни окремих показників, групи показників, взаємозв'язків між показниками), тип стрес-тесту (однофакторний, сценарний чи багатфакторний), тип цільового тренду (історичний чи розрахунковий).

Залежно від типу оцінюваного ризику різні країни використовують різні типи аналітичних підходів та інструментів. За результатами опитування МВФ 28 країн — учасників FSAP, в тому числі 6 промислово розвинутих, стрес-тестування фінансових систем проводиться на предмет впливу таких ризиків: процентного (ризiku коливання процентних ставок) — у 25 країнах; валютного (ризiku коливання валютного курсу) — у 24 країнах; кредитного (ризiku погіршення кредитного портфеля банківської системи) — у 26 країнах; ліквідності (ризiku погіршення ліквідності банківської системи) — у 4 країнах; коливань цін на капітал — у 13 країнах; коливань цін на споживчі товари — у 4 країнах; інших видів — у 7 країнах.

Серед аналітичних інструментів при оцінюванні процентного та валютного ризику найпоширенішими є методи VAR-аналізу. При оцінюванні кредитного ризику частіше використовуються експертні оцінки зростання нестандартних кредитів — як динаміки зростання (у 6 випадках), так і відхилення від цільового або прогнозованого тренду (у 8 випадках), а при оцінюванні коливань цін на капітал — шоки основних ринкових індексів (у 6 випадках).

Набір індикаторів, які використовуються при стрес-тестуванні, залежить від специфіки фінансової системи країни.

Так, у Мексиці об'єктами стрес-тесту є агреговані показники банківського сектору, предметом — його потенційні та можливі втрати внаслідок шоків макроекономічних показників — таких, наприклад, як стрімке падіння ВВП, зростання зовнішнього боргу або “втеча” міжнародного капіталу. Побудова сценарію базується, по-перше, на аналізі можливого впливу кожного з ризиків на основні індикатори фінансової стійкості (на 10-, 5- та 1-відсотковому сигнальному рівні). По-друге, беруть до уваги “історично-екстремальні” значення індикаторів у кризові періоди (скажімо, в періоди “кризи текілі”, “російської кризи” тощо).

У Південній Кореї об'єктом стрес-тесту є аналіз зміни якості активів та адекватності капіталу внаслідок впливу макроекономічних і секторальних шоків за короткостроковий період. Базисом для визначення шоків значень є історичний тренд показників.

На заключному етапі центральний банк країни публікує **звіт про фінансову стійкість**. Він є підсумком аналізу ймовірних економічних і фінансових ризиків, які можуть вплинути на фінансову систему. Як правило, у звіті наводять трендові значення індикаторів фінансової стійкості, результати стрес-тестування, за якими можна зробити висновки щодо вірогідності системних ризиків унаслідок дії макроекономічних і секторальних шоків (таких, як зміна процентної ставки, валютного курсу, якості кредитного портфеля банківського сектору, стану реального сектору тощо). Більшість звітів містить оцінку впливу змін у фінансах корпорацій і домашніх господарств на стан фінансової

системи. В деяких випадках проводяться тестування дії цих індикаторів на якість кредитного портфеля банків.

ПРИКЛАДИ СИСТЕМ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Австрія. Звіт про стан фінансової стійкості ґрунтується на вивченні впливу ринкових ризиків на банківську систему, індикаторах стабільності корпорацій, домогосподарств та інших нефінансових інститутів. Об'єктами аналізу фінансової стійкості банківської системи є трендові показники прибутковості, достатності капіталу й ліквідності. Об'єкти аналізу фінансової стійкості корпоративного сектору та сектору домашніх господарств — показники збільшення і якості заборгованості, кількості підприємств-банкрутів, темпів зростання емісії акцій, частки домогосподарств на ринку фінансових інструментів.

Бразилія. Звіт ґрунтується на аналізі трендів фінансових індикаторів і результатах стрес-тестів банківської системи, в якій зосереджено близько 98% фінансових ресурсів країни. До стрес-тесту банківської системи входить низка індикаторів фінансової стійкості, які віддзеркалюють рівень зростання кредитів, зміни умов кредитування, прибутковості і ліквідності. Ці індикатори складають матрицю, яка використовується для визначення можливих сигналів погіршення якості кредитування за допомогою моделі цінового ризику. Крім того, у кожному звіті аналізується стан адекватності капіталу банківського сектору.

Європейський центральний банк. Звіт ЄЦБ про стійкість банківського сектору містить такі розділи, як “функціонування банківського сектору” та “прогноз зміни банківського ризику”. До складу індикаторів фінансової стійкості входять показники прибутковості, динаміки вартості нерухомості, ризиків менеджменту банківської системи, вартості й адекватності капіталу. Прогнозування ризику базується на аналізі: динаміки цін на акції банківської системи порівняно із загальною ринковою кон'юнктурою; трендів показників адекватності капіталу; стану субординованих боргів банківської системи; динаміки показників заборгованості виробничого сектору (порівняно з міжнародними тенденціями); рівня концентрації позик за секторами економіки; динаміки цін на господарчу та комерційну власність. Крім того, ЄЦБ проводить стрес-тестування і моделювання макро- та мікроекономічних показників, проте ці результати не публікуються.

Індонезія. Огляд фінансової стійкості базується на оцінках ризику банківської системи з використанням індикаторів фінансової стійкості і стрес-тестування. Аналізуються і порівнюються з іншими азіатськими країнами такі показники: обсяг кредитування, рівень ліквідності, часова відповідність наданих і залучених коштів (як у національній, так і в іноземній валюті), адекватність капіталу та прибутковості. Також перевіряється стан акцій банків, що перебувають в обігу. При стрес-тестуванні враховуються можливі зміни валютного курсу та процентних ставок, якості кредитного портфеля банків.

Іспанія. У звіті про стан фінансової стійкості аналізуються індикатори банківського ризику (рівень нестандартних позик, темпи зростання кредитування реального сектору, показники ризику нових ринків, якості управління банківського сектору), прибутковості і стійкості банківського сектору (обсяги резервів, рівень покриття ними нестандартних позик). У звіті також розглядаються показники корпоративного сектору і тенденції зміни обсягів кредитів, наданих підприємствам. Щоб оцінити якість активів, нестандартні позики подано як функцію від типу фінансового інституту, кількості банків — кредиторів боржників, що мають нестандартну заборгованість, розміру й терміну кредиту, типу застави та виду валюти, у якій надано позику.

Нідерланди. Звіт про стан фінансової стійкості базується на аналізі індикаторів фінансової стійкості банківської системи, небанківських установ, корпорацій та домогосподарств. Основними показниками є: прибутковості банків, адекватність їх капіталу, концентрація позик за секторами економіки, вплив змін обмінного курсу на вартість активів і зобов'язань; кількість банкрутств підприємств, обсяги емісії корпоративних облігацій, коливання цін на житло, обсяги вимушеного збуту і середні темпи продажу власності на ринку; умови функціонування валютної біржі, інформація щодо перспектив зростання зобов'язань пенсійного фонду. Банк Нідерландів використовує ці показники як змінні економетричної моделі аналізу. Пріоритетні напрями дослідження можуть змінюватися кожного звітного періоду.

Норвегія. Використовується структурна модель аналізу фінансової стійкості. Із цієї моделі випливає загальний фінансовий прогноз, що забезпечує інформацією для оцінки кредитоспроможності фірм та домогосподарств і якості кредитного портфеля банку. Аналіз включає та-

кож модель класифікації ризиків, де фірми групуються залежно від частки власного фінансування, рівня власного капіталу та ліквідності. Звіт ґрунтується на аналізі трендових значень індикаторів фінансової стійкості. До їх складу входять: зміна різниці між доходами за акціями банківського сектору та облігаціями уряду, коливання вартості акцій банківського сектору, обмеження щодо купівлі-продажу його акцій та платоспроможність банків.

Моделі оцінки фінансової стійкості поширюються також на домашні господарства та підприємства. Оцінка фінансової стійкості домогосподарств базується на аналізі поточних тенденцій динаміки їх заборгованості за кредитами, відсоткових ставок порівняно з очікуваннями грошового ринку. Затим аналізується стійкість підприємств до шоку попиту на їх продукцію, результатом чого може бути зростання рівня безробіття і цін на майно, що провокує валютний шок; унаслідок спостерігається падіння реального доходу домогосподарств і збільшення нестандартних позик. Після цього оцінюється фінансова стійкість банківської системи.

Фінляндія. При аналізі фінансової стійкості використовуються такі індикатори: прибутковості, рівень доходів і витрат, адекватність капіталу, якість наданих позик, показники зростання економічних ризиків. Ці індикатори використовуються як для оперативного, так і для довгострокового аналізу.

Об'єктом стрес-тестування є вивчення впливу змін процентних ставок на прибутки, зростання витрат унаслідок зміни вартості акцій, пов'язаних з банком страхових компаній, зростання витрат унаслідок зниження цін на нерухомість. Банк Фінляндії проводить перевірки сценаріїв розвитку, порівнюючи співвідношення базового прогнозу адекватності капіталу з можливими альтернативними значеннями, на які можуть впливати істотне скорочення реальних обсягів випуску, стрімке падіння цін на активи або поширення міжнародної фінансової кризи.

ВИСНОВКИ

Головне завдання системи загальнодержавного управління економікою України полягає у створенні умов для сталого довгострокового економічного зростання. Вирішити його неможливо без адекватного розвитку всієї фінансової системи і зокрема банківського сектору. Крім того, стан вітчизняної економіки суттєво залежить від кон'юнктури зовнішніх ринків, а механізми її державного регулювання є

нерозвинутими. За таких умов для забезпечення сталого розвитку фінансової системи та економіки в цілому необхідно сконцентрувати увагу на розробці системи аналізу ймовірності виникнення шоків, передумов і наслідків їх виникнення. На жаль, комплексного підходу до вирішення цих завдань у системі загальнодержавного управління нині немає. Зазначені завдання має вирішити запровадження системи оцінки фінансової стійкості. Її розбудова — тривалий, але необхідний процес, що потребує, передусім, проведення досліджень за такими головними напрямками:

♦ визначення моделі системи оцінки фінансової стійкості, що відповідає особливостям економічного розвитку України;

♦ адаптація світового досвіду використання системи оцінки фінансової стійкості економіки як елемента системи управління вітчизняною економікою;

♦ розробка науково обґрунтованих підходів щодо практичного застосування комплексу інструментальних засобів оцінювання фінансової стійкості економіки для системного планування, управління та контролю за фінансовою системою країни.

Відтак є всі підстави для активізації дослідницьких робіт стосовно розробки, розвитку та систематизації підходів до оцінки стійкості фінансової системи та економіки України загалом.

□

Література

1. Экономико-математический энциклопедический словарь. — М.: БРЭ. — ИНФРА-М, 2003.
2. Houben Aerd, Kakes Jan and Schinasi Garry. Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability. — IMF Working Paper WP/04/101. — June 2004.
3. Calari Cesare, Ingves Stafan and over staf-team of IMF. Analytical tools of the FSAP. — IMF and The World Bank. — February 2003.
4. Worrell Delisle. Quantitative assessment of the Financial Sector: an integrated approach. — IMF Working Paper WP/04/153.
5. Karasulu Meral. Assessment of the Korean Financial sector by the IMF and the World Bank. — The Korea Economic Institute. — 2001.
6. Evans Owen, Leone Alfredo M. and over staff-team of IMF. Macroprudential indicators of Financial system soundness. — IMF Washington DC. — April 2000.
7. The new palgrave a dictionary of economics / Ed. by John Eatweal, Murray Milgate, Peter Newman. London: Macmillan reference LTD, 1998. — Volume 4.

**Віктор
Лапін**

Доцент кафедри суспільних наук
Львівського банківського інституту
Національного банку України

Проблеми поліпшення умов праці, профілактики виробничого травматизму були й залишаються актуальними не тільки для підприємств виробничих галузей, а й для банківської сфери. Проте попри бурхливий розвиток банківської справи в Україні, коли стрімко зростає як кількість комерційних банків, так і чисельність банківських працівників, цим питанням, на жаль, не приділяється належної уваги. Традиційно вважалося, що в банківській системі немає серйозних проблем щодо створення безпечних умов праці. Автор аналізує особливості охорони праці в банківських установах, формулює системний підхід, який дає змогу ефективно функціонувати в них усім елементам охорони праці.

Теорія і практика

Мотивація роботи з охорони праці та її економічні аспекти у банківській установі

Діяльність банківських установ нині характеризується збільшенням обсягів інформації, її опрацюванням із використанням персональних електронно-обчислювальних машин, систем електронних платежів (СЕП), локальної обчислювальної мережі, автоматизованої системи обробки банкнот та інших технічних засобів. Взаємодія з ними людини збільшує відповідальність працівників за їх функціонування та ризик унаслідок незнання і порушення правил безпеки праці. Для ефективного вирішення цієї проблеми потрібен системний підхід.

Однією із системотворюючих функцій управління охороною праці є власне мотивація — процес заохочення працівника до виконання роботи. Це наступна стадія управління після розробки планів роботи з охорони праці та створення відповідної організаційної структури — служби охорони праці. Основним завданням на цьому етапі є встановлення чіткої практичної взаємодії всіх органів управління банку в роботі з охорони праці, виконання планів, заходів, наказів, приписів, рішень і пропозицій стосовно даного питання з метою їх неухильного виконання. При цьому застосовують певні методи управління, які базуються на використанні мотивів, що визначають поведінку людей: усвідомленні необхідності виконання вимог з охорони праці, моральній та матеріальній зацікавленості у створенні здорових і безпечних умов роботи. З огляду на це адміністрація банків у системі управління охороною праці застосовує певні організаційно-розпорядчі, соціально-психологічні та економічні методи управління.

Організаційно-розпорядчі методи спрямовані на виконання працівниками своїх посадових обов'язків з охорони праці, підготовку й виконання наказів, розпоряджень, приписів, рішень. Це методи прямої дії: будь-який регламентуючий документ, усні накази та розпорядження мають бути

обов'язково виконані. Правомірність, оперативність і вплив цих дій визначають відповідні норми, правила, стандарти, інструкції та інші нормативно-правові акти. Ефективність організаційно-розпорядчих методів базується на свідомій дисципліні кожного працівника, тобто він повинен дотримуватися загальних норм і правил, встановлених у банку.

Однак лише наказами та розпорядженнями бажаних результатів не досягти. Дуже важливе значення мають соціально-психологічні методи управління — навчання, виховання, моральне стимулювання, формування культури виробництва, охорони праці, її гуманізація (підвищення привабливості, усунення монотонності, творчий підхід, використання функціональної музики, виробничої естетики). Так, у філії Львівського обласного управління Ощадбанку протягом 2004 року здійснено комплекс заходів, спрямованих на естетичне вдосконалення виробничих приміщень, забезпечення ергономічних вимог щодо планування і розміщення робочих місць працівників. Усе це сприяє підвищенню продуктивності та поліпшенню умов праці.

Не обійтися і без організаційно-технічних заходів щодо попередження та усунення причин виробничого травматизму і профзахворювань. Серед них — модернізація технологічного облад-

нання (комп'ютерної та іншої оргтехніки), застосування технічних засобів, які запобігають впливу на працюючих небезпечних і шкідливих виробничих факторів (кондиціонування у приміщеннях, використання захисних екранів, нейтралізаторів електромагнітних випромінювань тощо). Нині більшість службовців банку працює за комп'ютерами і перебуває під впливом несприятливих фізичних (електромагнітні випромінювання, освітлення, іонізація повітря, шум, вібрація) і психофізіологічних (нервово-емоційне та розумове напруження, статичні фізичні навантаження, недостатня рухова активність) факторів. Вони призводять до характерних для банківських працівників захворювань, пов'язаних з органами чуття (зоровий аналізатор), центральною нервовою системою, кровообігом тощо. У зв'язку із цим правилами, інструкціями з охорони праці, розробленими в банку, передбачено після двогодинної безперервної роботи технологічну перерву на 10–15 хвилин для відновлення працездатності працівника [2, с. 82].

На мотивацію банківського службовця істотно впливає особистий приклад керівника, його ставлення до виконання вимог щодо охорони праці не на словах, а на ділі. Керівник не повинен миритися з порушеннями правил та інструкцій, недисциплінованістю, нехтуванням безпекою праці. Зазначимо, що в банку згідно з колективним трудовим договором між адміністрацією і працівниками при порушенні правил охорони праці передбачено заходи адміністративного та дисциплінарного впливу (зниження або позбавлення премій). Соціально-психологічними методами управління передбачено навчання, виховну роботу, подання особистого прикладу керівниками структурних підрозділів банку. Це сприяє підвищенню дисципліни, відповідальності підлеглих за дотримання правил і норм з охорони праці, посиленню контролю та взаємоконтролю, створенню здорового психологічного клімату в колективі тощо.

Зазначимо, що нещасні випадки трапляються, як правило, внаслідок порушення загальновідомих правил та інструкцій з охорони праці, через необережність. Виробнича безпека значною мірою залежить від психофізіологічного стану працівника, який впливає на його працездатність та обережність. Тому він повинен уміти на початку роботи ввести себе в оптимальний психологічний робочий стан (ОПРС) і зберігати його до кінця робочого дня, а

керівник — підтримувати цей стан.

ОПРС складається із трьох компонентів: фізичного, емоційного і розумового. Перший з них (сила, гнучкість, легкість, рухомість тощо) залежить від фізичної підготовки службовця. Емоційний компонент (позитивна настроєність на роботу) він мусить створювати самостійно і відтак входити у трудовий ритм. Розумовий компонент — це наявність плану і чітке усвідомлення послідовності кваліфікованих дій для виконання конкретної роботи.

Головну роль у справі підвищення безпеки праці повинен відігравати безпосередній виконавець робіт. Тому значну увагу і кошти слід спрямовувати на поліпшення психологічного, фізичного і кваліфікаційного рівня людини, забезпечення розвитку її самосвідомості, зростання кваліфікації, створення безпечних умов праці.

Важливим механізмом мотивації до роботи є впровадження *економічних методів управління охороною праці*, які мають важливе значення, особливо в умовах трансформації економіки України. В кожному банку повинна функціонувати система матеріального заохочення трудових колективів до роботи без травм. У сучасних умовах господарювання фонд заробітної плати і матеріального стимулювання цілком залежить від прибутку, тому кожний керівник і працівник банку зацікавлений у збільшенні періоду професійної активності працівників. Крім того, економічними методами передбачається виплата премій за відсутність травматизму і захворювань, а також за високий рівень охорони праці.

Види заохочень працівників банківських установ визначаються у колективному договорі. Так, керівництво Львівської обласної дирекції АППБ "Аваль" за підвищення рівня охорони праці, високу фахову майстерність та досяг-

нення в роботі застосовує систему преміювання, нагороджує працівників подарунками, надає пільгові путівки у санаторії та будинки відпочинку тощо.

Матеріальні санкції за недотримання норм і вимог охорони праці включають зниження премії, переведення на менш відповідальну роботу і т. п.

Розробку системи стимулювання охорони праці, аналіз та оцінку її ефективності у банку разом з адміністрацією здійснює служба охорони праці.

Система стимулювання поліпшення умов та безпеки праці в банку містить такі показники:

- зменшення кількості порушень норм і вимог охорони праці;
- зменшення кількості штрафів і виплат через них;
- зниження рівня виробничого травматизму;
- зниження рівня професійних захворювань;
- зниження рівня загальних захворювань;
- своєчасне та у повному обсязі виконання програм і планів, зобов'язань з охорони праці в колективному договорі;
- інші показники, що сприяють зацікавленості працівників у створенні здорових і безпечних умов роботи.

Для ефективного управління керівники банківських установ повинні мати об'єктивну інформацію про стан охорони праці

Потрібна методика розрахунку узагальнюючих показників та рівня безпеки і охорони праці в банку, яка базується на обчисленні коефіцієнта безпеки праці з урахуванням нормативів його зниження та підвищення за недоліки або досягнення в цій роботі:

$$K_6 = 1 + K_n - K_3,$$

де K_6 — коефіцієнт безпеки праці підрозділу банку;

K_n — коефіцієнт підвищення;

K_3 — коефіцієнт зниження.

Цей коефіцієнт дає змогу оцінювати виконання встановлених обов'язків з охорони праці кожним працівником і керівником структурного підрозділу і залежно від його значення стимулювати цю роботу.

□

Література

1. Гогіташвілі Г.Г., Лапін В.М. *Основи охорони праці: Навч. посібник.* — Львів: Новий світ-2000, 2004. — 232 с.
2. Жидецький В.Ц. *Охорона праці користувачів комп'ютерів.* — Львів: Афіша, 2000. — 176 с.
3. Лапін В.М. *Основи охорони праці: Навч. посібник.* — Львів: ЛБІ НБУ, 2004. — 142 с.

Ганна Білокін

Доцент кафедри банківської справи Черкаського банківського інституту Української академії банківської справи Національного банку України

Автор пропонує застосовувати у внутрішньому аудиті методи, орієнтовані на детальне вивчення закономірностей процесів, що відбуваються всередині фінансових інститутів, — інструментального апарату теорії ймовірностей, математичної статистики, опису банку як сукупності стохастичних фінансових потоків.

Дослідження

Застосування економіко-математичних моделей у внутрібанківському аудиті

Одним із ключових елементів банківського контролю, широко впроваджуваного в економічно розвинутих країнах, є внутрішній аудит, який вивчає фінансові та господарські операції з метою ефективного використання банківських ресурсів, досягнення найкращого фінансового результату та формування політики банку. Впровадження у систему оперативного управління банків служби внутрішнього аудиту є об'єктивною необхідністю в умовах ринкових відносин. Служба внутрішнього аудиту — одна з провідних ланок у системі регулювання роботи банку. Сферою її діяльності є внутрішній фінансово-господарський контроль з метою забезпечення конкурентоспроможного функціонування банку на ринку.

Результативність діяльності внутрішнього аудиту в управлінні банком найкраще проявляється у вирішенні керівництвом банку таких завдань, як:

- ◆ управління банківськими ризиками (кредитними, валютними, фондовими);
- ◆ оцінка вартості активів (майна, у тому числі заставленого як забезпечення кредитних, гарантійних та інших угод);
- ◆ вивчення фінансових ринків;
- ◆ оцінка ефективності різних фінансових інструментів;
- ◆ оцінка нормативних показників ліквідності;
- ◆ вивчення ефективності та законності здійснюваних банківських операцій;
- ◆ оцінка фінансових результатів і фінансового стану банку;
- ◆ оцінка ефективності фінансового управління, розробка заходів щодо підвищення його якості, виявлення проблем та резервів.

При вирішенні цих завдань особливого значення набуває використання аудитором банку конкретних груп методів, а саме:

1. Моделювання (необхідні для

опису і вивчення стану об'єктів контролю, зовнішніх впливів та умов, у яких ведуться банківські операції).

2. Прогнозування (в тому числі планування) — визначення цілей і засобів ефективного управління та контролю.

3. Інтеграції даних (набувають великого значення в умовах постійного зростання обсягів, масштабів та складності здійснюваних у банках операцій (що спричиняється до неповноти, розрізненості інформації), що сприяє формуванню цілісного уявлення про об'єкти контролю).

4. Системного аналізу (застосовуються для вироблення альтернативних управлінських рішень).

Під **моделюванням** розуміють побудову різного виду моделей, які дають змогу структурувати й ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками, а також отримувати інформацію про можливі стани об'єкта в майбутньому і способи переходу до них.

Необхідність застосування імітаційного моделювання зумовлена особливостями вітчизняної банківської системи та її залежністю від зовнішніх і внутрішніх економічних чинників. Проблема аналітичного моделювання фінансово-економічної діяльності комерційних банків нині є досить актуальною. Імітаційне моделювання банківської діяльності розглядають російські вчені І.Ф.Готовчиков та І.А.Кисельова [1, 2, 3, 5]. Зокрема, І.А.Кисельова обґрунтовує гостру потребу в імітаційному моделюванні високим ступенем невизначеності, що ускладнює прийняття обґрунтованих рішень. Ця невизначеність обумовлюється низкою аспектів: інституціональним, інструментальним, пізнавальним, інформаційним, бухгалтерським [5, с. 199].

Імітаційне моделювання набуває ознак інструменту менеджменту в банках [4, 8]. Розглядаючи внутрі-

банківський аудит як складову банківського менеджменту, доцільно таке моделювання застосовувати як окрему методику внутрішнього аудиту. Розраховуючи можливі варіанти банківських рішень і дій, аудитор матиме змогу допомогти підрозділу, який він перевіряє, отримувати більший прибуток, ефективніше використовувати наявні грошові та кадрові ресурси.

Немає сумніву в тому, що аналіз стану банку за допомогою математико-статистичної моделі з метою визначення стратегії діяльності, зростання прибутку і підвищення стійкості банку — необхідний. Він передбачає оцінку поточного та майбутнього стану банку, а також підготовку матеріалів для прийняття управлінських рішень.

Моделі, використовувані у фінансово-економічній сфері, класифікуються за такими ознаками: 1) об'єктами, 2) цільовим призначенням, 3) методами, що застосовуються.

Оскільки модель водночас є і спрощенням, і наближенням до реального об'єкта, вона повинна відповідати певним вимогам, виконання яких дає змогу забезпечити якомога більшу наближеність моделі до реального об'єкта дослідження. Йдеться про 1) подібність, 2) адекватність, 3) адаптованість, 3) еволюційність, 4) теоретичне обґрунтування, 5) прогнозність.

Модель може охоплювати як всю діяльність банку чи філії, так і окремі їх операції. Ступінь охоплення залежить від потреб керівництва та виконавців. Для того, щоб оцінити узагальнені результати діяльності кредитної установи, необхідно розробити моделі, які характеризують її роботу в цілому. За такою моделлю правління матиме змогу будувати і коригувати свою політику і стратегії її реалізації. Як критерій оцінки ефективності роботи банку доцільно використовувати узагальнені показники, отримані на основі стохастичного аналізу показників ефективності його діяльності. За базу беремо максимально можливі значення показників в умовах роботи конкретного банку.

Варто зазначити, що чим більше факторів, які впливають на діяльність банку, буде враховано в моделі, тим отримаємо менше відхилення ситуації від реальної, змодельованої, а отже, — вищий ефект від реалізації саме цього методу прогнозування і планування. Для банків, які мають розгалужену мережу філій на території всієї України чи кількох регіонів, необхідно розробляти моделі для кожного регіону окремо. Щоб модель банку врахо-

увала позицію регіональної філії на ринку необхідно проводити аналіз стану банків-конкурентів, які працюють у даному регіоні.

Для проведення аналізу основних конкурентів недостатньо вивчити лише поточний стан їх справ. Важливим елементом оцінки є **прогнозування на перспективу**. Відповідно слід виділити чотири блоки проблем, які розглядатимуться в процесі аналізу стану банків-конкурентів:

- а) вивчення їх поточних стратегій;
- б) аналіз сильних і слабких сторін;
- в) оцінка факторів зовнішнього середовища, які впливають на конкурентів;
- г) аналіз їх майбутніх цілей та стратегій.

Аналіз стану основних конкурентів ускладнюється через труднощі зі збором інформації. Достовірні дані дають змогу якісно вивчити поточні стратегії конкурентів та оцінити їх слабкі й сильні сторони. Частковий же або повний брак інформації чи великий її обсяг у задачах з прийняття рішень можуть породжувати певну невизначеність: невизначеність стану зовнішнього середовища, невизначеність цілей, невизначеність дій [6, с. 113].

Важливим етапом фінансового аналізу у внутрішньому аудиті є характеристика операцій банку у часовому аспекті. Аналізують:

- а) поточний стан операцій;
- б) операції за певний період;
- в) планування операцій банку [9, 10].

Як зовнішні умови діяльності банку, так і процеси, що відбуваються всередині установи, є результатом складних і багатогранних взаємозв'язків численних факторів, причин, залежностей та закономірностей, більшість із яких мають випадкову (ймовірнісну) природу. А отже, робота банку значною мірою пов'язана з ризиком та невизначеністю. Відтак доволі конструктивними є ідеї стосовно використання в економіко-математичних моделях банківських структур інструментального апарату теорії ймовірностей, математичної статистики. Добре зарекомендували себе також методи щодо опису банку як сукупності стохастичних фінансових потоків.

Дослідження моделей поведінки обсягів ресурсів банку розпочнемо зі стохастичної моделі для окремого ресурсу [7, с. 152—163].

В основу моделі покладено умову можливості відстежування обсягів ресурсів через дискретні рівновіддалені

проміжки часу t . Позначимо через x_t обсяг ресурсу в момент часу t ; відповідно, x_0 — обсяг у початковий момент часу (передбачається, що $x_0 > 0$). Припустимо, що перехід обсягу ресурсу, котрий визначається дійсним числом $x_{t-1} > 0$ у момент часу $t = i - 1$, до ресурсу величиною $x_i > 0$, який відповідає моменту часу $t = i$, описується співвідношенням:

$$x_i = a_i \times x_{i-1}, \quad (1)$$

де $a_i > 0$ — позитивний коефіцієнт елементарного переходу від x_{i-1} до x_i , $i = 1, \dots, n, \dots$

Якщо всі незалежні випадкові величини $\tilde{a}_i$, $i = 1, \dots, n$ мають логарифмічно нормальний розподіл з параметрами μ, σ^2 ($\tilde{a}_i \in Ln(\mu, \sigma^2)$), то з формул:

$$s_{1,n}^2 = \exp \left[2 \sum_{i=1}^n \mu_i + 2 \sum_{i=1}^n \sigma_i^2 \right] - \exp \left[2 \sum_{i=1}^n \mu_i + \sum_{i=1}^n \sigma_i^2 \right], \quad (2)$$

$$\tilde{x}_n = x_0 \times \tilde{a}_{1,n}, \quad (3)$$

$$\bar{x}_n = M\tilde{x}_n = x_0 \times M\tilde{a}_{1,n} = x_0 \times m_{1,n}, \quad (4)$$

$$s_n = \sqrt{D\tilde{x}_n} = x_0 \times \sqrt{D\tilde{a}_{1,n}} = x_0 \times s_{1,n} \quad (5)$$

отримуємо такі співвідношення для прогнозного значення величини ресурсу на момент часу $t = n$:

$$\tilde{x}_n = x_0 \times \exp \left(n\mu + \frac{n\sigma^2}{2} \right) \quad (6)$$

і для стандартного відхилення цього прогнозу:

$$s_n = x_0 \times [\exp(2n\mu + 2n\sigma^2) - \exp(2n\mu + 2n\sigma^2)]^{1/2}. \quad (7)$$

Для даного випадку простої стохастичної мультиплікативної моделі динаміки ресурсу, коли всі коефіцієнти елементарних переходів незалежні й мають однаковий логарифмічно нормальний розподіл, можна запропонувати наведену нижче схему оцінювання параметрів μ, σ^2 .

Припустимо, що спостерігається ряд послідовних значень $x_0, x_1, \dots, x_k$ величини ресурсу. Вважаючи, що всі вони позитивні, обчислюємо ряд значень $a_1, \dots, a_n$ коефіцієнта елементарного переходу:

$$a_i = \frac{x_i}{x_{i-1}}, i = 1:k. \quad (8)$$

Згідно із запропонованою моделлю ряд значень $\ln a_i$, $i = 1:k$ можна розглядати як просту випадкову вибірку обсягу k з генеральної сукупності, що описується нормальним розподілом з математичним очікуванням μ , і з дисперсією σ^2 . Тому спроможною, незміщеною й ефективною оцінкою для параметра μ є вибіркове математичне очікування:

$$\bar{\mu} = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \ln a_i, \quad (9)$$

а спроможною і незміщеною оцінкою

для параметра σ^2 — вибіркова дисперсія:

$$\bar{\sigma}^2 = \frac{1}{k-1} \sum_{i=1}^k [\ln a_i - \bar{\mu}]^2. \quad (10)$$

Підставивши у формули (6), (7) оцінки $\bar{\mu}$, $\bar{\sigma}^2$ параметрів $\bar{\mu}$, $\bar{\sigma}^2$ відповідно, згідно з методом моментів одержуємо шукані емпіричні формули для прогнозової величини $\bar{x}_n$ ресурсу на момент часу $t = n$, а також для стандартного відхилення від цього прогнозу:

$$\bar{x}_n = x_0 \times \exp \left[n \left(\bar{\mu} + \frac{\bar{\sigma}^2}{2} \right) \right], \quad (11)$$

$$\bar{s}_n = x_0 \times \{ \exp[2n(\bar{\mu} + \bar{\sigma}^2)] - \exp[n(2\bar{\mu} + \bar{\sigma}^2)] \}^{1/2}. \quad (12)$$

Позитивною стороною побудованої вище стохастичної мультиплікативної моделі динаміки ресурсу є можливість її застосування як до різних видів фінансових ресурсів, так і до різних за масштабом часових інтервалів. Оскільки в даній моделі здійснюється лише “пасивне” відстежування змін під впливом поточних тенденцій та умов, то значення прогнозних величин $\bar{x}_n$ і $\bar{s}_n$ будуть справедливі за незмінності цих умов, тобто протягом певного обмеженого часового періоду.

Серйозною проблемою, яка виникає в ході практичної реалізації викладеної вище методики прогнозування динаміки фінансових ресурсів, є те, що інтервальні оцінки для можливих відхилень фактичних величин від прогнозних — дуже широкі. Крім того, величина $\bar{s}_n$, котра визначає дані оцінки, як правило, зростає дуже швидко зі збільшенням віддаленості кожного подальшого періоду. Все це дещо знижує цінність одержуваних результатів.

Зробимо висновок зі сказаного. Розрахунки можливих обсягів ресурсів є інформацією для стратегічного планування. Аналіз минулих та поточних фінансових даних про діяльність банку здійснюється з метою оцінки його функціонування та конкурентної позиції на майбутній період. Засто-

сування розглянутої методики внутрішніми аудитором доцільне в межах надання допомоги менеджменту банку в розробці планів майбутньої діяльності. Математичний апарат із використанням програмного забезпечення допомагає аудиторам обґрунтувати власні пропозиції шляхом розрахунків за даними звітності і подати результати реалізації запропонованої моделі у вигляді таблиць, графіків, діаграм. Незалежність від діяльності підрозділів, які здійснюють операції із залучення та розміщення коштів, забезпечить вищий ступінь об'єктивності наданої інформації. Сучасна економіка та банківська система потребують оптимального управління, застосованого на прогнозуванні стану кредитної установи на певний період часу (квартал, рік). Без такого прогнозу інформація є неактуальною, що призводить до неоптимального управління і втрати банком ринкових позицій.

Аналіз факторів впливу зовнішнього середовища на конкурентів, майбутніх цілей та можливостей стратегій конкурентів потребують від банківських аудиторів знання основних тенденцій та кон'юнктури ринку, вміння проводити порівняльний аналіз можливих варіантів дій суперників. Ефективно прогнозуючи вірогідні стратегії конкурентів, внутрішній аудит зможе дати менеджменту банку відповіді на такі запитання:

1. Які зовнішні фактори створюють конкуренту ринкові можливості, а які — можуть породити ринкову небезпеку?
2. Наскільки великий вплив цих факторів?
3. Які сильні та слабкі сторони конкурентів співвідносяться з ринковими можливостями та небезпекою?
4. Чи задоволений конкурент поточним станом справ?
5. Чого, виходячи зі своїх сильних

та слабких сторін, ринкових можливостей і небезпек, прагне конкурент?

6. Як змінюється у цьому аспекті його стратегія?

□

Література

1. Готовчиков И. Ф. Управление бизнес-структурами в условиях неопределенности // Бизнес и банки. — 2001. — № 47. — С. 4—5.
2. Готовчиков И. Ф. Анализ аналитических моделей управления в коммерческих банках // Бизнес и банки. — 2001. — № 45. — С. 1—2.
3. Готовчиков И. Ф. Аналитическое моделирование финансово-экономической деятельности банков // Бизнес и банки. — 2002. — № 23. — С. 5.
4. Кігель В. Р. Методи і моделі підтримки прийняття рішень у ринковій економіці: Монографія. — К.: ЦУЛ, 2003. — 202 с.
5. Киселева И. А. Коммерческие банки: модели и информационные технологии в процедурах принятия решений. — М.: Едиториал УРСС, 2002. — 400 с.
6. Киселева И. А. Моделирование оценки рисков в процессе принятия банковских решений // Аудит и финансовый анализ. — 2002. — № 1. — С. 113—119.
7. Коноховский П. В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности. — СПб: Питер, 2001. — С. 152—163.
8. Тагирбеков К. Р. Основы банковской деятельности (Банковское дело) / Под ред. Тагирбекова К. Р., - М.: Издательский дом “ИНФРА — М”, Издательство “Весь мир”, 2003. — 720 с.
9. Черкасов В. Е. Эффективность финансового анализа в банке — миф или реальность? // Бухгалтерия и банки. — 2002. — № 1. — С. 12—15.
10. Щербаков В. В. О методическом аппарате экономического анализа, используемого во внутрибанковском контроле // Бухгалтерия и банки. — 2001. — № 6. — С. 7—14.

Наприкінці XIX — на початку XX століття провідну роль у кредитній системі Російської імперії починають відігравати акціонерні комерційні банки. В Україні і за обсягом операцій, і за мережею своїх філіалів санкт-петербурзькі і московські банки значно переважають нечисленну групу малопотужних місцевих банків. Зокрема Санкт-Петербурзький міжнародний комерційний банк на 01.03.1914 р. мав на території України 36 філій, Об'єднаний — 33 філії, Азовсько-Донський комерційний — 23 філії, Російський для зовнішньої торгівлі і Російський торгово-промисловий банки — по 16 філій та інші.

На фото: Відділення Азовсько-Донського комерційного банку в Олександрівську (нині — Запоріжжя). Фото початку XX століття.

Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СЛУЖБИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

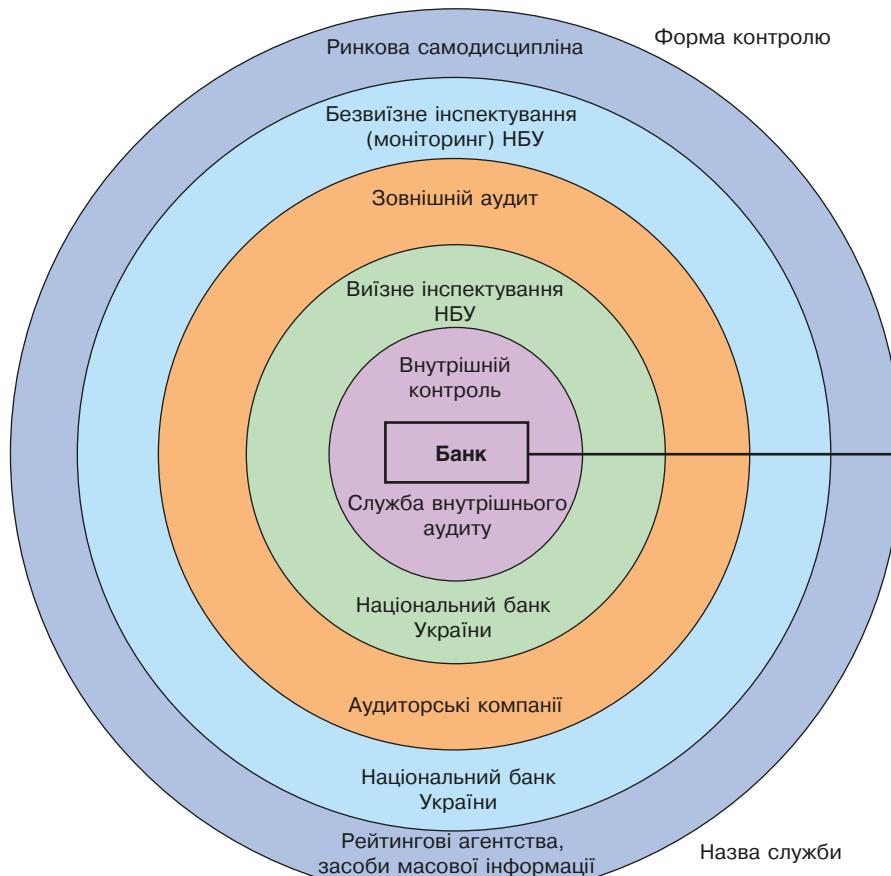
Будь-яка банківська установа в тій чи іншій країні, як правило, перебуває під наглядом спеціалізованих установ або служб. За ступенем доступу до інформації про фінансовий стан банку їх можна ранжувати так:

1. Служба внутрішнього аудиту банку (вона має найбільший доступ до внутрішньої інформації про фінансовий стан банківської установи);
2. Служба виїзного інспектування центрального банку;
3. Зовнішні незалежні аудитори;

4. Рейтингові агентства;
5. Служба безвиїзного інспектування (моніторингу) центрального банку;
6. Засоби масової інформації (див. схему 1).

Отже, нагляд за банками як суспільно-економічне явище є багаторівневою системою. Завдяки цьому окремі прорахунки, допущені на одному її рівні, можуть бути компенсовані та нівельовані на інших. Інакше кажучи, служби банківського нагляду мають принципову можливість узагальнювати й адекватно оцінювати інформацію, одержувану з різноманітних джерел, і робити на її основі єдину — об'єктивну оцінку фінансового стану банку (див. схему 2).

Схема 1. Багаторівневність банківського нагляду

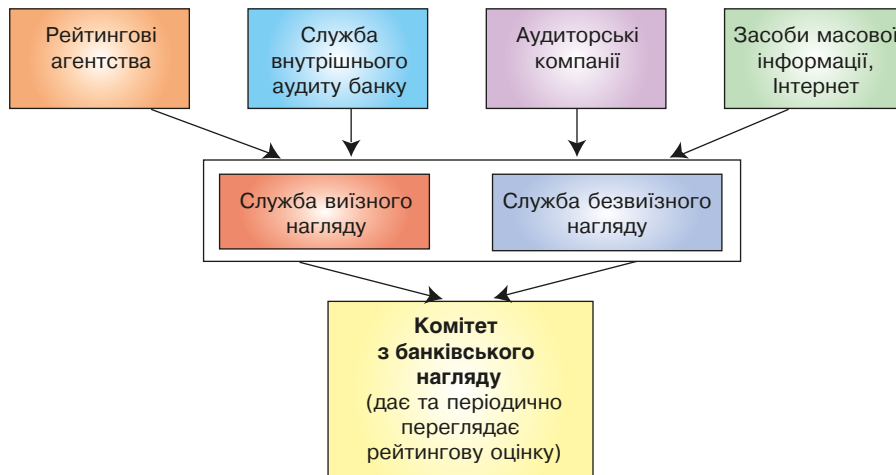
Руслан Гриценко

Кандидат економічних наук

Концепція банківського нагляду в кожній країні має свою специфіку, пов'язану як з історичним розвитком, так і зі структурою влади та банківської системи, зокрема — з кількістю, видами, розгалуженістю банківських установ та іншими факторами. Деякі центральні банки взагалі не мають власної служби виїзного інспектування і здійснюють банківський нагляд, покладаючись на інформацію зовнішніх аудиторів; окремі виконують цю функцію за допомогою наглядових підрозділів міністерства фінансів; практикуються й інші форми нагляду за кредитно-фінансовими установами. Так чи інакше перед кожним центральним банком час від часу постає завдання щодо удосконалення або визначення найбільш оптимальної структури та механізмів банківського нагляду з урахуванням історичних факторів розвитку та новітніх технологічних можливостей, що з'являються в цій сфері.

Проаналізуємо окремі тенденції, що намітилися в сучасній міжнародній практиці нагляду за банками з точки зору застосування кращого досвіду в нашій країні.

Схема 2. Основні джерела інформації служби банківського нагляду

Особливо важливим є встановлення моніторингу за інформаційним простором, передусім — Інтернетом, пресою, телебаченням, оскільки на сучасному етапі технологічного розвитку саме ці засоби комунікації можуть істотно впливати на фінансовий стан банків.

Важливим аспектом у роботі наглядової служби центрального банку є порівняння інформації, яка надходить власними каналами та від зовнішніх аудиторів, рейтингових агентств тощо. Суттєва розбіжність в оцінках, зроблених різними організаціями, установами та службою нагляду, може свідчити про наявність методологічних проблем і є підставою для ретельного аналізу факторів, що призводять до недооцінки або переоцінки фінансового стану банку.

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МОДЕЛІ “ПУБЛІЧНОЇ ПРОЗОРОСТІ І РИНКОВОЇ САМОДИСЦИПЛІНИ”

Останній світовий досвід переконує в необхідності ширшого застосування у сфері банківського нагляду елементів моделі “Публічної прозорості і ринкової самодисципліни”, успішно апробованої Базельським комітетом¹. Вона базується на механізмах самодисципліни, які апріорі діють на ринку у разі запровадження достатньої прозорості в діяльності банківських установ. Зазначені фактори сприяють ефективності банківського нагляду й стимулюють банки проводити виважену політику управління ризиками.

Механізм дії цієї моделі такий:

1. Робота і фінансовий стан кожного банку залежить від рівня довіри вкладників і кредиторів;

2. Рівень їх довіри залежить від прозорості діяльності банку, завдяки якій з'являється можливість робити обґрунтовані висновки щодо оцінки його фінансового стану та приймати відповідні інвестиційні рішення (вкласти чи не вкладати в цю банківську установу гроші);

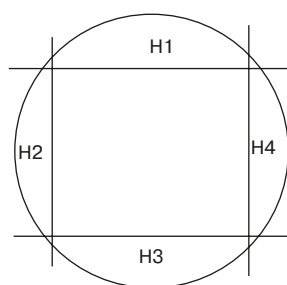
3. Чим нижчий рівень розкриття інформації про фінансовий стан банку, тим слабшою є довіра до нього з боку кредиторів;

4. Чим більшою є прозорість фінансового стану банку, тим більша до нього довіра і відповідно — ширші можливості залучати кошти. Однак у разі виникнення в банку проблем про них відразу дізнаються всі учасники ринку, що може призвести до стрімкої втрати клієнтів. До речі, саме ця загроза і є основним рушієм ринкової самодисципліни та головним фактором ефективності моделі, про яку йдеться.

Отже, банк, дбаючи про забезпе-

Застосування обмежувачих нормативів у банківській діяльності

чення умов для нормального функціонування, про довіру вкладників і кредиторів, повинен власними зусиллями підтримувати свій фінансовий стан на необхідному рівні. В іншому випадку ринкові механізми просто усунуть його з ринку.

У разі впровадження її елементів перед центральним банком зазвичай постає потреба розробляти низку нормативних документів щодо регламентації звітності та форм її розкриття. Проблема полягає у двоєдності цього завдання — необхідно забезпечити розкриття інформації, достатньої для адекватної оцінки загального фінансового стану банку та перспектив його розвитку, і водночас — збереження банківської таємниці щодо операцій та діяльності його клієнтів.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

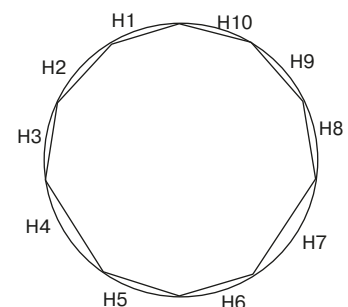
З метою удосконалення нормативного регулювання банківської діяльності варто було б розширити систему відповідних нормативів і показників. Це сприяло б підвищенню як ефективності нагляду, так і управління ресурсами з боку комерційних банків.

Серед основних переваг більшої кількості нормативів такі:

♦ у разі порушення центральний банк має змогу точніше визначити, проведення яких саме операцій призвело до виникнення проблеми в банку;

♦ у випадку зміни економічної ситуації на ринку з'являється більше можливостей адекватно змінити й систему нормативів.

Для більшої наочності скористаємося такою аналогією. Уявімо собі оптимальну сферу діяльності банківської установи у вигляді кола (див. малюнок). Обмежимо його чотирма прямими лініями, які в даному прикладі умовно вважатимемо нормативами. Зробивши це, змушені будемо відсікти доволі велику площу кола.

¹ Див. детальніше на сайті <http://www.bis.org/-/publ/bcb41.htm>

Вона — це ті операції та вкладення, від яких банки змушені відмовлятися, виконуючи вимоги чотирьох нормативів. А це не лише уникнення надмірного ризику, а й утрата певних можливих прибутків.

Якщо ж обмежити коло десятима лініями (умовно кажучи — десятима нормативами) площа відсікання буде значно меншою.

У принципі те ж відбувається в процесі застосування нормативів. Чим їх більше і чим більшою мірою вони специфіковані, тим ефективніше (тобто з більшою мірою свободи в діяльності банку, а отже, й з меншим негативним впливом на його прибутковість) можна регулювати діяльність банківських установ з метою уникнення надмірних ризиків.

Варто зазначити, що в сучасних умовах технологічного розвитку збільшення кількості нормативів не є якоюсь обтяжливою проблемою. Не ставиться питання і про додаткові обмеження банківської діяльності. Навпаки, мова йде про створення безпечних умов для надання банкам більшої свободи у проведенні прибуткових операцій, що не загрожувало б їм надмірними ризиками.

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ СЛУЖБИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

Структура банківського нагляду зазвичай визначається відповідною концепцією, якої дотримується та чи інша держава, а також особливос-

тями її банківської системи.

Серед основних параметрів структури банківської системи з точки зору організації нагляду такі:

- ◆ загальна кількість банківських установ різних форм власності;
- ◆ концентрація активів за банківськими установами;
- ◆ концентрація активів за регіонами;
- ◆ співвідношення банків резидентів і нерезидентів та їх активів.

За станом на початок 2005 року в Україні діяло 160 банків — юридичних осіб. Більшість із них (89 банків, або 56%, у яких зосереджено понад 50% активів банківської системи) розташована в місті Києві і Київській області. В 10 областях країни місцевих банків — юридичних осіб немає взагалі. Більшість банківських активів сконцентровано в десяти найбільших банках.

Ця специфіка вітчизняної банківської системи, очевидно, повинна враховуватися і в процесі формування структури банківського нагляду.

На нашу думку, варто було б диференціювати кадровий склад і принципи діяльності служб банківського нагляду в різних регіонах залежно від концентрації в них банків — юридичних осіб та банківських установ.

Якщо в області діють один-два місцевих банки, то чи доцільно створювати в ній таку ж службу нагляду, як і в регіоні з високою їх концентрацією?

Отже, є суттєві відмінності в процедурах та професійних вимогах до інспекторів, які здійснюють інспектування банків — юридичних осіб, та

спеціалістів, які інспектують банківські філії і відділення. До того ж важко підтримувати високі професійні навички інспекторів, які постійно інспектують лише один банк — юридичну особу. Це теж слід враховувати, розробляючи структуру регіональних служб банківського нагляду.

Інспекторів наглядових служб доцільно було б диференціювати на дві категорії: для інспектування банків — юридичних осіб та інших банківських установ — філій і відділень. Це сприяло б підвищенню якості та цілеспрямованості їх навчання, удосконаленню процедур інспектування, поліпшенню якості їх виконання; встановленню адекватного рівня оплати праці та системи стимулювання.

Узагальнюючи міжнародний та вітчизняний досвід формування структури служб банківського нагляду, аналізуючи основні тенденції, що намітилися в цій сфері, виділимо кілька, на наш погляд, ключових аспектів, які мали б знайти своє відображення в сучасній концепції організації роботи служби банківського нагляду. Серед них:

1. Багаторівневість системи нагляду за банками;
2. Вдосконалення системи нормативного регулювання;
3. Оптимізація кадрової структури банківського нагляду;
4. Посилення публічної прозорості фінансового стану банків та ширше застосування механізмів ринкової самодисципліни.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за лютий 2005 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	352.4889
2	986 BRL	100 бразильських реалів	196.7687
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	110.8489
4	410 KRW	1000 wonів Республіки Корея	5.1806
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.3590
6	981 GEL	100 грузинських ларі	291.4071
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	68.0054
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	90.4331
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	121.2320
10	356 INR	1000 індійських рупій	121.3707
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.5999
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.3627
13	196 CYP	100 кіпрських фунтів	1185.4653
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	12.9819
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1816.4041
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.5021
17	434 LYD	100 лівійських динарів	418.2557

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
18	470 MTL	100 мальтійських лір	1602.9756
19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	47.1018
20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	43.7616
21	554 NZD	100 новозеландських доларів	377.5466
22	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.9321
23	604 PEN	100 перуанських нових сол	162.4472
24	642 ROL	10000 румунських леїв	1.8336
25	705 SIT	100 словенських толарів	2.8833
26	682 SAR	100 саудівських ріялів	141.4260
27	760 SYP	100 сирійських фунтів	10.1744
28	901 TWD	100 нових тайванських доларів	16.6527
29	972 TJS	100 таджицьких сомоні	174.4704
30	952 XOF	1000 франків КФА	10.5103
31	152 CLP	1000 чилійських песо	9.1707
32	191 HRK	100 хорватських кун	91.2420
33	255	100 доларів США за розр. із Індією	424.3120

* Курс встановлено з 01.02.2005 року.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти				
			01.02.2005 р.	02.02.2005 р.	03.02.2005 р.	04.02.2005 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	410.8744	408.8979	410.6191	410.2512
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1000.1986	997.5798	1000.2428	999.7418
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8173	10.8166	10.8112	10.8102
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0244	0.0244	0.0244	0.0244
5	208 DKK	100 датських крон	92.9005	92.8544	93.0537	92.5901
6	840 USD	100 доларів США	530.3700	530.3400	530.1800	530.1300
7	233 EEK	100 естонських крон	44.1845	44.1549	44.2568	44.0493
8	352 ISK	100 ісландських крон	8.5214	8.5855	8.6267	8.5480
9	124 CAD	100 канадських доларів	427.6225	427.7063	429.4110	427.4775
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.0801	4.0783	4.0742	4.0754
11	428 LVL	100 латвійських латів	982.1667	983.9332	985.4647	981.7222
12	440 LTL	100 литовських літів	199.9811	200.1434	200.7117	199.9811
13	498 MDL	100 молдовських леїв	42.4666	42.4554	42.4388	42.4338
14	578 NOK	100 норвезьких крон	83.6970	83.2930	83.7427	83.4409
15	985 PLN	100 польських злотих	169.4205	170.5819	170.7353	172.7417
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8865	1.8964	1.8958	1.8926
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	324.0542	323.3520	324.1285	323.7608
18	703 SKK	100 словацьких крон	18.1121	18.1142	18.1655	18.0946
19	792 TRL	10000 турецьких лір	396.8641	398.3819	399.0251	400.3381
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.1994	10.1988	10.1958	10.1948
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	28.1489	28.1702	28.2433	28.2040
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4981	0.4981	0.4979	0.4979
23	203 CZK	100 чеських крон	22.9375	23.0077	23.0209	22.9244
24	752 SEK	100 шведських крон	75.9236	75.9661	76.2941	76.0454
25	756 CHF	100 швейцарських франків	446.8024	445.2655	445.9480	442.2910
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	64.0814	64.0778	64.0585	64.0524
27	392 JPY	1000 японських єн	51.2253	51.1153	51.1802	50.8501
28	978 EUR	100 євро	691.3373	690.8739	692.4681	689.2220
29	960 XDR	100 СПЗ	806.4244	806.0087	807.2660	805.5181
			15.02.2005 р.	16.02.2005 р.	17.02.2005 р.	18.02.2005 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	417.2019	416.1759	415.6157	416.3738
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	999.8155	1001.8445	999.4976	999.7911
3	031 AZM	10000 азербайджанських манатів	10.8173	10.8217	10.8255	10.8233
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0245	0.0244	0.0245	0.0245
5	208 DKK	100 датських крон	92.3136	92.6562	92.8405	92.8389
6	840 USD	100 доларів США	529.9400	529.9400	529.9100	529.9100
7	233 EEK	100 естонських крон	43.9184	44.0843	44.1631	44.1665
8	352 ISK	100 ісландських крон	8.4700	8.5073	8.5225	8.5189
9	124 CAD	100 канадських доларів	430.5596	429.7096	429.7815	429.2004
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.0686	4.0593	4.0578	4.0634
11	428 LVL	100 латвійських латів	975.9484	977.7491	981.3148	983.1354
12	440 LTL	100 литовських літів	198.6431	199.0310	199.0198	200.2456
13	498 MDL	100 молдовських леїв	42.4200	42.4111	42.4009	42.3918
14	578 NOK	100 норвезьких крон	81.6460	82.3901	82.6657	82.6029
15	985 PLN	100 польських злотих	171.3222	173.6144	172.4962	172.7035
16	643 RUB	10 російських рублів	1.8906	1.8912	1.8924	1.8925
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	322.8287	323.2135	323.2458	322.5916
18	703 SKK	100 словацьких крон	18.0289	18.1075	18.1499	18.1237
19	792 TRL	10000 турецьких лір	402.9632	404.8896	403.4816	403.7483
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	10.1912	10.1912	10.1906	10.1906
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	28.1317	28.2311	28.3372	28.4069
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4959	0.4959	0.4959	0.4959
23	203 CZK	100 чеських крон	22.8532	22.9304	22.9859	23.0467
24	752 SEK	100 шведських крон	75.5368	76.0446	76.1343	75.9001
25	756 CHF	100 швейцарських франків	442.0542	444.8120	446.7016	446.2742
26	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	64.0295	64.0295	64.0259	64.0259
27	392 JPY	1000 японських єн	50.4532	50.5622	50.4381	50.1492
28	978 EUR	100 євро	687.1732	689.7699	691.0026	691.0556
29	960 XDR	100 СПЗ	803.0063	803.0708	803.8464	804.8170

щодо іноземних валют, України щоденно (за лютий 2005 року)

Офіційний курс									
05.02.2005 р.	06.02.2005 р.	07.02.2005 р.	08.02.2005 р.	09.02.2005 р.	10.02.2005 р.	11.02.2005 р.	12.02.2005 р.	13.02.2005 р.	14.02.2005 р.
410.2512	410.2512	408.0211	409.7726	404.8987	406.2957	410.9624	410.9624	410.9624	414.4287
999.7418	999.7418	997.9712	991.4027	983.8638	986.2357	983.8615	983.8615	983.8615	987.7307
10.8102	10.8102	10.8140	10.8129	10.8077	10.8071	10.8113	10.8113	10.8113	10.8107
0.0244	0.0244	0.0245	0.0244	0.0244	0.0244	0.0244	0.0244	0.0244	0.0245
92.5901	92.5901	92.2823	91.4594	90.9110	90.8867	90.9906	90.9906	90.9906	91.5384
530.1300	530.1300	530.1000	530.0500	530.0100	529.9800	529.9700	529.9700	529.9700	529.9400
44.0493	44.0493	43.9011	43.5108	43.2365	43.2273	43.2773	43.2773	43.2773	43.5390
8.5480	8.5480	8.4303	8.4070	8.3334	8.3584	8.3898	8.3898	8.3898	8.4166
427.4775	427.4775	426.6217	423.2228	422.5250	424.0770	422.7914	422.7914	422.7914	426.1465
4.0754	4.0754	4.0783	4.0826	4.0776	4.0708	4.0776	4.0776	4.0776	4.0774
981.7222	981.7222	978.0443	969.0128	961.9056	963.6000	965.3370	965.3370	965.3370	970.5861
199.9811	199.9811	199.1360	197.3160	195.9661	196.4053	196.7077	196.7077	196.7077	197.6429
42.4338	42.4338	42.4314	42.4437	42.4405	42.4306	42.4251	42.4251	42.4251	42.4213
83.4409	83.4409	82.8393	81.5716	80.5747	80.9625	80.3206	80.3206	80.3206	80.8879
172.7417	172.7417	172.5455	171.8271	169.7160	168.2196	168.9604	168.9604	168.9604	169.3863
1.8926	1.8926	1.8943	1.8847	1.8803	1.8838	1.8870	1.8870	1.8870	1.8880
323.7608	323.7608	324.3018	323.4340	321.4410	321.3267	319.8444	319.8444	319.8444	320.5976
18.0946	18.0946	18.0560	17.8827	17.7812	17.7616	17.7821	17.7821	17.7821	17.8550
400.3381	400.3381	401.5336	402.7189	397.7568	397.8591	394.9736	394.9736	394.9736	401.1529
10.1948	10.1948	10.1942	10.1933	10.1925	10.1919	10.1917	10.1917	10.1917	10.1912
28.2040	28.2040	28.1760	27.9038	27.7074	27.6857	27.6995	27.6995	27.6995	27.8659
0.4979	0.4979	0.4979	0.4969	0.4968	0.4968	0.4968	0.4968	0.4968	0.4968
22.9244	22.9244	22.9251	22.7311	22.5871	22.5981	22.5789	22.5789	22.5789	22.6588
76.0454	76.0454	75.6060	75.0412	74.4369	74.5260	74.4849	74.4849	74.4849	74.8819
442.2910	442.2910	440.5770	436.6037	433.9072	434.2603	434.4000	434.4000	434.4000	438.0669
64.0524	64.0524	64.0488	64.0428	64.0379	64.0343	64.0331	64.0331	64.0331	64.0295
50.8501	50.8501	50.9913	50.8133	50.1672	50.1565	49.8046	49.8046	49.8046	50.0505
689.2220	689.2220	686.9036	680.7962	676.5048	676.3605	677.1427	677.1427	677.1427	681.2379
805.5181	805.5181	805.4725	800.5975	800.5371	797.0619	796.3869	796.3869	796.3869	798.7159
19.02.2005 р.	20.02.2005 р.	21.02.2005 р.	22.02.2005 р.	23.02.2005 р.	24.02.2005 р.	25.02.2005 р.	26.02.2005 р.	27.02.2005 р.	28.02.2005 р.
416.3738	416.3738	416.4856	417.8026	420.1636	419.0717	417.8446	417.8446	417.8446	414.6537
999.7911	999.7911	1002.6842	1003.9145	1011.2979	1011.4792	1012.5332	1012.5332	1012.5332	1011.4003
10.8233	10.8233	10.8277	10.8255	10.8322	10.8322	10.8364	10.8364	10.8364	10.8342
0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245	0.0245
92.8389	92.8389	92.8247	92.9336	93.9260	94.0174	94.4254	94.4254	94.4254	93.7426
529.9100	529.9100	529.9100	529.9100	529.9100	529.9100	529.9000	529.9000	529.9000	529.9000
44.1665	44.1665	44.1597	44.2139	44.6813	44.7152	44.9074	44.9074	44.9074	44.5856
8.5189	8.5189	8.5641	8.6583	8.6922	8.6933	8.7091	8.7091	8.7091	8.6941
429.2004	429.2004	430.4714	430.4097	431.4164	429.9921	425.5632	425.5632	425.5632	426.4662
4.0634	4.0634	4.0747	4.0734	4.0737	4.0731	4.0718	4.0718	4.0718	4.0715
983.1354	983.1354	984.9628	984.9628	992.3408	997.9473	997.9284	997.9284	997.9284	996.0526
200.2456	200.2456	200.6095	200.5032	202.3948	202.8674	203.0502	203.0502	203.0502	202.5534
42.3918	42.3918	42.3806	42.3677	42.3379	42.2920	42.2649	42.2649	42.2649	42.2255
82.6029	82.6029	83.3675	83.4950	84.5357	84.6971	85.3245	85.3245	85.3245	84.4415
172.7035	172.7035	173.1530	173.4828	176.2137	177.0210	178.3867	178.3867	178.3867	177.8129
1.8925	1.8925	1.8969	1.8968	1.9040	1.9040	1.9099	1.9099	1.9099	1.9079
322.5916	322.5916	323.4934	323.5874	325.5613	325.8232	325.5107	325.5107	325.5107	324.1698
18.1237	18.1237	18.1590	18.1794	18.3759	18.4538	18.5640	18.5640	18.5640	18.4271
403.7483	403.7483	405.4869	405.4610	408.3588	405.0719	409.8264	409.8264	409.8264	409.3975
10.1906	10.1906	10.1906	10.1906	10.1906	10.1906	10.1904	10.1904	10.1904	10.1904
28.4069	28.4069	28.4283	28.3931	28.7735	28.8940	29.0218	29.0218	29.0218	28.7937
0.4959	0.4959	0.4959	0.4950	0.4950	0.4950	0.4950	0.4950	0.4950	0.4950
23.0467	23.0467	23.1141	23.1200	23.4247	23.3720	23.5314	23.5314	23.5314	23.4705
75.9001	75.9001	76.0004	75.8550	76.8312	76.9004	77.4404	77.4404	77.4404	76.8940
446.2742	446.2742	446.4941	447.8523	454.5580	454.6365	456.5313	456.5313	456.5313	452.2322
64.0259	64.0259	64.0259	64.0259	64.0259	64.0259	64.0246	64.0246	64.0246	64.0246
50.1492	50.1492	50.2034	50.2176	50.8740	50.5338	50.5247	50.5247	50.5247	50.2821
691.0556	691.0556	690.9496	691.7975	699.1103	699.6402	702.6474	702.6474	702.6474	697.6134
804.8170	804.8170	803.9220	803.9220	810.4842	809.7461	811.0495	811.0495	811.0495	811.8012

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Історія і сучасність /

Неповторна архітектурна пам'ятка Львова

**Тамара
Смовженко**

Ректор Львівського банківського інституту Національного банку України. Доктор економічних наук, професор

**Зоряна
Комаринська**

Доцент кафедри суспільних наук Львівського банківського інституту Національного банку України. Кандидат історичних наук

Центральний вхід у будинок управління НБУ у Львівській області.

У цьому ошатному, вишуканому будинку, спорудженому в 1913–1914 роках, завжди розміщувалися фінансово-кредитні установи: спершу, за часів Австро-Угорської імперії, — Кредитне товариство землевласників, у роки радянської імперії — Львівська обласна контора Держбанку СРСР, зі здобуттям Україною державної незалежності тут функціонує управління НБУ у Львівській області. Відрадно, що впродовж довгих років вдалося зберегти не лише первозданий вигляд самої будівлі, а й той неповторний дух, який властивий цьому важливому осередку фінансового та банківського життя краю. Про історію спорудження та архітектурні достоїнства видатної пам'ятки Львова — у дослідженні Тамари Смовженко та Зоряни Комаринської.

Львів середини XIX — початку XX століть був важливим фінансовим центром західноукраїнських земель, які на той час перебували під владою Австро-Угорської імперії.

За даними наукових досліджень, до 1939 року (коли в краї було встановлено радянську владу та націоналізовано всі банківські установи) у Львові

Будинок управління НБУ у Львівській області.

функціонувало близько 80 банківських установ. У місті є вулиці щодо цього вельми показові — саме вони були в минулому осередком банківського життя краю. Так, на нинішній вулиці Січових Стрільців наприкінці XIX — на початку XX століть налічувалося 20 банків, на проспекті Свободи — 15, на вулиці Коперника — 7 [1, с. 55]. Наша розповідь — про одну з примітних банківських будівель, котра донині є окрасою вулиці Коперника і в приміщенні якої сьогодні працює управління Національного банку України у Львівській області.

Вулиця Коперника — з числа найпопулярніших і найпрестижніших вулиць центру сучасного Львова. Її забудова почалася ще у XV столітті. Ім'я славетного польського астронома Коперника носить із 1871 року й, до слова, за жодної влади її не перейменовували.

У другій половині XIX — на початку XX століть вулицю інтенсивно забудовують. Тут з'являються численні крамниці, фінансові установи, мешкають відомі городяни. З набуттям статусу однієї із центральних у Львові вулиця Коперника стала приваблювати банкірів.

Спочатку тут постав будинок торговельно-банківської фірми “Гауснер і Віоланд” (1809—1811), який із 1849 по 1939 рік належав Кредитному товариству землевласників (Галицькому земельному кредитному товариству). Будинок починає парну сторону вулиці Коперника (№ 2). Це була, власне, перша суто львівська фінансова установа. Товариство отримало патент 3 листопада 1841 року, а безпосередню діяльність розпочало з 1843-го. Його метою було надання довготермінових позик на іпотеки земельних маєтків Галичини з однопроцентною амортизацією.

Із 1849 року товариство розміщувалося в ошатній будівлі, створеній у стилі ампір. Його фасад оздоблений рельєфами міфологічної тематики (“Викрадення Єлени”, “Еней рятує батька”, “Амур і Психея”, “Викрадення сабінянок”) роботи відомих львівських скульпторів Гартмана Вітвера та Антона Шімзера. Невідомий автор цього проекту вочевидь зазнав

Голова Меркурія на фронтоні будинку, де нині міститься управління НБУ у Львівській області (вул. Коперника, 4).

Будинок по вул. Коперника, 4, де з 1914 року розміщувалося Кредитне товариство землевласників Галичини.

впливу тогочасного віденського будівництва, яке розвивалося в руслі ренесансних традицій [2, с. 86, 90].

1910 року Кредитне товариство землевласників вирішило добудувати до існуючої будівлі нову, для чого придбало та зруйнувало чотири старі будинки XIX ст. на вулиці Коперника, що мали номери 4, 6, 8 і один на нинішній вулиці Банківській (№ 2/4).

Було організовано конкурс на кращий проект майбутньої будівлі товариства. Після ретельного відбору та опрацювання кількох найбільш вдалих проектів 1912 року затвердили проект архітектора Альфреда Захаре-

вича. Зміни у ході будівництва стосувалися лише зменшення алегоричних скульптурних елементів.

Архітектор А. Захаревич у своїй творчості прагнув поєднувати класичну стилістику з функціонально-конструктивною структурою споруд. Хоча в той час модним і доволі поширеним в архітектурі було вільне застосування прийомів, властивих різним стилям, напрямам і течіям європейського модерну. Характерним творчим почерком позначені й інші роботи відомого архітектора [2, с. 124].

Будинок банківської установи було зведено у 1913—1914 рр., ще до початку Першої світової війни. Вважається, що споруджено його в стилі поєднання пізнього модерну (сецесії) з неокласицизмом.

Скульптурне оздоблення головного та бокового фасадів виконав 1913 року Зигмунт Курчинський. Вони оздоблені іонійськими пілястрами, нішами з великими вазами, ліпним декором; а вгорі, на аттиках, — зображенням голів коней, на фронтоні будинку — гігантськими торсами Меркурія, бога торгівлі у римській міфології.

У внутрішніх конструкціях споруди, серед іншого, використано новітні для того часу будівельні матеріали — залізобетон, скляні плити.

У вестибюлі — металеві каміни, прикрашені модерними мозаїчними вставками. На першому поверсі розташоване просторе приміщення — нині зал засідань. Одну з його стін прикрашає великий фриз із декоративним панно роботи Зигмунта Розвадовського під

Фрагмент фасаду будинку колишнього Трієстського страхового товариства (вул. Коперника, 3).

назвою “Плоди землі” (1913 р.) [3].

На другому поверсі споруди знаходиться найцікавіше приміщення банку — головний операційний зал, виконаний із застосуванням новаторських конструкцій — скляних склепінь і скляної підлоги. На думку фахівців, саме до такого вирішення архітектора підштовхнув виконаний подібним чином інтер'єр віденської Поштової ощадної каси, здійснений за проектом архітектора Отто Вагнера. Орнаментальні розписи (припускають, що їх автором є

Вулиця Коперника (будинки 4—12). Малюнок.

Головний операційний зал управління НБУ у Львівській області виконано із застосуванням новаторських конструкцій — скляних склепінь і скляної підлоги.

Каєтан Стефанович), розміщені під стелею, становлять своєрідне арабесково-рослинне доповнення до малюнка простих скляних поверхонь.

Зазначимо, що Альфред Захаревич є також автором будинку Трієстського страхового товариства, спорудженого у 1908—1910 рр. на тій же вулиці Коперника, напроти будівлі сучасного управління НБУ у Львівській області. Нині тут знаходиться вищий навчальний заклад — Державна фінансова академія Міністерства фінансів України. Збудована у стилі пізнього модерну, ця споруда, крім численних цікавих елементів оздоблення, привертає увагу чотирма монументальними алегоричними фігурами та

маскаронами, які символізують Гордість, Пересиченість, Подив та Іронію, а також горельєфом “Піклування” [4, с. 4—5]. Донині у Львові побутує легенда, пов’язана із цими алегоричними скульптурними образами: вони нібито мали нагадувати власникові банку на протилежному боці вулиці (будинок № 4) про брата, якому той відмовив у позичці. Та, мабуть, це лише гарна легенда.

Повертаючись до об’єкта нашого дослідження, можна з приємністю зазначити, що в цій добротній, добре доглянутій та збереженій будівлі, як і в минулому, так і тепер знаходиться банківська установа. Управління Національного банку України у Львів-

ській області зуміло зберегти не лише первозданну ошатність і вишуканість будинку, а й неповторний дух цього важливого осередку фінансового та банківського життя Львівщини.

Література

1. Банки Львова: минуле і сучасне: Монографія / За ред. Я.Грудзевича та З.Комаринської. — Львів, 2002.
2. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустрічі зі Львовом: Путівник. — Львів, 1987.
3. Банки Львова. Календар за 1998 рік. Автор-упорядник І.Котлобулатова. — Л.: Центр Європи, 1998.
4. Бірюльов Ю. Вулиця фінансистів, аристократів, митців // Галицька брама. — 1998. — № 11.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2005 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені за період із 1 лютого по 1 березня 2005 р.¹

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Акціонерний комерційний банк “Форум”	БАТ	270 000 000	31.01.1994 р.	231	м. Київ, бул. Верховної Ради, 7
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк “Столиця”	ТОВ	22 400 000	10.03.2004 р.	290	м. Київ, просп. Героїв Сталінграда, 12-г
Дніпропетровська область					
Закрите акціонерне товариство комерційний банк “ПриватБанк”	ЗАТ	1 130 000 000	19.03.1992 р.	92	м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Перемоги, 50
Закрите акціонерне товариство “Фінансовий Союз Банк”	ЗАТ	35 026 310	23.06.1994 р.	248	м. Дніпропетровськ, вул. Артема, 94
Запорізька область					
Акціонерний банк “Муніципальний”	БАТ	25 000 000	21.10.1991 р.	45	м. Запоріжжя, вул. 40 років Радянської України, 60-б
АР Крим і м. Севастополь					
Акціонерний Банк “Морський”	БАТ	23 961 275	17.05.1994 р.	246	м. Севастополь, вул. Брестська, 18-а

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Відкрите акціонерне товариство “Державний експортно-імпортний банк України”	м. Київ, вул. Горького, 127	2	25.12.2001 р.	2–3	15.02.2005 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,9,+10, 11,12,13,14,15,17,18, 19,20,21,22	
Товариство з обмеженою відповідальністю “АРТЕМ-БАНК”	м. Київ, вул. Артема, 103	203	17.02.2003 р.	203–4	25.02.2005 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,+15,18,19,20,+21, +22,+23	

1	2	3	4	5	6	7	8
Івано-Франківська область							
Відкрите акціонерне товариство "Акціонерний комерційний банк "Прикарпаття"	м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 7	96	25.12.2001 р.	96-2	15.02.2005 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,+9,12,13,14,15,17,18,19,20,21,22	
АР Крим і м. Севастополь							
Відкрите акціонерне товариство "Об'єднаний комерційний банк"	м. Сімферополь, вул. К.Лібкнехта, 5	120	26.10.2001 р.	120-1	26.10.2001 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13,14,15,17,18,19,20,21	Обмежено до 15.08.2005 р. приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб як у грошовій одиниці України, так і в іноземній валюті на рівні їх фактичного сумарного обсягу (без урахування нарахованих витрат), що склався в банку на визначену дату; обмежено до 08.08.2005 р. здійснення активних операцій як у грошовій одиниці України, так і в іноземній валюті на рівні їх фактичного сумарного обсягу, що склався на визначену дату в частині: надання кредитів; збільшення дебіторської заборгованості; надання гарантій та поручительств; продовження (перенесення) строку сплати відсотків за кредитними договорами; зупинено до 08.08.2005 р.: кредитні операції у частині надання кредитів на придбання активів банку; операції з цінними паперами
Одеська область							
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "ФЕБ"	м. Одеса, просп. Академіка Глушка, 13	143	24.09.2002 р.	143-2	23.01.2003 р.	1,2,3,5,6,7,8,13,14,18,19,20,21	
Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "СоцКом Банк"	м. Одеса, вул. Заньковецька, 7	205	20.05.2003 р.	205-3	02.02.2005 р.	1,2,3,5,6,7,8,12,13,+14,+15,18,19,20,+22	

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2005 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісій з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. **Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:** 1Н — надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. **Операції, які банки мають право здійснювати за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:** **Операції з валютними цінностями:** 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках; 12 — емісія власних цінних паперів; 13 — організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 14 — здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андерайтинг); 15 — здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; 16 — здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та інших грошових лотерей; 17 — перевезення валютних цінностей та інкасація коштів. **Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:** 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. **Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:** 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту державної реєстрації та ліцензування НБУ
Олена Сілецька.

Монети України

Про введення в обіг ювілейної монети “Павло Вірський”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 21 лютого 2005 року ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 100-річчю від дня народження українського балетмейстера, народного артиста СРСР Павла Павловича Вірського, який зробив істотний внесок у розвиток танцю, збагативши його віртуозними хореографічними елементами. Балетмейстер Одеського, Дніпропетровського, Харківського і Київського театрів опери та балету, художній керівник (1955—1975) Ансамблю танцю УРСР (з 1977 року — його імені), Вірський у своїй творчості утверджував принципи театралізації народного танцю, який органічно поєднував із класичним.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спе-

ціальний антициркулейтед, маса — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі півколом розміщено написи **УКРАЇНА** (вгорі), **2 ГРИВНІ** та логотип Монетного двору Національного банку України (внизу). В обрамленні намистового кола зображено композицію, яка символізує український танок (квіти зі стрічками), в середині якої — малий Державний герб України, над ним — рік карбування монети: **2005**.

На реверсі розміщено портрет П.Вірського у профіль, ліворуч — роки життя: **1905 / 1975**, унизу півколом — напис **ПАВЛО ВІРСЬКИЙ**.

Художник — Юлія Скоблікова. Скульптори — Володимир Атаманчук, Святослав Іваненко.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Павло Вірський” є дійсним

платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові

рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг ювілейної монети “Максим Рильський”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 21 лютого 2005 року ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 110-річчю від дня народження класика української літератури ХХ століття, перекладача, ученого, громадського діяча Максима Тадейовича Рильського. Багатогранна спадщина видатного поета (“Троянди й виноград”, “Далекі небосхили”, “Голосіївська осінь” тощо) піднесла сучасну українську літературу на вершини світового письменства.

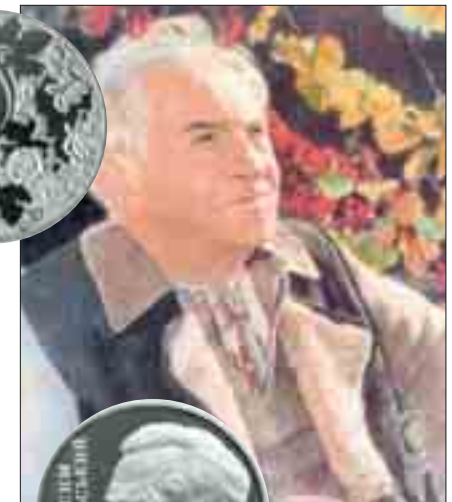
Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — антициркулейтед, маса — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено стилізовану композицію, у якій переплелися троянди й виноград, ліворуч — написи: **УКРАЇНА / 2 ГРИВНІ**, над ними — логотип Монетного двору Національного банку України, під написами — малий Державний герб України та рік карбування монети — **2005**.

На реверсі зображено портрет М.Рильського, ліворуч від нього — вертикально розміщений напис: **МАКСИМ / РИЛЬСЬКИЙ**, під яким — роки життя: **1895/1964**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптори — Володимир Дем'яненко, Роман Чайковський.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Максим Рильський” є дійсним пла-

тижним засобом України та обов'язкова до приймання без

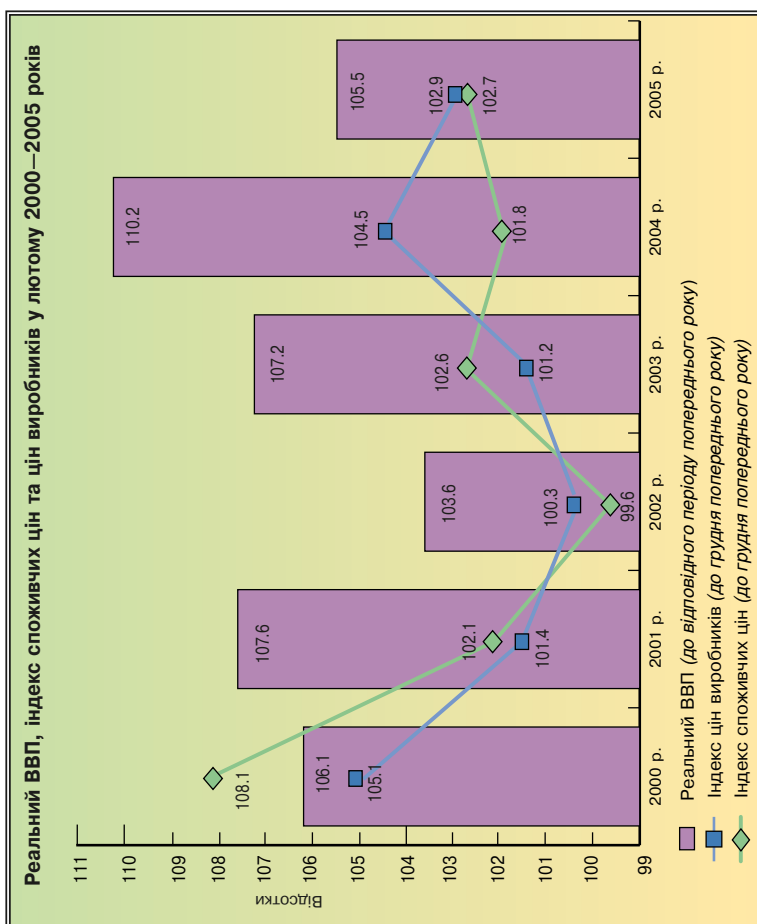
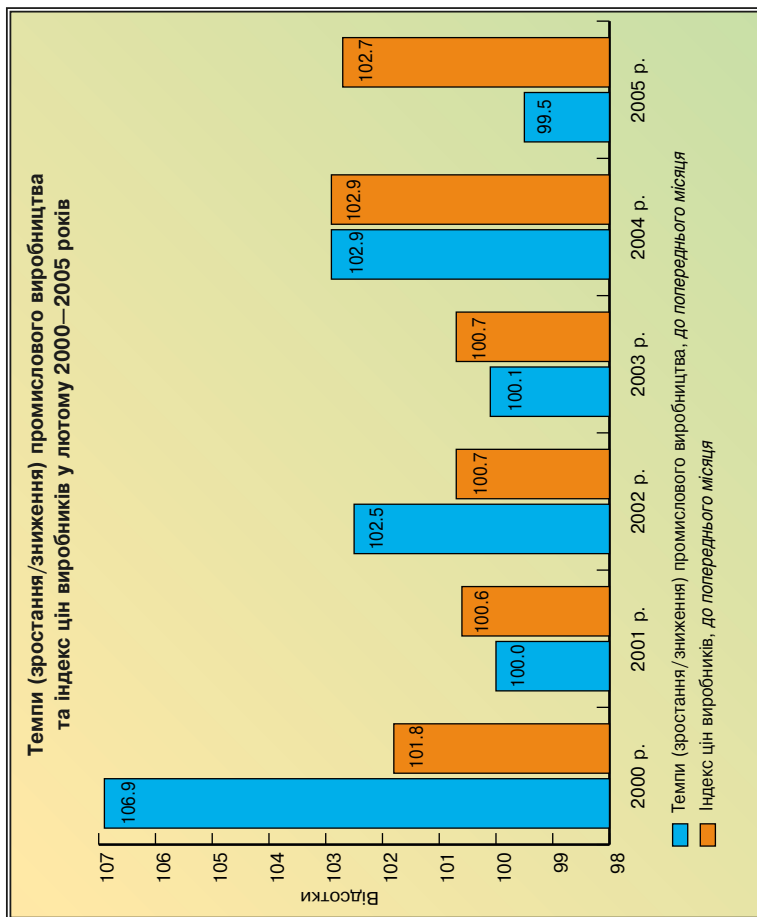
будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Основні макроекономічні показники розвитку України у лютому 2000–2005 років

Відсотки

Показники	Лютий 2000 р.	Лютий 2001 р.	Лютий 2002 р.	Лютий 2003 р.	Лютий 2004 р.	Лютий 2005 р.
Реальний ВВП (до відповідного місяця попереднього року)	108.8	106.2	104.0	106.7	111.5	104.5
Реальний ВВП (кумулятивно)	106.1	107.6	103.6	107.2	110.2	105.5
Темпи (зростання / зниження) промислового виробництва (до попереднього місяця)	106.9	100.0	102.5	100.1	102.9	99.5
Темпи (зростання / зниження) промислового виробництва (кумулятивно)	110.8	117.2	106.3	111.1	118.9	107.3
Індекс споживчих цін (до попереднього місяця)	103.3	100.6	98.6	101.1	100.4	101.0
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	108.1	102.1	99.6	102.6	101.8	102.7
Індекс цін виробників (до попереднього місяця)	101.8	100.6	100.7	100.7	102.9	102.7
Індекс цін виробників (до грудня попереднього року)	105.1	101.4	100.3	101.2	104.5	102.9

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту статистики та звітності Національного банку України.

ЕКСКЛЮЗИВ

Основні показники діяльності банків України на 1 березня 2005 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2001 р.	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.03. 2005 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	195	189	182	179	182	185
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	9	12	8	4	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	38	35	24	20	20	20
4	Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	161
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	22	21	20	19	19	19
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	6	7	7	7	7
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	9.6	9.5
Активи, млн. грн.							
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	39 866	50 785	67 774	105 539	141 497	146 709
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	37 129	47 591	63 896	100 234	134 348	139 296
2	Високоліквідні активи	8 270	7 744	9 043	16 043	23 595	25 878
3	Кредитний портфель	23 637	32 097	46 736	73 442	97 197	98 875
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	18 216	26 564	38 189	57 957	72 875	74 198
3.2	кредити, надані фізичним особам	941	1 373	3 255	8 879	14 599	14 678
4	Довгострокові кредити	3 309	5 683	10 690	28 136	45 531	47 252
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	2 761	5 125	9 698	23 239	34 693	35 568
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	2 679	1 863	2 113	2 500	3 145	3 400
6	Вкладення в цінні папери	2 175	4 390	4 402	6 534	8 157	8 994
7	Резерви за активними операціями банків	2 737	3 194	3 905	5 355	7 250	7 516
	Відсоток виконання формування резерву	61.5	85.4	93.3	98.2	99.7	99.9
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 336	2 963	3 575	4 631	6 367	6 572
Пасиви, млн. грн.							
1	Пасиви, всього	37 129	47 591	63 896	100 234	134 348	139 296
2	Балансовий капітал	6 507	7 915	9 983	12 882	18 421	19 138
2.1	У тому числі: статутний капітал;	3 671	4 573	5 998	8 116	11 605	11 929
2.2	частка капіталу в пасивах (капіталоємність)	17.5	16.6	15.6	12.9	13.7	13.7
3	Зобов'язання банків	30 622	39 676	53 913	87 352	115 926	120 159
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання	13 071	15 653	19 703	27 987	40 128	41 283
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	2 867	4 698	6 161	10 391	15 377	15 147
3.2	Вклади фізичних осіб	6 649	11 165	19 092	32 113	41 207	47 109
3.2.1	із них строкові вклади фізичних осіб	4 569	8 060	14 128	24 861	33 204	37 790
Довідково							
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	5 148	8 025	10 099	13 274	18 188	19 761
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	15.53	20.69	18.01	15.11	16.81	17.70
3	Доходи, млн. грн.	7 446	8 583	10 470	13 949	20 072	3 690
4	Витрати, млн. грн.	7 476	8 051	9 785	13 122	18 809	3 293
5	Результат діяльності, млн. грн.	-30	532	685	827	1 263	397
6	Рентабельність активів, %	-0.09	1.27	1.27	1.04	1.07	...
7	Рентабельність капіталу, %	-0.45	7.50	7.97	7.61	8.43	...
8	Чиста процентна маржа, %	6.31	6.94	6.00	5.78	4.90	4.89
9	Чистий спред, %	7.10	8.45	7.20	6.97	5.72	5.72

Матеріал надано управлінням аналізу звітності та оперативного моніторингу НБУ.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у лютому 2005 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України в лютому 2005 р. (в розрізі інструментів)		
Відсотки		
Показники	2005 р.	У тому числі за лютий
Обсяги рефінансування банків, усього	100.0	100.0
У тому числі через:		
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	61.4	—
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	22.6	100.0
— операції прямого РЕПО	13.0	—
— стабілізаційний кредит	3.0	—

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України в лютому 2005 р.		
Відсотки		
Показники	2005 р.	У тому числі за лютий
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	17.9	15.0
У тому числі за:		
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	20.0	—
— кредитами, наданими шляхом проведення тендера	15.0	15.0
— операціями прямого РЕПО	14.0	—
— стабілізаційним кредитом	15.0	—

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у лютому 2005 р.*		
Відсотки річні		
Показники	Лютий 2005 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	2.60	
за кредитами, отриманими від інших банків	2.76	
за депозитами, розміщеними в інших банках	5.52	
за депозитами, залученими від інших банків	4.18	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	16.84	
за депозитами	9.98	

* За щоденною звітністю банків; з урахуванням вартості пролонгованих кредитів (депозитів).

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у січні — лютому 2005 р.*			
Агрегати грошової маси	01.01.2005 р.	01.02.2005 р.	01.03.2005 р.
Готівка. Гроші поза банками			
M0, % до початку року	100.0	96.0	98.7
M0 + переказні кошти в національній валюті			
M1, % до початку року	100.0	96.8	100.0
M1 + переказні кошти в іноземній валюті та інші кошти			
M2, % до початку року	100.0	100.0	104.1
M2 + цінні папери власного боргу банків			
M3, % до початку року	100.0	100.0	104.1

* Агрегати грошової маси перераховано за новою методологією.

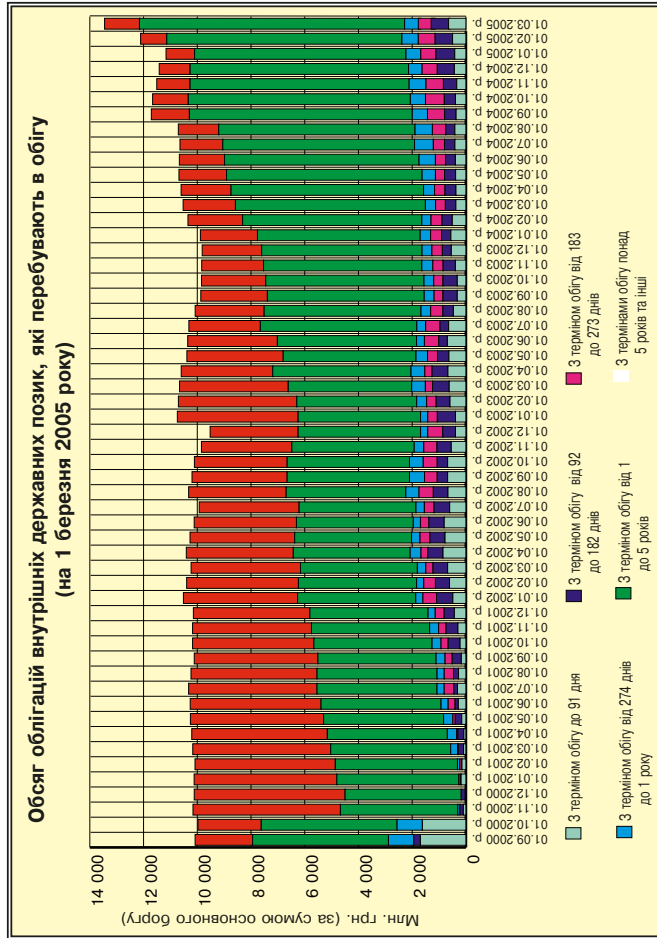
Примітка. Облікова ставка Національного банку України в лютому 2005 р. не змінювалася і починаючи з 9 листопада 2004 р. становить 9% річних.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у лютому 2005 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у лютому 2005 року							
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати		
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.
5	02.02.2005 р.	1 000 000	1 000	29.85	30.12.2009 р.	1 000 000	1 086 613.04
							9.99
							9.82

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за лютий 2005 року		
Період	Обсяг розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.
Січень	1 044 500	1 056 483.99
Лютий	1 000 000	1 086 613.04
Березень		
I квартал	2 044 500	2 143 097.02
Квітень		
Травень		
Червень		
II квартал		
I півріччя	2 044 500	2 143 097.02
Липень		
Серпень		
Вересень		
III квартал		
Жовтень		
Листопад		
Грудень		
IV квартал		
Усього з початку року	2 044 500	2 143 097.02

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Николай Фатеев, Лариса Галаяпа. *Мировой рынок драгоценных металлов.*

Анализ тенденций в сфере спроса и предложения, ценообразования на мировом рынке драгоценных металлов.

Валерий Галасюк, Виктор Галасюк. *Оценка имущества ликвидируемых банков по ликвидационной стоимости.*

Обосновывается необходимость проведения оценки имущества ликвидируемых предприятий, в частности — банков по ликвидационной, а не рыночной стоимости.

Игорь Гиленко — “Финансист года — 2004”.

Сообщение о церемонии чествования победителей и лауреатов общенациональной программы “Человек года — 2004”.

Виктор Лапин. *Мотивация работы по охране труда и ее экономические аспекты в банковском учреждении.*

Анализируются особенности охраны труда в банковских учреждениях, а также формулируется системный подход, позволяющий эффективно функционировать в них всем элементам охраны труда.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные за период с 1 февраля по 1 марта 2005 г., а также изменения и дополнения к перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные за период с 1 февраля по 1 марта 2005 г.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 марта 2005 года.

Владимир Харченко. *Итоги деятельности банков Украины на рынке платежных карточек в 2004 году.*

Анализируется развитие рынка платежных карточек в Украине в течение 2004 года по таким направлениям, как эмиссия, инфраструктура приёма, эквайринг и использование карточек.

Светлана Компаниец. *Перспективы развития Национальной системы массовых электронных платежей.*

Отчет о проведенном в НБУ заседании круглого стола, посвященном обсуждению перспектив развития НСМЭП.

Надежда Гришук. *Правовое регулирование ипотечного кредитования и ипотечных рынков в Украине.*

Проанализированы основные положения законодательства, регулирующего правоотношения в сфере ипотеки и ипотечного кредитования в Украине, обращено внимание на новые виды ценных бумаг и схемы их использования в процессе кредитования, раскрыты некоторые существующие проблемы рынка ипотеки.

Василий Фурман. *Перспективы создания альянсов страховых компаний и банков в Украине.*

Утверждается, что альянсы между банками и страховыми компаниями окажут положительное влияние на развитие страхового рынка Украины, повысят роль страховиков в инвестировании экономики.

Виталий Батковский. *Проблемы кредитования малого предпринимательства.*

Анализируется спектр финансовых инструментов и кредитных продуктов, которые могут обеспечить надлежащее развитие малого предпринимательства в Украине.

Игорь Лютий, Ольга Юрчук. *Финансовая стабильность банков как основа развития рынка финансовых услуг.*

Анализируются современное состояние банковского сектора и роль банков на этапе развития переходной экономики. Предлагаются подходы к созданию методологии оценки финансовой стабильности отдельных финансовых структур и банковской системы в целом.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в феврале 2005 года.

Объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенные процентные ставки по кредитам, предоставленным Национальным бан-

ком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.03.2005 г.

Игорь Бритченко, Роман Перепелица. *Роль коммерческих банков в развитии фондового рынка Украины.*

Подробно описана роль банков как эмитентов, инвесторов и профессиональных участников на рынке ценных бумаг.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в феврале 2005 года.

Татьяна Унковская. *Взаимосвязь процентных ставок в контексте монетарной трансмиссии и оптимизации политики рефинансирования.*

Анализируются актуальные проблемы монетарной политики, в частности звенья трансмиссионного механизма, обеспечивающие связь между процентными ставками различных сегментов финансового рынка. Предложена динамичная модель оптимизации политики рефинансирования центрального банка с позиции достижения целевого уровня краткосрочных ставок межбанковского рынка.

Основные макроэкономические показатели развития Украины в феврале 2000—2005 годов.

Людмила Снегурская. *Операции банков по андеррайтингу и их учет.*

Проанализировано развитие в практике украинских банков одного из видов нетрадиционных банковских услуг — андеррайтинга. По мнению автора, андеррайтинг в Украине успешно развивается и имеет хорошие перспективы для дальнейшего развития.

Денис Попов, Роман Лысенко. *Международный опыт построения системы оценки финансовой стойкости как элемента общегосударственного управления экономикой страны.*

Проанализировав мировой опыт, авторы предлагают разработать единую систему оценки финансового сектора Украины на основе рассчитываемых показателей и индикаторов его финансовой стойкости.

Анна Билокин. *Применение экономико-математических моделей во внутрибанковском аудите.*

Предлагается использовать во внутреннем аудите методы изучения закономерностей процессов, происходящих внутри финансовых институтов — инструментальный аппарат теории вероятности, математической статистики, описания банка как совокупности стохастических финансовых потоков.

Руслан Грищенко. *Теоретические аспекты организации банковского надзора в современных условиях.*

Анализируются отдельные тенденции, наметившиеся в современной международной практике банковского надзора. Излагаются пути совершенствования структуры соответствующих отечественных служб.

Общий внешний долгосрочный долг Украины по кредитам в иностранной валюте (по состоянию на 31.12.2004 г.).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за февраль 2005 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за февраль 2005 года).

Тамара Смовженко, Зоряна Комаринская. *Неповторимый архитектурный памятник Львова.*

Фотоочерк о здании управления Национального банка Украины во Львовской области, сооруженном в 1913—1914 годах для Кредитного общества землевладельцев и являющегося и сегодня украшением центральной части города.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Павло Вірський”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 100-летию со дня рождения украинского балетмейстера Павла Вирского (серия “Выдающиеся личности Украины”). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Максим Рильський”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной 110-летию со дня рождения выдающегося украинского поэта Максима Рильского (серия “Выдающиеся личности Украины”). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

ANNOTATIONS

Mykola Fatieiev, Larysa Haliapa. *The world precious metal market.*

Discussed are the trends in supply and demand and price setting on the world precious metal market.

Valerii Halasiuk, Viktor Halasiuk. *Assessment of the property of banks at the stage of liquidation at liquidating value.*

Substantiated is the necessity of assessing the property of banks at the stage of liquidation at liquidating rather than market value.

Ihor Hylenko, the "Financier of the Year"

Report on the celebration in honor of the winners and laureates of the national program "2004 Man of the Year".

Viktor Lapin. *Safety arrangements and their economic peculiarities in a banking institution.*

Discussed are the peculiarities of safety arrangements in banking institutions. Given is the systematic approach allowing all the elements of safety arrangements to operate effectively.

Amendments to the State Register of Banks and to the list of transactions for whose performance banks were granted a banking license and NBU permission in writing made over a period from 1 February to 1 March 2005.

Major indicators of the activities of Ukrainian banks as of 1 March 2005.

Volodymyr Kharchenko. *Results of banking activities in the payment card market in 2004.*

Discussed is the development of the payment card market in 2004, namely, in the areas of issue, acceptance, acquiring and use of cards.

Svitlana Kompaniets. *Prospects for development of the National System of Mass Electronic Payments.*

Report on the round table meeting dedicated to the NSMEP development held in the NBU.

Nadiia Hryshuk. *Legal framework for mortgage lending and mortgage markets in Ukraine.*

Discussed are the main provisions of the laws regulating legal relationship in mortgage and mortgage lending in Ukraine. Attention is drawn to new securities and their use in lending. Elucidated are the problems of the mortgage market.

Vasyl Furman. *Prospects for creating alliances of insurance companies and banks in Ukraine.*

It is stated that alliances of insurance companies and banks will have a favorable effect on the development of the insurance market of Ukraine and will enhance its role in investing in the economy.

Vitalii Batkovskiy. *Problems with crediting small-scale business.*

Discussed are the financial instruments and credits that can ensure proper development of small-scale business in Ukraine.

Ihor Liutyi, Olha Yurchuk. *Financial stability of banks as a condition of financial market development.*

Discussed are the current state of the banking sector and the role of banks at the transitional stage of the economy development. Proposed are approaches to creation of methodology for assessing financial stability of some financial institutions and the banking system as a whole.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in February 2005.

Volumes of NBU credits for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency credits and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 March 2005.

Ihor Britchenko, Roman Perepylytsia. *The role of commercial banks in promoting the stock market of Ukraine.*

Detailed is the role of banks as issuers, investors and professional participants in the securities market.

Government securities market of Ukraine in February 2005.

Tetiana Unkovska. *Interrelation of interest rates in the context of monetary transmission and refinancing policy optimization.*

Discussed are the relevant issues of the monetary policy, in particular, the links of the transmission mechanism ensuring the relations between interest rates with in different segments of the financial market. Proposed is a dynamical optimization model of the central bank refinancing policy from the perspective of setting the desired short-term interbank rates.

Major macroeconomic indicators of the development of Ukraine in February 2000 - 2005.

Liudmyla Snihorska. *Underwriting operations and their accounting.*

Discussed is one of the non-traditional banking services viz. underwriting. The author believes that underwriting is successfully developing in Ukraine and has good prospects for development.

Denis Popov, Roman Lysenko. *International experience in assessing financial soundness as an element of the public administration of the economy.*

Having discussed the world experience, the authors propose to create a uniform system for assessing the Ukrainian financial sector on the basis of estimated indicators and indicators of its financial soundness.

Hanna Bilokin. *Economic and mathematical models in intrabank audit.*

Suggested is applying to intrabank audit the methods for study of the processes occurring within banking institutions viz. probability theory, mathematical statistics and the description of a bank as a range of stochastic financial flows.

Ruslan Hrytsenko. *Theoretical aspects of organization of banking supervision under present-day conditions.*

Discussed are some tendencies in the international practice of modern banking supervision. Given are the methods for improvement of respective domestic services.

Total external long-term debt of Ukraine on foreign currency credits as of 31 December 2004.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the NBU (in February 2005).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the NBU (in February 2005).

Tamara Smovzhenko, Zoriana Komarynska. *The eminent architectural monument in Lviv.*

Photoessay on the administration building of the National Bank of Ukraine in Lviv region. Erected in 1913 – 1914 for the Credit Society of Landowners, today it decorates the central part of the city.

Putting into circulation the commemorative coin "Pavlo Virskiy".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to the birth centenary of Ukrainian ballet-master Pavlo Virskiy (from the "Outstanding Personalities of Ukraine" series). Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Maksym Rylskiy".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to the 110th birth anniversary of prominent Ukrainian poet Maksym Rylskiy (from the "Outstanding Personalities of Ukraine" series). Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.